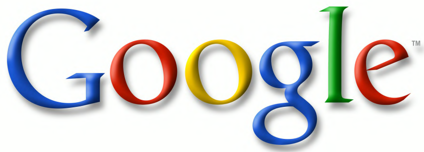
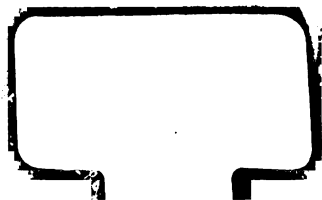

UC-NRLF
$B 197 008

KOLONIALE

GELDVERSPILLINGEN

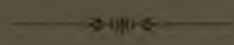
EN

Roekeloos Regeeringsbeleid.

OVERDENKINGEN

VAN EEN

BELASTINGBETALEND PATRIOT.

AMSTERDAM
J. H. DE BUSSY
1884.

KOLONIALE GELDVERSPILLINGEN

EN

ROEKELOOS REGEERINGSBELEID.

Gedrukt ter Zuid-Hollandsche Boek- en Handelsdrukkerij, 's Hage.

KOLONIALE

GELDVERSPILLINGEN

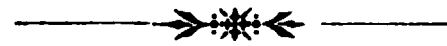
EN

Roekeloos Regeeringsbeleid.

OVERDENKINGEN

VAN EEN

BELASTINGBETALEND PATRIOT.

AMSTERDAM
J. H. DE BUSSY
1884.

VOORWOORD.

To be or not to be.

SHAKESPEARE.

Dans toutes les catastrophes, batailles perdues aussi bien que révolutions, *l'ignorance* est une grande cause. *Cette ignorance* ôte le libre arbitre, enlève toute initiative, et faute d'avoir étudié, on se déshonore et l'on perd son pays.

AMBERT. *La plume et l'épée.*

Nog zoovele jaren niet geleden droeg elk denkend Nederlander de overtuiging met zich om, dat Indië als het ware de kurk was, waarop het Moederland dreef, dat met zijne koloniën Nederland als zelfstandige mogendheid moest staan en vallen.

Die overtuiging bestond hier zoowel als in het Keerkringsland, vooral in den bloeitijd der batige sloten, die onze schatkist vroeger zoo ruim voorzagen, die aan Nederland een uitgebreid en kostbaar spoorwegnet geschonken, weelde en welvaart gebracht hebben in ons Vaderland.

Sedert het Moederland — dank zij vooral de *roekeloosheid* zijner Staatslieden — die vele millioenen heeft moeten derven, schijnt de meening steeds veld te winnen, dat wij Nederlanders *zonder* Insulinde eigenlijk in betere conditie zouden verkeeren; wil men wel eens doen gelooven, dat die koloniën, na zoovele tientallen jaren van vruchtbaar bezit, thans een lastpost voor ons zouden zijn geworden.

Met dergelijke denkbeelden is dan ook alleen te verklaren de grenzenlooze lauwheid en onverschilligheid der Nederlanders, met opzicht tot de groote gebeurtenissen, die daar aan gene zijde van den evenaar plaats grijpen, gebeurtenissen die reeds zoo lang zulke diep rampzalige gevolgen hebben gehad. Zóó is alleen te verklaren de flauwhartigheid, waarmede het Nederlandsche volk het blijft aanzien, hoe onze *koloniale ondergang* moedwillig, ja, zelfs stelselmatig door onze roekelooze Staatslieden wordt voorbereid.

Bij de groote meerderheid van ons volk heerscht tegenwoordig *onwetendheid*, met opzicht tot de groote gevaren, die ons Aziatisch rijk met ondergang bedreigen, terwijl de minderheid, die zich den waren toestand wèl bewust is, maar al te dikwerf door lauwheid en kleinmoedigheid beheerscht, de handen niet krachtig ineen wil slaan om die gevaren nog tijdig af te wenden.

Toch blijft het ook nu maar al te waar, dat het bezit der koloniën, ook zonder batig slot, aan Nederland *vele en groote* indirecte voordeelen verschaft en in de toekomst verzekert; toch blijft het ook nu nog waar, dat wij alleen door ons schoon Eilandenrijk in Europa's statenrij nog eene zoo belangrijke plaats innemen.

Ieder oprecht en eenigzins nadenkend patriot zal dit nog volmondig moeten erkennen; zal erkennen, dat het zwaartepunt van ons zelfstandig volksbestaan niet zoozeer in de Utrechtsche linie, dan wel in het verre Oosten moet worden gezocht; zal moeten toegeven, dat Nederland met ons Aziatisch rijk staan of vallen moet. En ieder, die in de toestanden van onzen Oost-Indischen Archipel door ondervinding, door eigen aanschouwing of door studie voldoende is ingewijd, zal ook erkennen, dat sedert onzen rampvollen oorlog met Atjeh het «*to be or not to be*» voor onze Koloniën thans niet zoozeer in het behoud van Java, maar in de krachtdadige handhaving van onze heerschappij op Noord-Sumatra moet worden gezocht, dat Indië thans met Atjeh staan of vallen moet.

Dank zij den inblazingen van sommige hooggeplaatsten of van invloedrijke partijhoofden in de Atjehquaestie, heeft sedert het laatst van 1882 de kleinmoedigheid onder het Nederlandsche volk reeds zeer groote vorderingen gemaakt. Zelfs in die mate is dat

reeds het geval, dat een *terugtrekken*, eene belangrijke inkrimping onzer positie op Atjeh, door enkele woordvoerders in de Kamer ter sprake gebracht en door de Regeering onlangs in het verschiet is gesteld, zonder dat daartegen in het belang van onze nationale eer, in het belang van het behoud onzer koloniën, algemeen en krachtig is geprotesteerd. Met een onzer wakkere volksvertegenwoordigers, met den onbaatzuchtigen Amsterdamschen afgevaardigde, Jhr. Rutgers van Rozenburg, deelen wij echter de vaste overtuiging, dat zulk een terugtrekken op Atjeh *het begin van ons einde* als Koloniale mogendheid zou zijn, eene overtuiging, die, zooals uit ons geschrift zal blijken, op de lessen der geschiedenis is gegrond. In die overtuiging hebben wij aanleiding gevonden, Indië's groote belangen nog eens ernstig te bespreken; er op te wijzen hoe donker de toekomst worden moet, indien de lessen der ondervinding en der geschiedenis nog langer moedwillig worden veronachtzaamd, indien aan de roekeloosheid en spilzucht onzer Staatslieden den vrijen teugel wordt gelaten. Tot dusver nog niet aangetast door de in ons Vaderland heerschende kwaal van onverstoorbare lauwheid en onverschilligheid waar het groote *algemeene* belangen geldt, gevoelden wij ons aangespoord nog eens duidelijk te doen uitkomen, hoe onze Koloniale Staatslieden in voor ons Vaderland hoogst belangrijke kwestiën slechts werden beheerscht door eigenbaat, personen en partijbelangen, door roekeloosheid en zucht tot misleiding. Vooral met het oog op de voor onze Koloniën zoo ernstige en hachelijke tijden, wenschen wij nog eens aan te toonen, hoevele groote misslagen in onzen Atjehoorlog als het ware opzettelijk zijn bedreven, welke droevige gevolgen zij hebben gehad, welke schandelijke *geldverspillingen* daar hebben plaats gegrepen, en hoe in de laatste jaren de Opperlandvoogden en andere hooge Staatsdienaren hierin het voorbeeld hebben gegeven.

In het laatst van 1882, toen in de Tweede Kamer werd geklaagd over den ongunstigen toestand der Indische geldmiddelen, een oordeel dat door den toenmaligen optimistischen Minister van Koloniën, Jhr. De Brauw, niet werd gedeeld, gaf deze op de klacht over de steeds toenemende uitzetting der uitgaven eenigszins wrevelig ten antwoord: «Het zou voor de Regeering van groot be-

«lang zijn, om bij klachten over gemis aan zuinigheid in het beheer «der Koloniën, tevens eene bepaalde aanwijzing te mogen ontvan- «gen van de uitgaven, die geacht worden overdreven of onnoodig «te zijn.»

Ten einde aan dezen wensch van dien ook reeds afgestorven Minister alsnog te gemoet te komen, hebben wij in ons geschrift op eenige Atjehsche geldverspillingen gewezen. Het even kostbare als noodelooze civiel bestuur (1) en de even onvruchtbare als kostbare reis van den Gouverneur-Generaal 's Jacob in Augustus 1883 naar Atjeh ondernomen, kunnen daarbij in de eerste plaats worden genoemd.

Wij voelden ons bovendien aangespoord, aan verschillende zaken alsnog openbaarheid te geven, omdat de *ware* toestanden door de Regeering in de laatste jaren, soms tengevolge van een onverklaarbaar optimisme, werden verbloemd, meestal echter met opzet werden geloochend, en het Nederlandsche volk steeds werd en bij voortduring wordt misleid.

In ons geschrift hebben wij getracht de werkelijkheid te schetsen, om alzoo wellicht nog eenige belangstelling bij ons volk op te wekken voor zijne groote belangen in het Oosten, belangen die steeds even roekeloos als gewetenloos op het spel worden gezet wat eindelijk tot ondergang *moet* leiden. Wij hebben getracht in een afzonderlijk gedeelte (bijlage A) duidelijk te doen uitkomen, wat ons *politiek* programma voor Sumatra moet zijn. In een naschrift meenden wij nog eene waarschuwende stem te moeten doen hooren, naar aanleiding der Mohamedaansche beweging in Oost-Afrika, die ook in onze Koloniën haren terugslag zal doen gevoelen.

Vele gemoedelijke Nederlanders willen beweren, dat men bijna alle zaken kan behandelen zonder persoonlijk te worden. Wij bekennen echter volmondig, die gelukkige gave niet te bezitten; bekennen gaarne, dat het ons onmogelijk is om, waar groote misslagen moedwillig, voorbedachtelijk of uit personenbelang zijn begaan, de *personen*, die zulke misslagen bedreven, buiten bespreking te laten. En waar die misslagen aan het *Vaderland*, aan het groote

(1) Men vergelijke slechts de opgaven gedaan op bladz. 32, 97 en 98 in de noot.

algemeene belang, zooveel schade en schande hebben veroorzaakt, gevoelen wij voor de bedrijvers een instinktmatigen afkeer; worden wij onwillekeurig bitter en scherp in ons oordeel, zonder dat evenwel eenige *persoonlijke* grief, hoe gering ook, op dat oordeel eenigen invloed heeft kunnen uitoefenen.

In ons bij uitstek koudbloedig en philantropisch Vaderland zullen velen of sommigen onze taal wellicht heftig vinden. Het zij dan zoo, toch konden wij niet anders spreken dan wij gedaan hebben. Aan dezulken geven wij in de voorbaat hetzelfde antwoord als *Paul de Molènes* in zijne *Commentaires d'un Soldat*: „Si cette „langue n'a pas la naïveté du vieux langage, je n'y puis rien. „Tout ce que je peux affirmer c'est que ma parole est sincère „comme mon esprit."

En waar wij het oude Oostersche bloed bij sommige herinneringen nu en dan in ons voelden opbruischen, daar maken wij ten overvloede Molènes woorden ook op ons van toepassing: „Chez „nous chacun garde au feu sa nature."

Waar wij in dit geschrift bovendien de begane misslagen critiseerden, hebben wij niet naar gissingen, maar naar feiten geoordeeld; ons oordeel gegrond op de uitspraak der geschiedenis; die geschiedenis als het ware zelf uitspraak laten doen.

Ten slotte nog dit: Wij hadden onzen arbeid aanvankelijk getiteld: „Roekeloos Regeeringsbeleid", (1) maar na de beëindiging kwam het ons beter voor, dien titel te veranderen. Zoo zal deze pennevrucht dus onder een gewijzigden naam de wereld ingaan, zonder dat wij ons daarom echter vleien, dat haar een betere ontvangst dan anders zal ten deel vallen. Als dilettant schrijver is het ons gegaan als zoo menig beginnend vader, die in het kiezen van een geschikten naam voor zijne telgen wel eens op moeilijkheden stuit.

Door omstandigheden onafhankelijk van onzen wil en door verschillende tegenspoeden is dit geschrift bovendien later verschenen dan wij aanvankelijk hadden kunnen vermoeden. Hoewel dit in de door ons behandelde hoofdzaken geene wijziging heeft kunnen brengen, zoo zijn daardoor enkele uitdrukkingen minder juist

(1) Zie o. a. de noot op blz. 102.

geworden, onjuistheden die echter van weinig beteekenis kunnen worden geacht. Zoo staat o. a. in den aanhef: „Nu ongeveer drie jaren geleden," waarvoor thans zou moeten gelezen worden: Ruim drie jaren geleden (in het najaar van 1880).

Zoo hebben wij meermalen gesproken van *dezen* Minister van Koloniën, daarmede bedoelende den Minister Van Bloemen Waanders, die echter sedert 25 November ll. het koloniaal tooneel ook reeds heeft verlaten. Ofschoon maar al te goed wetende, dat vooral in Nederland het ministeriëel leven zeer kort kan zijn, hadden wij echter niet voorzien, dat genoemde Minister reeds zóó spoedig tot heengaan zou worden gedwongen.

Zoo hebben wij op blz. 156 er op gewezen, dat men den G.-G. 's Jacob weldra tot heengaan zou noodzaken. Toch konden wij toen evenmin vermoeden, dat reeds op den 22en December ll. van regeeringswege de mededeeling zou worden gedaan, dat die Opperlandvoogd aan Z. M. den Koning eerbiedig zijn ontslag had verzocht.

Zijn heengaan kunnen wij niet betreuren, maar veeleer toejuichen, en doen dit te meer, omdat ons nog dezer dagen door een uit Indië teruggekeerd persoon, met de toestanden daar goed bekend, mededeelingen werden gedaan, die ons sterkten in de overtuiging, dat de aftreding van den Gouverneur-Generaal 's Jacob als eene weldaad voor Indië moet worden beschouwd.

Moge men ditmaal echter gelukkiger zijn in de keuze van een Onderkoning, moge de door ons op bladzijde 156 geopperde vrees ditmaal niet bewaarheid worden!

Moge men in Nederland thans en voor een enkele maal het personen- en partijbelang voor het groote algemeene belang doen zwijgen. Moge in het belang van ons Vaderland en van ons schoon Insulinde nog een eerlijk, *zelfstandig* en bekwaam man worden gevonden, een man die veel vaderlandsliefde bezit, die het roer van den Staat in het verre Oosten nog met krachtige en vaste hand zal weten te besturen en den Buitenzorgschen troon voor verder verval en instorting zal weten te behoeden!

'S-GRAVENHAGE, den 25en December 1883.

DE SCHRIJVER.

Périssent les colonies plutôt qu'un principe! a dit un fou. Les Anglais diraient plutôt: périssent tous les parti-pris plutôt qu'une colonie!

L'Inde et l'Algérie. Revue des deux Mondes. 1 Août 1881.

Il y a pire gaspillage que celui de l'argent: le gaspillage des hommes.

Nu ongeveer drie jaren geleden heerschte er in verschillende kringen in Nederland, maar vooral in het altijd politiseerende 's Gravenhage, eene buitengewone spanning, die ditmaal wel verklaarbaar was.

Immers men wist dat het Onderkoningschap van Mr. J. W. Van Lansberge ten einde liep; men wist dat zijne Landvoogdij niet *nogmaals* met een jaar zou worden verlengd; men wist dat, al waren de toestanden op Noordelijk Sumatra, volgens de algemeene meening, niet van dien aard dat zij hem de hoop konden doen behouden, om nog vóór zijn heengaan het droombeeld verwezenlijkt te zien, dat hij al die jaren rusteloos had nagejaagd. Zijn droombeeld, dat geheel zijne ziel, geheel zijn doen en laten beheerschte, was, om eenmaal genoemd te worden als den *vredestichter* van *Atjeh*, het land, dat ons bij het aanvangen van den oorlog zoo juist was afgeschilderd als een „gedemoraliseerde staat", niet bij machte krachtigen en langen tegenweer te bieden; genoemd te worden als den bedwinger van het volk dat ons, zelfs na de slechts *ten halve* gelukte tweede

expeditie, [1]) zoo juist was geschetst, als zich spoedig te zullen schikken in het „onvermijdelijke": de berooving van zijn land en van zijne eeuwenoude vrijheid.

Zijn droombeeld was om aan *dat* land, aan *dat* volk, de zegeningen te schenken van een „normaal civiel bestuur." Daaraan offerde hij alles op, niet alleen de waarheid, eer en goeden naam, de belangen van het vaderland, millioenen zonder tal, maar ook tallooze menschenlevens, en daarmede, naar wij mogen verwachten, ook zijne *gewetensrust.*

En waarom zou hij niet gerust kunnen zijn?

Evenmin als zoovele anderen behoefde hij immers te vreezen, volgens de bestaande wetten ter verantwoording te worden geroepen voor zijne daden en voor de rampen, die hij, trots alle waarschuwing, in driesten overmoed had gebracht over ons vaderland, over Indië, over het leger en over zoo menig huisgezin.

Te weerspreken valt dat niet, de treurige waarheid is zoo en niet anders, maar niettemin gelooven wij dat in oogenblikken van ernstig overdenken, eene geheimzinnige stem toch *ook bij hem* zich wel eens zal doen hooren, eene stem die maar al te luide om rekenschap vraagt en vragen blijft.

In het stille nachtelijk uur, wanneer de slaap soms het oog ontvliedt, tal van herinneringen zich in 's menschen geest verdringen en liefelijke beelden meestal verre van hem blijven, dan moeten, dunkt ons, voor hem wel eens de schimmen op-

---

[1]) Oordeel van den Luitenant-Generaal W. J. Knoop, uitgesproken in *de Gids* van 1874 No. 10. De uitspraak van dien humanen, zoo begaafden, om zijne krijgskundige kennis en zijne hooggeroemde militaire geschriften algemeen bekenden generaal-officier luidde: »*dat de tweede expeditie niet is mislukt, doch ook slechts ten halve is gelukt.*"

De Luitenant-Generaal *J. Van Swieten* noemde die uitspraak *het meest welwillende oordeel* dat over de tweede expeditie is uitgebracht. (Zie zijn open brief aan den Generaal Knoop van 17 October 1874 blz. 481 van zijn werk: *De Waarheid enz.*)

rijzen der vele slachtoffers die gevallen zijn in Atjehs velden, *niet* als het onvermijdelijk gevolg van den oorlog, maar alléén ter wille van *zijn droombeeld, nogmaals* ter wille van eene Nederland onwaardige *vredesfictie.*

Ook dan zal die vreeselijke stem wel bij hem ontwaken, zal hij daarin die van menigen doode of van treurende betrekkingen kunnen vernemen.

En al mocht hij thans ter elfder ure nog geroepen zijn, om op het voorbeeld van onzen toekomstigen Vorst deel uit te maken van de mannen, die zich aan het hoofd stelden van het Nederlandsche volk om andere rampen te lenigen, ook daarmede zal hij die stem, het verontrust en knagend geweten niet tot zwijgen kunnen brengen.

Helaas! wanneer wij aan dien vorigen Landvoogd denken, rijst ook *die* sombere herinnering steeds voor ons op, en zoo zijn we hierdoor eenigszins afgedwaald, van hetgeen we in de eerste plaats met betrekking vooral tot zijn opvolger wilden zeggen.

Het was dan in die dagen hiervoren bedoeld, dat velen zich verdiepten in allerlei gissingen en berekeningen, op welken man wel de keuze zou vallen, om vooral in die voor Indië zoo hachelijke tijden met de gewichtige betrekking van Opperlandvoogd te worden bekleed. Terwijl reeds vele namen waren genoemd, werd eensklaps met groote verbazing vernomen dat de heer *F. 's Jacob*, aan wien juist niemand had gedacht, die uitverkorene was. Hij, de man met een groot fortuin, die, hoe forsch nog, den krachtigen mannelijken leeftijd reeds lang achter zich had, die de jaren van energiek en *zelfstandig* optreden in *moeilijke* omstandigheden reeds voorbij was, en wellicht ook daarom, den toch zeker gemakkelijker en vaster spoorwegzetel reeds had opgegeven, hij zou dus plaats nemen op den Buitenzorgschen troon. Wel was 't nog een schoone door velen zelfs zeer begeerde troon, maar hij wist toch even goed als ieder ander, dat niet

zoozeer de gebreken van den ouderdom, maar erger, venijniger kwalen aan zijn eeuwenoud bestaan hadden geknaagd; hij wist het toch dat onder zijn zwaar verguldsel en schitterend satijn veel wormstekig hout verborgen was; hij wist het toch dat die troon daardoor min of meer wankelend was geworden, en juist geen hevige aardschokken, soms slechts één vingerdruk behoefde, om den zoo machtigen Onderkoning, vroeger een halfgod gelijk, als een gewoon sterveling in het stof te doen tuimelen.

Veilig mag men aannemen dat de heer 's Jacob, evenals elk ander verstandig en ernstig man, alles wel gewikt en gewogen zal hebben, alvorens zich bereid te verklaren de zware, veelomvattende taak op zijne schouders te nemen, en dat hij daarin ten slotte meer voor- dan nadeel zal hebben gezien.

Na zijne benoeming ging het als met zoovele groote en kleine gebeurtenissen in het dagelijksch leven. Lang werd nog over den nieuwen Onderkoning gesproken, maar beter dan de Atjehers, leerden zelfs de teleurgestelden zich „in het onvermijdelijke schikken," terwijl velen zoo al niet geheel verzoend, zich dan toch vereenzelvigd hadden met de eens gedane keuze.

En verscheidenen, waaronder ook wij en velen uit onze omgeving, waren er ten slotte mede ingenomen.

Immers zij hoopten, dat de nauwe betrekking, waarin de heer 's Jacob eens tot den vroegeren Gouverneur-Generaal Rochussen gestaan had, de leerschool toen door hem doorloopen, de herinneringen die hij van het Indië *in die dagen* behouden had, — dat deze en andere omstandigheden van gunstigen invloed mochten zijn op de toekomst van het goede en nog altijd schoone Insulinde. En vooral hoopten zij, dat hij door woord en daad, door handel en wandel, het geschokt vertrouwen en het verloren prestige van het hooge gezag herstellen zou, dat hij *zelfstandig* zou optreden en niet alleen in de Atjeh-quaestie, maar in nog zooveel andere quaestiën den stier bij de horens zou durven vatten, en vooral de zaken bij hun *waren* naam zou durven noemen.

En al nam men nu niet geheel voor goede munt aan, dat de heer 's Jacob slechts voor het zoet gefluit van den sluwen vogelaar zou zijn bezweken, dat hij zich eigenlijk door den toen nog levenden *Minister* Van Goltstein zou hebben laten bepraten en overhalen om die zwaarwichtige betrekking te aanvaarden; al nam men ook den schijn aan te gelooven, dat ijdelheid noch eerzucht hier hunnen machtigen invloed hadden doen gelden, dat alléén de gedachte om zijn vaderland nuttig te zijn, hem tot het jawoord had doen besluiten, — oprecht en eenstemmig was toch de wensch van allen die het wel meenden met ons vaderland en met de kolonie, dat de heer 's Jacob in alle opzichten berekend mocht zijn voor de groote en zware taak, die hij *vrijwillig* op zich had genomen.

Wij zullen hier niet onderzoeken, veel minder beslissen of die verwachting tot dusverre is vervuld, of zijn sedert gevoerd bestuur Indië en het Moederland reeds ten zegen is geweest, goede gezonde vruchten heeft afgeworpen; of de veel beteekenende woorden bij zijn optreden te Batavia gesproken, (12 April 1881) ook daden zijn geworden; of de wijn, daar door hem geschonken, „steeds klaar" gebleven, dan wel door sommige atmosferische, electro-telegraphische en andere schadelijke invloeden nu en dan wat wrang, gekeerd of troebel geworden is.

Andere betere wijnkenners dan wij, die zich aan dat druivennat hebben gelaafd, mogen het nader aan eene volledige scheikundige analyse onderwerpen, ons ontbreekt daartoe de vereischte chemische kennis en voorshands ook de lust.

Liever willen wij hem gadeslaan in zijne *voorbereidingen*, om met hoop op succes het hooge doel te bereiken, waarvoor hij door eene machtige hand was voorbeschikt en gekozen.

Maanden voordat de heer 's Jacob de verre reis ondernam, stelde hij zich te 's Gravenhage onder de onwaardeerbare leiding van den toenmaligen Minister Van Goltstein, op de hoogte van de *vele* belangrijke quaestiën, daaronder ook van de Atjehsche,

die in den vorm van een „wespennest”, ondanks of juist door de schoonkleurige voorstellingen en de bekende vredelievende bedoelingen der *regeering*, nog altijd hare eereplaats handhaafde, met het devies: *„gare à qui me touche.”*

In het Koloniaal gebouw waren vertrekken ingeruimd voor den aanstaanden Indischen satraap, en alle ambtenaren, hoog en laag, stonden met de tallooze archiefkasten en haren rijken inhoud ter zijner beschikking, opdat hij degelijk toegerust den zwaren schepter dadelijk zou kunnen voeren, zonder daartoe de onverplichte en ongevraagde hulp van al te gedienstige dienaren te behoeven.

Menig uur van zijn verblijf in de residentiestad werd bovendien gewijd aan zijn „ouden vriend” Fransen van de Putte, die deze reeds bijna *vijftig jaren* oude banden *geruststellend* herdacht op den 15[en] December 1882. Het was bij gelegenheid dat hij in de Eerste Kamer zoo krachtig en tactvol zijne meening verdedigde, dat men op Atjeh moest *„terugtrekken”* tot eene *„beperkte* stelling”. (Kraton, Atjeh-rivier, Oleh-Leh), *na* de bewerkstelligde annexatie, maar vooral na zijn terugkeer ook het lievelingsdenkbeeld geworden van den door hem aangewezen opperbevelhebber der tweede expeditie.

Wat men al voor wonderlijke zaken in de Atjeh-politiek en Atjeh-polemiek had zien gebeuren, *dat* advies was al weder eene „verrassing”, althans in den mond van den ex-Minister, onder wiens wijs Staatsbeleid Nederland o. a. begiftigd werd met het *geheele Atjehsche Rijk*, en in het bijzonder nog met het heerlijk vooruitzicht: het *rechtstreeksch bestuur* over de *drie Sagies,* zegge *Groot-Atjeh*, te zullen aanvaarden.

Die schoone *geannexeerde* provincie werd, blijkens de proclamatiën van den Generaal Van Swieten van 31 Jan. en 12 Febr. 1374, *door het recht van overwinning* ons rechtmatig eigendom, doch eerst later bleek, hoe we nog niet de gelukkige bezitters waren, maar juist door *die politieke* daad *verplicht* werden tot de *ver-*

overing, waartegen de heer Fransen van de Putte — *zoo volmaakt inconsequent* — op den 15 December 1882 nog eens zijne welluidende stem heeft doen hooren. [1]) Hoe groot diens aangeboren nederigheid is, weten wij allen; en daaraan alleen moeten we het dan ook toeschrijven, dat hij zich nog steeds tracht te onttrekken aan de rechtmatige hulde en bewondering over zijne Staatsmanswijsheid, waaraan wij *die* rijpe, sappige Keerkringsvrucht hebben te danken. Maar elk Nederlander die nog eenig dankbaarheidsgevoel in zich omdraagt, zal hem deze welverdiende hulde toch niet willen onthouden, indachtig aan het: „Geef den Keizer wat des Keizers is."

Door dien „ouden vriend" dan kon de heer 's Jacob op de hoogte komen van alle Indische vraagstukken. Maar vooral als aanstaand Opperbevelhebber van de Zee- en Landmacht beoosten de Kaap de Goede Hoop, kon hij veel van hem leeren, o. a. dat de studie der krijgskunde en kennis van krijgszaken in onze

---

[1]) De *annexatie* van Atjeh in Februari 1874, heeft in meer dan één opzicht veel overeenkomst met die van de Transvaal door de Engelschen bijna 7 jaren later. In de «Revue des deux Mondes» van 1 April 1881, lezen wij o. a.: »Il est plus facile de ne pas faire de fautes, que de réparer celles »qu'on a faites, et on peut croire que, si le gouvernement anglais avait été »mieux informé, mieux renseigné, il se fut gardé de mettre la main sur le »Transvaal."

. . . .

»Mais les grandes puissances coloniales qui ont des possessions dans le »monde entier ressemblent à ces grands seigneurs qui ont hérité de vastes »terres où ils ne mettent jamais les pieds, et qui les font administrer par »des intendans à la bonne foi desquels ils sont obligés de s'en remettre. »Les grands seigneurs sont souvent trompés par leurs intendans, les gouver»nemens se laissent souvent gouverner et compromettre par leurs agens.

. . . .

»On avait persuadé l'Angleterre que les Boers goûteraient sa domination, »et quand ils se sont soulevés, on lui a affirmé que ces couards ne sauraient »ni ne voudraient se battre sérieusement. Aujourd'hui comme le disait le »Times, il n'est personne qui ne rende justice à leur bravoure personnelle »à leur entente de la guerre et à la fatale justesse de leur tir."

Dat alles en nog veel meer kan nog steeds ook van Atjeh en de Atjehers worden gezegd.

dagen van algemeenen vooruitgang volstrekt geen vereischten meer zijn, om zich *althans in Nederland* een beslissend oordeel daarover aan te matigen.

In hem kon hij de belichaming zien van de spreekwijze: „met het ambt komt het verstand." Er waren wel eens van die onbeschaamde militairen van studie en van ondervinding, die een ander advies hadden durven geven dan het zijne, maar dat waren eenvoudig onnoozelen, die niet, zooals hij, met kennis van zaken spraken, *„op grond eener overtuiging, het product van „gedurige nauwkeurige studie en gezette overdenking, eene over„tuiging zóó vast, zóó diep, zóó warm, dat hij zou te kort doen „aan zijn plicht, wanneer hij aan de Regeering en aan de Kamer „zijn advies onthield."* (Zitting Eerste Kamer 15 Dec. 1882.)

En al had die „oude vriend" nog nooit eenig *bewijs* van moed gegeven, — want woorden zijn niet altijd daden, — al had hij zelfs nog niet getoond, of hij wel verantwoording zou *durven* geven, als het Nederlandsche volk hem, een der hoofdschuldigen van zoovele rampen, *eens ernstig om verantwoording vroeg,* vergeleek *hij* die andersdenkenden bij voorbaat reeds bij „schreeuwers en bij bloodaards." Zij deden hem denken aan hen, die in „Juli 1870 op de boulevards te Parijs de *Marseillaise* zongen „en *à Berlin!* riepen, maar die, toen de desasters kwamen, niet „meer te vinden waren." [1]) (Zitting Eerste Kamer 15 Dec. 1882).

---

1) N'en déplaise den heer Fransen van de Putte teekenen wij hier aan, dat onze studie van de krijgskunde en van de krijgsgeschiedenis, zoowel van ons Indië als van andere overheerde landen, en eene vergelijking met soortgelijke toestanden elders, ons niet alleen nu, maar vroeger reeds, eene geheel tegenovergestelde overtuiging heeft geschonken. Het schoone werk van Victor Duruy, l'Histoire des Romains, vermeldt ons hoe de *beperkte* occupatie, zooals de heer F. v. d. P. die voor Atjeh heeft voorgesteld, reeds door de Romeinen, die meesters in de krijgskunst, was veroordeeld. De Spanjaarden en de Franschen hebben door bloedige lessen *dezelfde* ondervinding nog eens opgedaan in Afrika. Wij hebben 't, om maar iets te noemen, en het Atjeh van *April* 1874 nog buiten rekening latende, evenzoo ondervonden op Belileng (Bali 1846), op Badjoa (Boni 1859), in 1831 en

Laat ons hier even de vraag stellen of de heer Fransen van de Putte na de desasters van *April* 1874, waarvan hij nog wel een der hoofdschuldigen is, te vinden zou zijn geweest, niet om in een veilige Kamer of achter een even veilige ministerieele tafel *te praten,* maar te Atjeh te gaan strijden of zich daar van de *waarheid* te gaan overtuigen. Zijne gewone bescheidenheid en zijn moedig hart mogen hem hierop zelf het antwoord geven. Wat ons betreft, nu de desasters nog steeds voortduren, zullen wij hem gaarne en *welgemeend* toejuichen, indien hij nu nog dat bewijs wil leveren.

Nog meer kon de heer 's Jacob echter leeren van dien „ouden vriend", b. v. hoe men als verantwoordelijk *Nederlandsch* Staatsman, in *Indië* gerust zelfs den grootsten oorlog kan ondernemen, *zonder eenige kennis van land en volk, zonder eenige voorbereiding hoe gering ook, met eene geheel onvoldoende en ont-*

---

in latere jaren op Sumatra's Westkust. En zou de heer F. v. d. P. meenen, dat zoo de Duitschers, die in 1871 Elzas en Lotharingen *veroverd* en *geannexeerd* verklaarden, *daarna* door *ziekelijke* Franschenliefde aangetast (waarop echter nog weinig kans bestaat), ook eens de proef namen van een *beperkte occupatie*, dat ze daar dan nog lang meester zouden blijven, of weldra uit Straatsburg en over den Rijn zouden worden teruggedreven? Het aangeboren veldheersgenie van den heer F. v. d. P. moge den Duitschers zulk eene proef smakelijk doen voorkomen, maar op grond van *onze* studie zouden wij aan hen die er de *verantwoording* van moeten dragen en die ze *anders* opvatten dan de heer F. v. d. P., een *terugtrekken* op Atjeh, zooals op 15 December 1882 door hem zoo krachtig werd aanbevolen, ten ernstigste moeten ontraden. Zooals de afgevaardigde Rutgers van Rozenburg reeds op 21 Juni ll. heeft gezegd, zou een inkrimpen en terugtrekken op Atjeh het begin van ons einde zijn als Koloniale Mogendheid. Het zou naar onze meening zijn een verraad aan onze nationale eer gepleegd.

Nu ons advies zoo geheel verschillend is van het zijne, moeten we ter geruststelling van den moedigen heer F. v. d. P., die de militante politiek op zijn ouden dag heeft vaarwelgezegd, er nog bijvoegen, dat wij, geroepen wordende, altijd te vinden zijn geweest, en ondanks ons ongeteekend schrijven, waarvan hem een exemplaar zal worden toegezonden, ook nu te vinden zouden zijn.

redderde vloot, met een sedert jaren moedwillig verwaarloosd en slecht bewapend leger. 1)

Gerust, en waarom niet?

---

1) Dat alles kunnen wij lezen zelfs in den *onvolledigen* of *verminkten* bundel *officieele* Atjehbescheiden, in November 1881 *eindelijk* door den Minister Van Goltstein gepubliceerd. Den 4 Maart 1873 seint de Gouv.-Generaal Loudon aan den Minister Fransen van de Putte, dat de Gouvernements-Commissaris niet vóór 7 Maart kan vertrekken, *door onze treurige vloot.* Den 5 Maart seint *die* Minister, dat de Minister van Marine *uit gebrek aan de noodige bemanning in de onmogelijkheid is, meer schepen beschikbaar te stellen.* Den 24 October 1872 schrijft *diezelfde* Minister aan den Gouverneur-Generaal: »*laten wij oppassen om in Godsnaam geen oorlog met Atjeh te maken, want het zal ons meer bloed en geld kosten dan heel Atjeh waard is.*" (Zie Verslag handelingen Comité Generaal blz. 60).

En niettemin is *slechts vijf maanden later* die oorlog toch verklaard! Men begrijpe ons hier wel; ook wij zijn van meening dat die oorlog eenmaal moest uitbreken, doch waar zelfs de Minister inzag, welke de gevolgen moesten worden van dien oorlog, was het *misdadig* — er is geen ander woord voor — dat *opzettelijk* alle *militaire voorbereiding* werd nagelaten. *Dubbel misdadig* omdat men wist, in welken treurigen staat zich destijds het N. I. leger *ook* door *verwaarloozing* bevond.

In de vergaderingen van 16, 17, 18 en 20 April 1874 door de *Kamer* in comité generaal gehouden, gewaagde de sedert overleden afgevaardigde Godefroi o. a. van »den treurigen indruk dien de overgelegde stukken op hem gemaakt hadden *ten aanzien van de verwaarloozing onzer middelen van défensie in Indië.*" De heer Van Nispen tot Sevenaer zeide o. m: dat men zich door vroeger plichtverzuim zelf buiten staat had gesteld dien oorlog te voeren."

Men was bekend met den toestand der krijgsmiddelen, uit dat plichtsverzuim geboren; toch maakte men oorlog. *Men was niet in staat oorlog te voeren,* en toch deed men het.

En de heer Van Lijnden van Sandenburg verklaarde, dat de politiek die tot den Atjeh-oorlog leidde, «reeds lang was voorbereid in voornemens en gedachten, *maar niet in voorzorgsmaatregelen en middelen, en daarin lag ook de onvergeeflijke fout.*"

In hoe ongelooflijk korten tijd de 1e Atjeh-expeditie gereed moest zijn tot vertrek; hoe *treurig* het met een der voornaamste zaken, de *bewapening,* gesteld was; hoe er geen tijd geweest was tot *oefening* met het gedeeltelijk ter elfder ure verstrekte Beaumontgeweer; dat alles vindt men beschreven in het onlangs over den Atjeh-oorlog gedeeltelijk verschenen werk van den Majoor *E. B. Kielstra*, volgens de *officieele* bronnen van het Departement van Koloniën.

Immers als 't geluk wilde dienen, dan konden de Staatslieden die zulk een waagstuk durfden ondernemen, en zonder *persoonlijk* iets te wagen [1]), zich een grooten naam verwerven, een adellijken titel wellicht.

Maar als 't eens tegenviel, zooals Frankrijk ons in 1870 had geleerd, zouden de *verantwoordelijke* bewindslieden en raadgevers dan niet evenals dáár kans loopen, om na de rampen die het gevolg waren van *hunne* onbezonnenheid en zelfzucht, loon naar werken te ontvangen, schandelijk te worden weggejaagd?

Hoe dwaas, zulk eene veronderstelling in Nederland te uiten!

Dan waren immers de *militaire* bevelhebbers de *eenige* schuldigen, „de zondebokken", wien het aan moed en beleid had ontbroken, en wat was dus natuurlijker en billijker, dan dat men *die* onverlaten, eigenlijk landverraders, liet brengen voor eene *schuldzoekende enquête*, dat men *hen alléén* liet boeten voor de feilen en de roekeloosheid der Staatslieden! [2])

En zou het Nederlandsche volk zulk een onrecht gedoogen?

Waar *dat alles* en nog zooveel meer uit *geheel vertrouwbare* gegevens bekend is, doch te spoedig vergeten wordt, willen wij toch gevraagd hebben, of het geen treurig verschijnsel voor Nederland is, dat zulke Staatslieden de onbeschaamdheid zóóver durven drijven, dat zij in de voortdurend zoo rampvolle *Atjeh-politiek* nog altijd als hoogste toongevers willen gehoord worden, door sommigen helaas! nog als een *orakel* worden aangehoord?

1) De *eenigste* nadeelige kans die men konde loopen was, als na eenige jaren de millioenen zouden opgeteerd zijn, eene kleinigheid meer te betalen in de belastingen. En mèt het groote vermogen in Indië's goede dagen dáár bijeengebracht, kon dat er nog wel af. Hier was en bleef de boom dan toch steeds volgeladen.

2) De Min. van Koloniën Fransen Van de Putte, die in 1873 al bijzonder ongelukkig was in het aanhalen van historische voorbeelden uit den Krimoorlog en de Balische expeditie van 1849, had nu, met minder kans op tegenspraak, kunnen wijzen op het gebeurde in den voor Oostenrijk zoo noodlottigen veldtocht van 1866. Toen moesten de ongelukkige *generaals*, en in de eerste plaats de opperbevelhebber Von Benedek, boeten voor de feilen der Staatslieden, die *ook* schandelijk nalatig waren gebleven voor eene slechts eenigszins voldoende staatkundige voorbereiding zorg te dragen. De generaal Trochu in zijn werk «L'armée Française en 1867", besluit het hoofdstuk «de la

Ach! wie is zoo naïef dat nog te vragen! Zelfs in den vreemde wordt het immers verkondigd, hoe lauw en onverschillig ons volk tegenwoordig is, hoe het met 't bewustzijn dat ons Indisch rijk, wellicht zelfs ons vaderland, langzaam ten ondergang neigt, toch niet gestoord wil worden in zijne rustige rust of in zijne onschuldige vermaken. Jubelend viert het feest wanneer in een schiet-, zang- of anderen wedstrijd door een zijner tallooze vereenigingen de zege is behaald. De overwinnaars worden dan door drommen volks opgewacht en met luide vreugdekreten begroet, terwijl feestredenaars lauwerkransen uitdeelen en hen ontvangen, evenals de Spartanen van weleer hunne uit den strijd teruggekeerde helden. Een andermaal wordt, zooals reeds elders is gezegd, alle belangstelling ingenomen door het proces der milloenenjuffrouw. Men vermaakt zich met de platte aardigheden die in de ernstige gerechtszaal worden ten beste gegeven, heeft bewondering over voor zooveel geslepenheid in eene vrouw uit het volk, die, zonder eenige opleiding, zooveel sluwe Joodsche woekeraars heeft opgelicht, die zoo spitsvondig is in hare antwoorden. Dan weder is alle aandacht gewijd aan redevoeringen in een anti-prostitutiecongres gehouden, aan instellingen voor gevallen meisjes, aan maatregelen noodig ter bescherming van dieren, enz. enz.

Ook wij ijveren voor dierenbescherming, maar zouden 't toch menschelijker, wenschelijker en verstandiger vinden, indien onze *groote algemeene* belangen, en het leven van onze eigen landskinderen op Noord-Sumatra in de eerste plaats, niet alleen wat meer, maar slechts eenige belangstelling mochten ondervinden. In deze en dergelijke groote zaken blijkt echter meer en meer, dat de eenmaal zoo fiere leeuw, ons zinnebeeld, maar op

---

préparation de la guerre," en sprekende over die bevelhebbers, dan ook met deze woorden: »Je les plains surtout, parce que je crois que cette épigraphe »d'une relation allemande, remarquée parmi nous, de la bataille de Koenigs- »graetz: «Cherchez les causes de la catastrophe dans les erreurs de l'État", «est trop souvent vraie.»

wiens fierheid men zich ten onrechte zoo verhoovaardigen blijft — evenals de verarmde op het fortuin van zijn voorzaat — voorgoed ingeslapen en onschadelijk geworden is.

Het Nederlandsche volk van onze dagen is immers goedig van aard, laat gaarne met zich sollen, en ofschoon zuinig en nu en dan wat pruttelend over de steeds stijgende uitgaven en verminderende inkomsten, opent het ten slotte toch de koorden der beurs om het gelag te betalen der roekeloos met het *algemeen* belang en 's lands financiën spelende Staatslieden.

Wie vooral daarover met kennis van zaken, op grond van eigen ondervinding, op grond eener vaste en warme overtuiging, spreken en oordeelen kon, was de Oud-Minister Fransen van de Putte, „de oude vriend" van den heer 's Jacob, met wien wij ons hier wat lang hebben moeten bezighouden.

Eene gemeenzame spreekwijze zegt: „van je vrienden moet je 't hebben" en ze wordt, zooals wij weten, dikwijls spottend aangehaald, wanneer men van ontrouwe vrienden iets onaangenaams ondervindt.

En dat men 't zelfs niet altijd van „zijn oude vrienden" hebben moet, daarvan kan, om maar geen andere voorbeelden te noemen, de tegenwoordige Minister van Koloniën ook reeds medespreken. 1)

In eenigszins anderen meer indirecten zin werd dat ook door den heer 's Jacob ondervonden, in zooverre nl. dat de wereld (en vooral de *politieke* wereld) nogal geneigd is iemand te beoordeelen naar

1) Bij zijn eerste optreden voor de Kamer had deze «van zijn ouden vriend» Des Amorie van der Hoeven den eersten heftigen aanval te doorstaan. En terwijl datzelfde Kamerlid in de zitting van 23 December ll. verklaard had, dat de toen reeds benoemde opvolger van zijn aanverwant, de heer Laging Tobias, *niet* behoorde tot «zijne bijzondere vrienden», heeft deze tweede *Civiele* Gouverneur tot dusver zijn kruisweg, van dien kant althans, nog in vrede mogen bewandelen. Men zou hier dus kunnen vragen, tot welke categorie van vrienden het soms verkieslijk is te behooren.

de keuze zijner vrienden, en waarop immers eene andere Hollandsche spreekwijze past. [1])

Nauwelijks toch was men bekend geworden met die „oude vriendschapsbanden" tusschen de heeren Fransen van de Putte en 's Jacob, of velen stelden zich daarvan al even weinig goeds voor als van de jongere politieke relatiën met den Minister Van Goltstein. Velen zelfs begonnen uit de voortdurende nabijheid dezer twee groote sterren reeds een ongunstig horoscoop te trekken, niet alleen voor de toekomst van ons Indisch Rijk, maar ook voor die van den aanstaanden Landvoogd.

Na al die voorbereidingen naderde inmiddels het tijdstip, dat hij den vaderlandschen bodem moest verlaten, om als een oud zeeman koers te zetten naar het schoone Tropenland.

Goed was het van hem gezien, dat alleen aan een Nederlandschen stoomer die kostbare lading mocht worden toevertrouwd, een besluit dat met algemeenen bijval werd vernomen, ook omdat men wist dat het schip Sumatra's hoofdstad zou aandoen en er dus niet het minste bezwaar aan was verbonden, om *vooraf* Atjeh te bezoeken.

En zoo meende men dus, dat de heer 's Jacob van die aan de schatkist *niets kostende* gelegenheid zou gebruik maken, om door enkele dagen verblijf te Atjeh [2]), zich door eigen aan-

1) Om niet verkeerd te worden begrepen, zij hier opgemerkt, dat wij *alleen* in *politiek* opzicht aan die spreekwijze herinneren. In geen ander opzicht; alleen als *publieke* personen, *niet* in het private leven, dat ons trouwens geheel onbekend is, *noch* als mensch, wenschen wij den heer 's Jacob, zijne vrienden of andere personen in dit geschrift te bespreken en te beoordeelen.

2) Wanneer eene *particuliere* maatschappij een procuratiehouder of vertegenwoordiger naar een ver verwijderd land zendt, en op de reis derwaarts een punt moet gepasseerd worden, waar de gewichtigste belangen dezer maatschappij, haar bestaan als 't ware, op 't spel staan, dan zal *ieder aandeelhouder* het natuurlijk vinden, dat aan dien procuratiehouder *door het bestuur* wordt opgedragen, onderweg *dat* punt *vooral* aan te doen, daar naar bevind van zaken te handelen of te adviseeren. En vooral zal ieder *aandeelhouder* dat zelfs *verlangen*, indien hij weet dat dit bovendien *geheel kosteloos* kan

schouwing en onderzoek rekenschap te geven van de *feitelijk bestaande* toestanden. Zoo toch kon hij bij zijn optreden als Opperlandvoogd, althans van *die* voornaamste, allesbeheerschende quaestie, sedert jaren de quaestie van ons *koloniaal bestaan*, voldoende op de hoogte zijn om door *eigen* oogen te zien, naar *eigen* oordeel te handelen. Zoo kon hij ook de menschen beoordeelen en veroordeelen, die hem door brillen met valschkleurige glazen Noord-Sumatra wilden vertoonen als een schoon diorama, als een Arcadisch landschap met fluit spelende, liefdevolle, slechts minnekoozende Atjehers.

Ofschoon die verwachting dus goede gronden had, en in 'slands belang luide en herhaaldelijk werd uitgesproken, zag men toch geheel iets anders gebeuren, en bleven ook nu de „verrassingen" niet achterwege.

Den 11 Maart 1881 nam de Gouverneur-Generaal Van Lansberge het voor Indië, maar vooral voor Atjeh, voor het leger

---

geschieden. Dwaas en onnatuurlijk zal hij het daarentegen vinden, indien ruim twee jaren later, wanneer de zaken der Maatschappij op het bedoelde punt met medeweten en ook door de schuld van dien procuratiehouder erg in de war zijn gestuurd, het bestuur dien procuratiehouder ter *twaalfder* ure machtigt, zich derwaarts te begeven. Vooral zal hij dat afkeuren, wetende dat de kas der Maatschappij verre van ruim is, en *thans* voor die reis *schatten* moeten worden uitgegeven, terwijl de procuratiehouder daar dan niets kan zien, wat hij niet even goed als elk ander uit de van daar *ontvangen berichten* weet en weten moet, niet even goed als elk ander op grond daarvan beoordeelen kan, wat er in dien toestand gedaan of nagelaten moet worden. En terwijl de procuratiehouder, zooals later blijkt, daar slechts *zeer weinig* gezien heeft, en ieder aandeelhouder zeer goed weet, dat de toestand op het bewuste punt, zoo niet hachelijk, dan toch *zeer zorgwekkend blijft*, verneemt hij tot zijne *hooge verbazing*, dat de procuratiehouder dien toestand, na nog geen negen dagen verblijf, *bevredigend* heeft bevonden! (Telegram van den Gouverneur-Generaal van 23 Augustus ll.) Dan vooral betreurt de *aandeelhouder* de schatten aan die reis *verspild*. Doch bij eene *particuliere* maatschappij zou zoo iets onmogelijk zijn, en komt men slechts tot de conclusie, dat de diepzinnige *staathuishoudkunde* niet kan getoetst worden aan de *gezonde* regelen van ieder ander huishouden. Duister zijn des Heeren wegen, maar duister ook de wegen, door sommige groote aardsche heeren gevolgd!

en voor onze schatkist diep *rampzalig* besluit, om aan het krachtig éénhoofdig militair gezag van Atjeh den genadeslag te geven, den heer Pruijs van der Hoeven te benoemen tot *Civiel* Gouverneur en daarmede tevens het Atjeh-leger aan dezen *ondergeschikt* te maken.

Eerst den 15 Maart werd dat gewichtig besluit door hem geseind aan den Minister Van Goltstein, en deze, alsof de leuze was „tijd gewonnen veel gewonnen", publiceerde het wederom vier dagen later, 19 Maart, in de Staatscourant.

Ik zal hier niet meer beschrijven welken indruk die „verrassende" tijding maakte in Nederland, maar groot was die zeker; het scheen alsof de meerderheid gevoelde welke noodlottige gevolgen dat voorspel hebben zou. Toch was men anders reeds aan vrij wat „verrassingen" van den Minister Van Goltstein gewoon geraakt.

De heer 's Jacob ontving de telegraphische mededeeling van dien voor Atjeh zoo noodlottigen maatregel te Suez. Sommigen wilden beweren dat die tijding ook voor hem eene „verrassing" zou zijn geweest, maar anderen, die wisten wat er vooraf al zoo besproken was, waren daarvan geen dupe meer, en verklaarden stoutweg dat de heer 's Jacob den Minister Van Goltstein, alvorens dezen het jawoord te geven, de conditie zou hebben gesteld, dat die bestuursverandering *vóór* zijne aankomst in Indië een „fait accompli" moest zijn, opdat hij dan later, als Pontius Pilatus, zijne handen in onschuld zou kunnen wasschen (?), wellicht ook omdat hij zich *nu* iets uit de Atjehgeschiedenis herinnerde, n. l. hoe de „faits acomplis" de geheele Atjehpolitiek, de oorlogsverklaring, de annexatie, verschillende oorlogsperiodes, en zelfs de *oorlogs-vredestoestanden* [1]) steeds hebben beheerscht. En wist hij 't al niet, dan had „zijn oude vriend", de heer Fransen van de Putte, het hem bovendien kunnen zeggen,

---

1) Een woord ons na de annexatie van Atjeh geschonken. Het is wel een lang woord dat ons *veel* heeft gekost, maar licht dat we er iets van hebben. Laat ons trachten er tevreden mede te zijn.

hoe die „faits accomplis" in de Kamer door sommige flinke mannen wel niet zoetsappig werden opgenomen, maar na eenige warme discussie meestal toch berusting ondervonden bij de meerderheid. Immers zoodra 't *Indische* quaestiën gold, scheen die meerderheid steeds te beseffen, dat men het voorbeeld van den *Oosterling* behoorde na te volgen, „kalm in het noodlot te berusten".

Ondanks alle reeds opgedane ondervinding, ondanks vele bittere teleurstelling kan de niet al te wantrouwend geworden mensch nog maar al te dikwijls dwaas blijven hopen op iets dat hij zoo gaarne wenscht. Zoo ging 't ook hier. Nu men wist dat de heer 's Jacob kennis droeg van die bestuursverandering op Atjeh, *nu* meende men meer nog dan vroeger zeker te zijn dat hij *vóór* zijne komst te Batavia Atjeh zou bezoeken, om zich te overtuigen van den *waren* toestand, zoo noodig terug te komen op het door zijn voorganger genomen besluit en aldus groote onheilen te voorkomen. Maar ook nu was 't eene „groote verrassing" dat hij 't naliet.

Zag hij op tegen de groote verantwoordelijkheid die daarvan het onafscheidelijk gevolg moest worden, maar die hij met de aanvaarding van het gewichtig en goed bezoldigd ambt ook op zich nemen *moest*, of was, zooals velen beweerden, alles van te voren met zijn aanstaanden lastgever, den Minister, aldus overeengekomen en geregeld?

De archieven op het Haagsche Plein, van de Algemeene Secretarie te Batavia, of de verschijning later van een bundel staatkundige brieven, zullen den sluier ook omtrent dit voor de koloniale geschiedenis belangrijk punt vermoedelijk eerst opheffen, wanneer wij er niet meer zijn. Maar vroeg of laat, de tijd zal eenmaal komen, dat het *schuldaandeel* van den Gouverneur-Generaal *'s Jacob* in de rampen, die *daarvan* het gevolg zijn geweest, met juistheid zal worden bepaald.

Want door dien heilloozen toestand op Atjeh met koppigheid te *bestendigen*, in strijd met den geheel belangeloozen raad, hem

meermalen door hooggeplaatste en daartoe alleszins bevoegde personen gegeven, moet nu reeds het *schuldig* over hem worden uitgesproken, is *ook op hem* toepasselijk wat de heer Rutgers van Rozenburg, de edele Amsterdamsche afgevaardigde, in de Kamerzitting van 16 November 1882 zoo juist heeft gezegd:

„Maar dan komt ook het bloed van Augustus en September „voor rekening van den Gouverneur van Atjeh en van zijn patroon „den Minister van Koloniën (Van Goltstein) en zoo zal ook het „bloed, dat nog verder vergeten zal worden, weder rusten op „den tegenwoordigen Minister van Koloniën" (*De Brauw*).

Ter rechtvaardiging van ons oordeel zij in herinnering gebracht, wat na het optreden van den *civielen* Gouverneur Pruijs van der Hoeven te Atjeh gebeurde, wat gebeuren *moest*, wat niet alleen de ondervinding daar en elders, [1]) o. a. ook in Algerië opgedaan, ons leerde, maar wat wij zelfs met een weinig kennis

---

1) Zoo brengt o. a. Jhr. Mr. De Jonge in zijn werk: *de opkomst van het Nederlandsch gezag over Java*, Deel I, het feit in herinnering, dat na den dood van Alfonso d'Alboquerque, den merkwaardigen aanvoerder der Portugeezen, overal in Indië de vlam des opstands weder tegen Portugals gezag uitbrak.

Gedurende zeven jaren had Alboquerque als Onderkoning over Indië geregeerd, had hij met ijzeren vuist het gezag steeds uitgebreid, had hij Portugal op een toppunt van roem, grootheid en voorspoed weten te verheffen, toen naijver, nijd en laster ook hem ten val brachten.

Van een zijner veroveringstochten (Ormus) ziek terugkeerend, ontving hij op die terugreis het bericht van zijn ontslag. Het verdriet daarover verhaastte zijn dood. Hij stierf in 't gezicht van het door hem gestichte Goa, dat hij nog eenmaal had willen wederzien (16 Sept. 1515). In dat opzicht was dus zijn uiteinde ten minste gelukkiger dan van menig ander verdienstelijk krijgsoverste.

Na hem breidden de Portugeezen hunne heerschappij in Indië nog wel uit; werden de opgestane inlandsche vorsten wel getuchtigd, maar de vroegere geestdrift was door lage hartstochten verdrongen; de oude heldenmoed maakte plaats voor eenen verderfelijken handelsgeest; grove misbruiken grepen in het bestuur plaats; nepotisme, eigenbaat en willekeur kregen de overhand; en dit, gevoegd bij nog andere misbruiken en misslagen, baande den weg tot Portugals toekomstigen kolonialen val.

Zoo wordt ons door de geschiedenis geleerd, maar ondanks hare leerzaamheid blijft zij dikwijls toch een gesloten boek!

van de geschiedenis uit onze jonge jaren met zekerheid konden voorspellen, en ook voorspeld is.

Daar sommigen wellicht een voorbeeld vragen, zullen wij slechts de aandacht vestigen op eene episode uit de oude geschiedenis, die eene *treffende overeenkomst* heeft met hetgeen te Atjeh, althans van de zijde der Atjehers, na 6 April 1881 heeft plaats gevonden, en laten nu de onwraakbare historie even aan 't woord.

Toen Justinianus keizer was van het Oost-Romeinsche Rijk (527—565), hadden de Oost-Gothen onder Theodorik reeds vroeger een deel van Italië en Sicilië veroverd, en daar een nieuw rijk gesticht met Ravenna als hoofdplaats.

Justinianus, een werkzaam vorst, geneigd tot grootsche ondernemingen, voerde gedurende zijne regeering vele oorlogen, die, dank zijn uitstekenden veldheer Belisarius, meest met roem en voordeel werden beëindigd.

Nadat Belisarius in Afrika de Vandaalsche macht had vernietigd, stak hij over naar Sicilië, dat, evenals Beneden-Italië, in korten tijd door hem werd veroverd. Weldra bezette hij Rome, verdedigde er zich gedurende een geheel jaar met uitstekende bekwaamheid tegen de Gothen, en dwong toen Ravenna om zich over te geven. *Onverwacht* werd de zegevierende veldheer teruggeroepen, omdat de wantrouwende Justinianus naijverig was geworden op zijnen roem en vreesde dat Belisarius (zooals in *vroegere* eeuwen bij de Romeinen wel eens gebeurde) de veroverde provincie als zijn eigendom zou gaan beschouwen. [1])

---

1) Ofschoon men den generaal v. d. Heijden er een grief van maakte dat hij, die zich zoo geheel aan Atjeh wijdde, wel scheen te denken dat Atjeh hem toebehoorde, was daar toch voor eene onafhankelijkheidsverklaring niet te vreezen! In *onze* koloniale geschiedenis is daarvan nog geen voorbeeld bekend, en het bewijs moet nog geleverd worden, of Napoleon reden had den grooten, aan Java te vroeg ontvallen Daendels te verdenken, van daartoe het voornemen te hebben gehad.

De verwijdering van den zegevierenden en gevreesden Belisarius „gaf den Gothen weder moed, en zij heroverden weldra een groot deel van Italië."

Dat dezelfde oorzaken ook dezelfde gevolgen hebben, werd *ons* door de Atjehers bewezen, die, zoodra de door hen gevreesde generaal Van der Heijden, tengevolge van intrigue, personenbelang en wangunst van Atjeh was verwijderd, juist hetzelfde deden als de Gothen na de terugroeping van Belisarius.

Ofschoon Neêrlands Staatslieden en ook enkele zijner philantropische veldheeren reeds vele diensten hadden bewezen aan de Atjehers, *steeds ten koste van onze eigen soldaten,* diensten die de Atjehers altijd oprecht en dankbaar hadden beantwoord met geweerschoten en klewanghouwen, was dit nog wel de grootste weldaad, hen door de liefderijke Nederlandsche Regeering geschonken. [1]) Dat ze ook nu er dankbaar voor waren, en er een uitstekend gebruik van wisten te maken, heeft de geschiedenis der laatste 31 maanden ons reeds geleerd. Maar diezelfde geschiedenis heeft ons ook geleerd hoe halsstarrig sommigen onzer Staatslieden een dwaas, ja misdadig *„parti-pris"* kunnen blijven volgen, zonder dat het Nederlandsche volk, waarover zij slechts tijdelijk zijn gesteld, daartegen in verzet komt.

Keeren wij na deze vergelijking nog een oogenblik terug naar onze oude geschiedenis.

Zoodra Justinianus bericht ontving van de krijgsbedrijven der Gothen en de door hen gemaakte veroveringen, zond hij Belisarius wederom naar Italië. Maar ook nu beheerscht door wantrouwen en ijverzucht, gaf hij den verdienstelijken krijgsoverste slechts de beschikking over eene onvoldoende en slecht uitgeruste krijgsmacht. Terwijl de Gothen middelerwijl ernstig tot den strijd

---

2) Dat althans de slimme Atjehers hierin een volkomen zuiver inzicht hadden, bewijst hunne beoordeeling van zulke misslagen, die zij in deze woorden uitdrukten: *Itoe orang wolanda betoel bodoh sekalie!"* (Wat zijn die Hollanders toch verschrikkelijk domme menschen!)

toegerust en reeds groote voordeelen hadden behaald, kon Belisarius met zijne geringe macht niets van belang tegen hen ondernemen, en werd hij daardoor gedwongen het bevel neder te leggen. Justinianus liet hem vervangen door Narses, doch stelde dezen veldheer tevens aan het hoofd van een sterker en beter uitgerust leger.

Daarmede was ook het lot der Gothen beslist. Vergeefs betoonden zij bij herhaling hunne oude dapperheid, vergeefs bleven zij strijden met den moed der wanhoop, weldra delfden zij het onderspit. In spijt van hunne dapperheid en volharding moesten de Gothen thans hunne fiere gestalte krommen onder het juk van den overwinnaar, en dat voortaan blijven dragen.

Zóó zou het ook met de Atjehers zijn gegaan, indien de Nederlandsche Ministers en Gouverneur-Generaal in en na medio 1881 maar een weinigje geschiedenis onthouden en daarmede hun voordeel hadden gedaan. Maar ofschoon alle van Noord-Sumatra ontvangen berichten slechts *bleven* gewagen van groote voordeelen door de *vredelievende*, *vredesgezinde* Atjehers behaald, van groote en bloedige verliezen ons toegebracht, *bleef* de *civiele* Gouverneur met zijne *pradjoerits* — *zijne* créatie en zijne créaturen — daar gehandhaafd en werden alle wanhoopskreten van het Atjehleger, en van *vele* vaderlandlievende mannen in Nederland, eenvoudig gesmoord; *bleven* Minister en Opperlandvoogd zoowel als de Atjehsche *Civiele* Gouverneur den *waren* toestand eenvoudig *loochenen*. De afgunstige Romeinsche Keizer toonde dus, zooals wij zagen, niet alleen meer scherpzinnigheid te bezitten, maar ook beter te beseffen, beter dan de Nederlandsche Staatslieden en bestuurders van onze dagen, wat hij verschuldigd was aan de belangen van zijn Rijk en van zijn volk. [1])

---

1) In zijn werk: *De ondergang van het Tweede Keizerrijk*, zegt De Roo van Alderwerelt, over de oorzaken van den Fransch-Duitschen oorlog o. a. het volgende:

»De wijsgeerige beoefenaar der historie vraagt zich, bij de overdenking

Waar men deze en soortgelijke feiten ziet gebeuren, zou men waarlijk mogen vragen, waartoe het dient dat onze hersens worden volgepropt met allerlei kennis en wetenschap, wanneer zelfs de *eenvoudigste* lessen der geschiedenis zóó worden vergeten *of met opzet* worden miskend; wanneer de belangen van het vaderland steeds worden ter zijde gesteld voor personenbelang; wanneer aan eene utopistische leer of aan een schandelijk „parti-pris" millioenen worden *verspild.*

Daarvoor is de geschiedenis ons zeker niet geleerd, en daarvoor behoeven er niet steeds meerdere millioenen te worden opgebracht, om het toekomend geslacht nog altijd meer te leeren!

Maar dat is helaas! niet de eenigste grove geldverspilling, waarop men in den Atjeh-oorlog kan wijzen. Het is niet *die* oorlog waardoor zooveel millioenen zijn verslonden, maar wel de wijze *waarop* die oorlog gevoerd of niet gevoerd is geworden, de wijze waarop èn Ministers èn Gouverneurs-Generaal in alle Atjehzaken het *voorbeeld* hebben gegeven tot *verspilling van 's lands gelden.*

Het zijn de aanhoudende *ontijdige* troepenverminderingen, *aangevangen* in Februari en April 1874 met het wegzenden van het achterlaadgeschut en van de zoogenaamde hoofdmacht, en daarop steeds gevolgde *terugzending* en troepenvermeerdering,

---

»van zulke gebeurtenissen, mismoedig af, of de wereld dan niet vooruitgaat »en het menschdom dan nimmer wijzer worden zal. En met den Franschen »dichter, die ook reeds zoovele zijner illusiën had zien verdwijnen, is hij »geneigd in arren moede uit te roepen:

»A quoi servent, grand Dieu! les tableaux que l'histoire
»Déroule sous ses doctes mains,
„Et les graves leçons que d'une page noire
»Elle tire pour les humains,
»Si les mêmes excès et les mêmes misères
»Reparaissent dans tous les temps,
»Et si de tous les temps les exemples des pères
»Sont imités par leurs enfants?"

Die woorden zijn op den Atjehoorlog nog steeds van toepassing.

waardoor *millioenen* aan transportkosten zijn *verkwist*; het zijn de tallooze, veel aan hunne aanwerving kostende soldaten, die aan de *vredespolitiek* zijn ten offer gebracht; het is de stelselloosheid, die den geheelen Atjeh-oorlog heeft beheerscht; het zijn de *pradjoerits* en andere militaire fantasiën van den *civielen* Gouverneur, waardoor een *groot aantal* Beaumontgeweren en patronen in 's vijands handen gespeeld en vele onzer officieren en soldaten gedood zijn; het zijn de eindelooze *voorbereidingen* voor *„het normaal civiel bestuur,"* en vooral de handelingen van dat bestuur, die tot onwaardige bloedige comedievertooningen, tot even schandelijke gevolgen als schandelijke *geldverspillingen* hebben geleid.

Vraagt men wederom naar voorbeelden? Welnu, ofschoon geen lust gevoelende om over die wijze van oorlogvoeren en niet oorlogvoeren, over die *fictieve* vredestoestanden en over nog zooveel meer, hier iets te zeggen wat als bekend mag worden aangenomen, willen wij van de gepleegde *geldverspillingen* slechts enkele in herinnering brengen.

Door de verantwoordelijke Nederlandsche Staatslieden van 1873 werd elke staatkundige, en zelfs eene zeer oppervlakkige, bijna niets kostende *militaire voorbereiding* geheel onnoodig geacht, maar op de roekelooste wijze de oorlog begonnen.

Dat *daarmede* de basis werd gelegd tot de aaneenschakeling van rampen en geldelijke verliezen, die ons sedert hebben getroffen, is nu genoeg bekend.

Ongeveer zeven jaren later zien wij echter geheel iets anders gebeuren.

Na een jarenlangen bloedigen strijd en na millioenen schats te hebben geofferd, is Groot-Atjeh eindelijk veroverd en het Atjehsche volk tot onderwerping gebracht. Daarmede zijn onze Nederlandsche Staatslieden echter niet tevreden. Het *droombeeld* van den Gouverneur-Generaal Van Lansberge treedt nu op den voorgrond:

---

1) Zie de officieele Atjeh-bescheiden over het ontstaan van den oorlog.

aan Atjeh moet een „normalen bestuursvorm" worden geschonken. De daartoe voorbeschikte man, de heer A. Pruijs van der Hoeven, werd in December 1879, na slechts weinige maanden verblijf in Nederland, met een groot gedeelte van zijn gezin, en op 's lands kosten natuurlijk, teruggezonden naar Indië. Intusschen is men onverwacht gestuit op eene groote moeielijkheid om den heer Pr. v. d. H. de hem beloofde plaats te geven, dat nl. die plaats niet openkomt. *Nu* komen onze scherpzinnige Staatslieden tot de ontdekking, dat aan de verwezenlijking van hun droombeeld, *voorbereiding, ten koste van 's lands schatkist,* dient vooraf te gaan. Nu vinden zij uit, hun beschermeling eerst als *Gouvernements-Commissaris* naar Atjeh te zenden. Dit geschiedt in Januari 1880 met eene bezoldiging van *f* 1500 's maands, met een *daggeld* van niet minder dan *f* 50 en bovendien schadeloosstelling voor reiskosten. Zoo geniet hij ruim *f* 3000 's maands, ofschoon hij eerst als gast en ook later gedurende zijn verblijf in Atjeh bijna geene uitgaven heeft te doen.

Zoo blijft hij zich te Atjeh *zes* maanden *voorbereiden* voor zijne aanstaande taak en geniet *zeven maanden* lang die duizenden uit 's lands schatkist.

Ook na dien tijd blijven de van hun *droombeeld* vervulde Staatslieden teleurgesteld, want nog wil de Atjehbedwinger niet het verzoek doen tot heengaan. Maar geen nood, nu wordt eenvoudig verklaard dat de *voorbereiding* voor het aanstaand normaal civiel bestuur nog niet voldoende is geweest, en thans (November 1880) weder een *andere* Gouvernements-commissaris, het lid in den Raad van Ned. Indië, *Mr Der Kinderen,* naar de Atjehsche proefvelden gezonden. En alsof de Nederlandsche schatkist nog altijd verkeerde in dien bloeitijd der batige sloten, toen het versje van den pruimeboom van den ouden Van Alphen daarop zoo dikwerf werd toegepast, krijgt die reeds zoo *ruim* bezoldigde Staatsdienaar ook weder *extra duizenden* uit de reeds zoo berooide schatkist, een voorrecht dat mede wordt geschonken aan den hem

vergezellenden Secretaris. De zending van deze beide in de Atjehgeschiedenis berucht geworden personen heeft een drieledig doel:

1° Uitvoering te geven aan eene *zeer geheime* opdracht van den Gouverneur-Generaal Van Lansberge, vervat in een klein particulier briefje;

2° Eene *voorbereidende* studie te maken, om diezelfde dankbare Atjehsche bevolking, waarvoor men steeds met angstvallige liefde wil waken, eerlang ook te begiftigen met eene op Europeeschen voet geschoeide *rechterlijke organisatie*. De vrienden hebben er wel niet om gevraagd, maar na de 1e expeditie hebben we immers gehoord, dat onze oorlog tegen Atjeh was „een strijd van de beschaving tegen het barbarisme". En wie zou dan niet toejuichen dat wij die brave lieden ook den voorrang gaven, om het eerst met zulk eene rechtspleging te worden begiftigd! Bovendien heeft de Minister Van Goltstein aan de volksvertegenwoordigers verzekerd (Kamerzitting van 28 Maart 1881), dat er sedert het begin van den oorlog tot op dien datum van de vroeger aanwezige 300 000 Atjehers niet meer dan 50 000 [1]) (dus juist maar $^1/_6$) zijn overgebleven. Om een algeheele

1) Volgens deze altijd zoo vertrouwbare *officieele* opgaven van dien Minister, is dat dus over 8 jaren van *oorlog en vrede* eene opruiming van 250 000 zielen, of gemiddeld 31 250 's jaars. Intusschen zijn we na die afgelegde verklaring ruim $2^1/_2$ jaar verder. Als we dus in stede van «civiel souvereintje» te spelen, maar consequent met die opruiming waren voortgegaan, dan zouden we dat onaangenaam karweitje reeds lang achter den rug hebben gehad. En daarmede zouden de *Civiele* Gouverneur, de Resident, Assistent-Residenten, Controleurs, Schouten, Posthouders, Pradjoerits, Politiebeambten, Kolonel, Hoofd- en verdere officieren, met duizenden onderofficieren en soldaten reeds lang Atjehs onherbergzamen bodem hebben kunnen verlaten. Wat meer zegt, millioenen zouden zijn bespaard en zoovelen in den lande zouden hunne hersens niet behoeven te pijnigen, hoe zonder te veel ergernis te wekken, aan meerdere millioenen te komen voor verdere geldverspillingen.

Maar het humane Nederlandsche volk was zoo zelfzuchtig niet en brengt liever *nieuwe* belastingen op om eenen onmogelijken geld- en menschen verslindenden *vredestoestand* te bestendigen. Wie zal nog durven beweren dat ons volk niet goedig is?

uitsterving van dat voor ons zoo onwaardeerbaar vriendenras te verhoeden, mag men zich toch waarlijk wel wat meerdere zorg voor die nieuwe onderdanen getroosten. Bovendien, de kosten zijn niet hoog, en met den bedroevenden staat der schatkist is de mededeeling van den Minister v. G. dan ook zeer welkom, dat *deze* uitgave ons *slechts* 70 à *f* 80 000 meer zal kosten (*'s jaars* vermoedelijk). En dat voor die resteerende 50 000 zielen is toch waarlijk niet te veel! Welk Christelijk humaan en zuinig Nederlander zal dit sommetje niet gaarne offeren bij het *vele,* dat hij reeds geofferd heeft om die *goede* Atjehers nog eens van dienst te kunnen zijn! Het is waarlijk om van te watertanden, en van de meerderheid der altijd zoo humane, rechtsgezinde Kamer is dan ook te verwachten, dat zij dit *postje* op de begrooting later bij acclamatie zal goedkeuren.

3°. Een onderzoek in te stellen naar den toenmaligen toestand in Atjeh en de voormalige instellingen onder de Sultans, ten einde degelijke *voorbereidingen* te treffen voor het aanstaand „normaal civiel bestuur".

Vier maanden blijven die heeren voor deze opdracht afwezig, en ofschoon ook zij te Atjeh als gasten alles volop genieten, trekken zij even zoovele maanden *duizenden* uit de schatkist. Maar daarvoor hebben zij dan ook elke gelegenheid aangegrepen om de Atjehers bij voorbaat te doen beseffen, hoe liefdeloos dat militair bestuur is, hoe zij daarentegen slechts eene liefdevolle bejegening, slechts *zegeningen* van het aanstaand „normaal civiel bestuur" hebben te verwachten.

Niet lang nadat ook deze *voorbereidende* Gouvernements-Commissaris te Batavia was teruggekeerd, en de tijd tot heengaan voor den G.-G. Van Lansberge bijna was aangebroken, kon deze niet langer wachten om „zijn droombeeld" te verwezenlijken, en daarmede tevens den heer Pruijs van der Hoeven de betrekking van *civiel* Gouverneur te schenken, die hem reeds in December 1879 was *toegezegd.* Den 6 April 1881 vond dat

kunststuk plaats, en trad over de duizenden sterke krijgsmacht te Atjeh de *jongste* kolonel van het leger op als militair bevelhebber, *onder de scherpe voogdij* van den *civielen* Gouverneur. Die *splitsing* van gezag, ofschoon aan het Nederlandsche volk, bij monde van den Minister Van Goltstein, voorgespiegeld als eene *économie*, kostte, afgescheiden van alle noodlottige gevolgen die er uit zijn voortgevloeid, weder *duizenden meer* aan onze arme schatkist.

Terwijl tot Neerlands schade en schande de Staatslieden van 1873 aan eenige *voorbereiding van den oorlog*, hoe gering ook, geen tijd en kosten hadden willen besteden, waren thans ruim 14 *maanden* gewijd aan eene *voorbereiding voor het rampzalig "normaal civiel bestuur"* van den heer Pruijs van der Hoeven.

Alléén voor die *voorbereiding* zijn *duizenden en nogmaals duizenden* uit de schatkist *genomen*, zonder dat tot dusverre nog iemand daarvan rekenschap heeft gevraagd aan de Regeering. Ware zulks geschied, ook dat kwaad zou ten nadeele van onzen financieelen toestand, onder de regeering van den Gouverneur-Generaal 's Jacob, niet welig hebben kunnen voortwoekeren; het ontzaglijk heirleger van ondergeschikte ambtenaren zou zich niet langer aangespoord hebben gevoeld, dergelijke heillooze voorbeelden van geldverspilling, door het hoogste gezag gegeven, trouw na te volgen.

Ware dat geschied, de Kamer zou zich vermoedelijk op den 11 October van dit jaar geen wetsontwerp hebben zien voorleggen ter bekrachtiging van een *overschrijding* der Indische begrootingen over 1881 en 1883, met niet minder dan *negen millioen!* Immers men kan er zeker van zijn, dat onder dit ongehoorde cijfer ook voorkomen de *duizenden* hiervoren vermeld, en zoovele *andere duizenden*, het gevolg der Atjehsche *vredestoestanden*.

En nu baat 't al bitter weinig of de Kamer, zooals op 11 October ll., dergelijke wetsontwerpen niet bekrachtigen wil:

het geld krijgt men daarmede niet terug, en het eind van 't lied is toch dat die ontzaglijke credietoverschrijdingen ten slotte worden goedgekeurd.

Maar wat wèl zou baten, is, de Regeeringsmannen, die zoo roekeloos 's lands gelden *verspillen*, ter verantwoording te roepen; want zoolang dergelijke voorbeelden, door de hoogste Staatsdienaren gegeven, ongestraft blijven, kan het niet anders of zij planten zich snel, tot bij de minste ambtenaren, voort.

Het zou mij tot te groote wijdloopigheid voeren, indien ik in bijzonderheden wilde vermelden alle Atjehsche *geldverspillingen* die onder den Gouverneur-Generaal 's Jacob bestendigd of door dezen gecreëerd zijn. Ziehier slechts enkele losse staaltjes.

Volgens den laatsten Indischen Regeerings-almanak bestond op den 1 Januari ll. het civiel personeel op Atjeh, *zonder* dat van de Kuststaten mede te rekenen, dus *alléén* van *Groot-Atjeh* en voor het *bureau* van den Gouverneur, alzoo voor bestuur van het geheel, uit:

1 Civiel Gouverneur.

1 Assistent-Resident.

1 Secretaris.

2 Controleurs der 1 klasse.

5 〃 〃 2 〃

3 Commiezen.

2 Schouten.

2 Posthouders, behalve klerken en ander minder personeel.

Neemt men nu in aanmerking: dat het door *onze posten* in *Groot-Atjeh* ingesloten terrein eene oppervlakte beslaat van niet meer dan 8 à 10 geographische mijlen, met eene bevolking van wellicht 20 000, hoogstens 30 000 zielen, waarvan echter het grootste gedeelte tegenwoordig niet tot de goedgezinde kan gerekend worden; dat het van algemeene bekendheid is, hoe onder den civielen gouverneur Pruijs van der Hoeven de uitoefening van eenig *civiel gezag* door den feitelijk bestaanden, door zijn wanbestuur ontstanen oorlogstoestand eenvoudig denkbeeldig was;

dat dit ook nu nog onder zijn opvolger, den heer Laging Tobias, het geval is en nog lang het geval zal blijven; dat op Java en in andere deelen van onzen Archipel, waar de uitoefening van het civiel gezag *in al zijnen omvang* mogelijk is en uitgeoefend wordt, afdeelingen van de uitgestrektheid van *Groot-Atjeh* met eene veel talrijker bevolking slechts door één Controleur met *enkele* aan hem ondergeschikte mindere ambtenaren worden bestuurd; wanneer men dat alles in aanmerking neemt, dan valt het toch niet te weerspreken, dat met opzicht tot het personeel en de weelderige inrichting van het *civiel* bestuur, op Atjeh een grenzenlooze *overdaad* heerscht, die onverantwoordelijk is en overal elders ongekend [1]).

Niettemin werd in Maart ll. door den Gouverneur-Generaal 's Jacob nog de 1e Gouvernements-Secretaris A. Sol *ongevraagd* ter beschikking gesteld van den *nieuwen* civielen Gouverneur, omdat de allesvermogende heer Pruijs van der Hoeven dat vroeger had voorgesteld! Den *Resident* Sol wordt toegelegd een traktement van f 1000 's maands; f 250 's maands aan huishuurindemniteit; f 100 toelage 's maands, en verder nog

[1]) Ons hier slechts willende bepalen tot zeer recente voorbeelden, zij herinnerd dat sedert de Oostenrijksche occupatie van Bosnië, en de Herzegowina, het éénhoofdig militair en burgerlijk gezag steeds berust in de hand van een generaal-officier, onder wien het civiel gezag mede door officieren wordt uitgeoefend, en wel met de beste resultaten. Toen de nieuwe onderdanen in 1881 het hoofd weder trachtten op te steken, bleek het praktische van deze bestuursinrichting en werd de beweging spoedig onderdrukt. Zoo is het ook zeer lang geweest in ons Indië, en men mag veilig aannemen, dat als de Indische *bureaucratie* 't maar wilde, nog genoeg geschikte officieren evenals vroeger daarvoor te vinden zouden zijn. Den 3 September ll. meldde ons nog een telegram uit Weenen, dat in den vorigen dag gehouden Ministerraad de besluiten van het Hongaarsche Ministerie *eenparig* werden goedgekeurd, strekkende om het *geheele civiele en militaire gezag* in *Croatië* op te dragen aan den *militairen bevelhebber*, den generaal der cavalerie, baron von Romberg. Dank zij dien *onmiddellijk* genomen maatregel, zijn de woelingen der Croaten spoedig in hunne geboorte onderdrukt. De Nederlandsche Ministers schijnen echter te willen bewijzen, dat zij niet zoo scherpzinnig, niet voor krachtig handelen zijn.

Wel bekome 't ons ook in de toekomst!

een daggeld van f 12 bij dienstreizen buiten zijne afdeeling. Dat hij met zulk eene premie *veel* op reis zal zijn, laat zich gereedelijk verklaren.

Die benoeming van den heer *Sol verhoogt* dus de voor Atjeh reeds zoo hoog opgevoerde uitgaven *weder* noodeloos met *nieuwe duizenden*, die later weder door nieuwe *credietopeningen boven* de begrooting door het Nederlandsche volk moeten worden betaald, en dat voor een land, waar *feitelijk* nog niets te *besturen* valt.

Zoo gaat 't dus maar steeds voort! [1])

Toen in November 1882 ook in de Kamer op herstel te Atjeh van het in den toestand volkomen rationeele, *oneindig goedkooper* en krachtiger éénhoofdig militair gezag werd aangedrongen, werden onze Volksvertegenwoordigers van de Regeeringstafel afgewezen met het argument, dat dergelijke beslissing, evenals het oordeel over sommige benoemingen en over de *zoogenaamde* invoering van het civiel bestuur op 6 April 1881, uitsluitend behoorde tot de bevoegdheid van het daarvoor *verantwoordelijk* uitvoerend gezag.

Ook wij zijn niet vóór onbevoegde inmenging, zelfs niet van de zijde der Kamer, ook wij zijn vóór *zelfstandigheid* vooral in den hoogen persoon van een Indisch Onderkoning, [2]) maar zoolang

---

[1]) In het voorloopig verslag der Tweede Kamer op de Indische begrooting over 1884 lazen wij met genoegen de zinsnede, »dat men *een resident in* »*Atjeh* nog onnoodig en het civiel bestuur aldaar te kostbaar achtte." Daar dit verslag bovendien aanvangt met de woorden: »Nagenoeg algemeen was »de indruk van den *financieelen toestand* «ongunstig» (eene andere opvatting dan ten vorigen jare door den Minister De Brauw werd ten beste gegeven), mag men dus aannemen, dat ook in *die civiele* bestuursrichting op Atjeh — voortdurende vermeerdering — eindelijk de oogen zijn geopend. Dat geeft ten minste eenige hoop, hoe gering ook, op beterschap.

[2]) In het hoofdartikel van «Het Vaderland» van 9 November 1882 getiteld: *Kloek beleid*, wordt er terecht op gewezen, hoe dat wapen der zelfstandigheid voor den Landvoogd in den regel in het arsenaal van het

die *verantwoordelijkheid*, waarmede altijd wordt geschermd, slechts een *ijdele* klank, eene *doode* letter in onze wetten blijkt te zijn en het uitvoerend gezag handelingen *blijft* plegen, die geheel *noodeloos duizenden* kosten aan de reeds zoo berooide schatkist, dan gaat het toch waarlijk niet aan, maar steeds te zwijgen en te berusten, want ten slotte moet dan toch niet de Regeering, maar het geheele volk die roekeloosheid en *geldverspillingen* betalen in den vorm van *nieuwe*, bezwarende belastingen.

Ziehier weder een ander staaltje van geldverspilling onder „het normale *civiele* bestuur" van den heer Pruijs van der Hoeven.

In den aanvang van 1881 waren aan de versterking *Pakan Badak* in de VI Moekims belangrijke herstellingen en vernieuwingen dringend noodig, die toen ten bedrage van pl. m. f 35000 daaraan hebben plaats gevonden. De *civiele* Gouverneur Pr. v. d. H. vond met *zijne* hooge *militaire* inzichten en *in strijd* met het advies van den *onder zijne voogdij* gestelden militairen bevelhebber die versterking overbodig, en ondanks *de duizenden* daaraan ten koste gelegd, werd ze op het laatst van dat jaar ingetrokken en opgeruimd, wat ook weder *veel geld* kostte, het aantal dooden en gekwetsten buiten rekening latende, dat van die opheffing het gevolg was.

Volgens de *officieele* Javasche Courant *telegrapheert* diezelfde *civiele* Gouverneur Pr. v. d. H. den 5 Maart 1883, dat de voornaamste en invloedrijkste hoofden zich bij het bestuur hebben aangesloten en Atjehs *pacificatie* verzekerd verklaren.

Elf dagen later, 16 Maart, legt Pr. v. d. H. het *civiele* Gouverneurschap neder, en verklaart in zijne hoofdzakelijk *eigen*

Departement van Koloniën rustig blijft «opbewaard» en nu en dan eens voor den dag wordt gehaald, als de Minister het tegenover de Kamer noodig heeft. Dat daarentegen de archieven te Batavia zouden kunnen verhalen van beslissingen en bevelen van het Departement van Koloniën, waarbij de zelfstandigheid van den Landvoogd, tot zelfs in den toon der stukken, geheel ter zijde werd gelaten. Ook hier is er groot onderscheid tusschen hetgeen men ziet en niet te zien krijgt.

lof verkondigende afscheidsrede, dat het gebouw van Neerlands heerschappij op Noord-Sumatra op zijn grondslagen staat, dat het *hechte vredesgebouw* in Atjeh vooral *zijn* werk is.

Nauwelijks heeft hij echter Atjehs stranden verlaten, of er gebeurde wat gebeuren moest: het zoo hechte, alleen op *logen* gegrondveste gebouw stort krakend in.

Den 20 Maart, reeds vier dagen na zijn vertrek, hebben onze van Toengkoep uitgerukte troepen hevige gevechten te leveren met den *gepacificeerden vijand*, wien wel gevoelige verliezen werden toegebracht, doch die ons ook 2 dooden en 14 gewonden (meest allen zwaar) kostten, terwijl daarbij tevens bleek, dat alle schotwonden door Beaumontkogels waren veroorzaakt.

Spoedig kon zelfs de hooge Indische Regeering niet langer loochenen, dat het niet meer de Atjehsche vrienden, maar de *vijanden* zijn, die van alle kanten opdagen, Oleh-leh aantasten en zelfs onze hoofdpositie ernstig bedreigen. De Javasche Courant *kan* den hachelijken toestand niet langer ontkennen en bevat het bericht dat zelfs de tot dusver goedgezinde bevolking der IV en VI Moekims *geheel op 's vijands hand is* (dank zij onze walgelijke vredeshuichelarij, had men er kunnen bijvoegen), die zich daar vastgenesteld en sterke stellingen ingenomen heeft. De Indische Regeering ontvangt weldra dringende verzoeken om versterking, zoo van den civielen Gouverneur als van den militairen bevelhebber, en nadat inmiddels ook de controleur Van der Lith van Oleh-Leh niet ver van zijne standplaats is gesneuveld, onze sterkte te Boekit Seboen in de IV Moekims gedurende eenige dagen door den vijand geheel ingesloten is geweest (21 Mei ontzet), wordt één der *laatste* beschikbare bataljons van het uitgeputte leger naar het door Pruijs van der Hoeven *gepacificeerde* Atjeh gezonden.

Maar nu werd ook het bewijs geleverd, hoe de opheffing van de versterking te Pakan Badak, volgens de schrandere *militaire* inzichten van dien *Civielen* Gouverneur, eene onverantwoordelijke

geldverspilling was geweest. [1]) Immers, zoodra de militaire operatiën eenen aanvang namen ter verdrijving van den vijand uit de IV en VI Moekims, moest op datzelfde Pakan Badak een *nieuwe* militaire post worden opgericht. Het daarmede verkregen resultaat vinden wij vermeld in het officieel verslag van het Gouvernement Atjeh en Onderhoorigheden, dat nl., „na die „oprichting de vijandelijke benden de VI Moekims ontruimden, „dat zij den 31 Mei ook de IV Moekims begonnen te verlaten „en grootendeels naar de Bovenlanden aftrokken."

Wanneer wij de *f* 35000, zoo kort vóór de opheffing van Pakan Badak ten koste gelegd, in rekening brengen, zoomede de kosten van opruiming enz., en de sedert noodig geworden *wederoprichting*, dan kan men veilig aannemen, dat alléén deze *militaire* fantaisie van den *Civielen* Gouverneur Pruijs van der Hoeven (de dooden en gekwetsten ook nu niet rekenende) aan *geld* ± f 100.000 of een ton gouds aan de Nederlandsche belastingschuldigen heeft gekost! Wanneer zij dus eerlang met eene inkomsten- of andere nieuwe belasting worden verblijd, mogen zij ook dien Staatsdienaar nog eens dankbaar gedenken!

---

[1]) Het bovenstaande was reeds terneergeschreven op grond van speciaal daarvoor ingewonnen inlichtingen bij alleszins bevoegde, daarmede bekende personen, toen ik in «*Het Vaderland*» van 24 October ll. aantrof een uittreksel uit «De Locomotief», geteekend met de bekende initialen H. A. A. N (iclou). De geachte schrijver beweert daarin, dat Pakan Badak zou zijn opgeheven in volkomen overeenstemming met den militairen bevelhebber, zelfs tegen de meening van den toenmaligen Gouverneur, die toen er sprake was van het opheffen van Boekit Seboen of Pakan Badak, zijne keuze liet vallen op de eerste versterking, maar zich onderwierp aan de zienswijze van meer deskundigen. De heer N. kwam daarmede tot de conclusie, dat men de tegenpartij niet bezwaren moest met eigen fouten. Zoo de voorafgegane mededeeling juist is, dan zou de conclusie daarop volkomen passen. Daar het ons echter steeds te doen is om waarheid mede te deelen, zijn we hierop met dit courantenartikel tot onzen berichtgever gegaan, die ons echter pertinent verzekerde, dat de heer N. verkeerd was ingelicht en de door ons gedane mededeeling juist was. De thans in Nederland aanwezige kolonel Haus zal het best kunnen toelichten of hij al dan niet hieraan medeplichtig is geweest.

Eene *andere militaire fantaisie* van den *Civielen* Gouverneur Pruijs van der Hoeven was, zooals wij weten, het op nooit gekende schaal bezigen van de *pradjoerits.* Voor zoover dezen waren uitverkoren om als 's Gouverneurs spéciale *lijfwacht* (eene *nabootsing* van de *Leib-Archiren*, garde du corps der *Souvereinen*) dienst te doen, zijn die dapperen (?) gedost in een sierlijk, bevallig om de leden hangende uniform, en de bloote voeten steelswijze verscholen in *groote ruiterlaarzen.* Zoo zijn ze fier gezeten op fraaie kostbare paarden, [1]) zonder dat wij echter nog kunnen zeggen uit welke fondsen die edele dieren werden aangeschaft. Maar dat doet er ook minder toe; 't voornaamste is, dat de Civiele Gouverneur nu geen *militaire* huzaren voor *escorte* behoeft te vragen, wanneer ook hij „*ruiters te paard*" noodig heeft, die zich met hem „overal met snelheid kunnen bewegen." [2])

De overigen der bende zijn bewapend met Beaumontgeweren, die in hunne ongeoefende, niet altijd eerlijke handen zeer slecht zijn vertrouwd, zoodat reeds een groot aantal van die uitstekende wapenen in handen van den vijand is overgegaan, en reeds *menig* officier en soldaat aan een Beaumontkogel zijn dood of zijne verminking te danken heeft gehad.

---

[1]) Zoo is de beschrijving gegeven door een waarheidlievend ooggetuige, die het voorrecht gehad heeft deze vermomde *Ulanen* te mogen aanschouwen.

[2]) De phantastische *civiele* gouverneur vertoonde zich, evenals vroeger tijdens zijn Commissarisschap te Atjeh, maar nu echter als *Civiel opperbevelhebber* over de Atjehsche krijgsmacht, nu en dan in eene *militair fantasie-uniform* (eene soort van generaals attilla). Op zekeren dag in dat *fantasiepak* het hoofdkwartier, beter gezegd Kota Radja, verlatende, liet de officier der poortwacht zijne manschappen onder de wapens komen. Toen de Gouverneur echter naderbij was gekomen, bespeurde die officier dat hij niet in het voor zijnen rang *voorgeschreven costume* was gekleed, dat hij hem dus volgens het *door den Koning vastgestelde* Garnizoens-reglement het *militair* eerbewijs *niet* mocht geven, en liet de wacht weder inrukken.

De Civiele Gouverneur gaf hierover zijne ontevredenheid te kennen aan den militairen bevelhebber, den Kolonel Haus, beschouwde het gebeurde als eene mystificatie, en over dit voor den Staat zoo gewichtig belang, werd nu door den Gouverneur eene scherpe briefwisseling geopend.

Dat aantal dooden of verminkten is natuurlijk niet te berekenen, evenmin als het bedrag der pensioenen, dat daarvoor moet worden uitgekeerd, maar wij zullen de waarheid zeker vrij nabij komen, indien wij becijferen, dat dit *keurkorps* aan soldij, voeding, kleeding, logies enz. *jaarlijks* ongeveer *een ton gouds* aan de schatkist kost.

En nu wil ik toch gevraagd hebben of het niet rationeeler zou zijn, indien deze som, in stede van aan eene *dwaze fantasie verspild*, besteed werd voor het Ned. Ind. leger, dat reeds zoo *lang* eene taak heeft te vervullen, die zijne krachten *te boven* gaat, *omdat* men zijne sterkte steeds verre heeft gelaten *beneden* de reeds van 1853 dagteekenende formatie, ofschoon er *na* dien tijd eene enorme uitgestrektheid aan grondgebied met een groot bevolkingscijfer is geannexeerd.

Toen de heer Pruijs van der Hoeven zich in 1880 als Gouvernements-Commissaris op Atjeh bevond, minder om *duizenden* uit 's lands schatkist te ontvangen, dan wel om zich degelijk *voor te bereiden* voor zijn aanstaand bestuur als *Civiel* Gouverneur, had hij eens het illustre denkbeeld om aan de Indische regeering voor te stellen op Tampat Toewan (Westkust van Atjeh) een *civiel* ambtenaar te plaatsen, gesteund en zoo noodig beschermd door een aantal *pradjoerits*.

De generaal Van der Heijden, destijds nog militair en civiel bevelhebber te Atjeh en tevens mede-Commissaris van den heer Pr. v. d. H., schreef op dat voorstel met lakonische soberheid slechts deze woorden: *„dan zal die ambtenaar geen lang leven hebben."*

Den 25en Juni van dit jaar zou het bewijs geleverd worden, dat de generaal Van der Heijden, *ofschoon slechts militair* bevelhebber zijnde, de militaire waarde dezer keurbende beter beoordeelde dan haar uitvinder; hoe juist diens meening was, dat het *leven* van civiele ambtenaren aan die garde slecht was

toevertrouwd. Op dien dag toch zou eene bloedige illustratie geleverd worden voor de *korpsgeschiedenis* der *Pruijs van der Hoeven pradjoerits.*

In den zeer vroegen morgen van den 25 Juni werd zekere *Smith*, op weg zijnde naar Kroeng Raba, dat hij als benoemd *posthouder* met 18 *pradjoerits* zou bezetten, te Amak Paja in de IV Moekims verraderlijk vermoord.

Aan geen krijgstucht gebonden, hadden deze politiesoldaten een groot gedeelte van den nacht dobbelend en vervolgens slapend doorgebracht, — eene zorgeloosheid, waardoor het een aantal met klewangs gewapende Atjehers gelukte, hen in volmaakte rust te overrompelen. Smith en 8 pradjoerits werden op gruwelijke wijze afgemaakt, de 8 overigen werden zwaar gewond teruggevonden door de militaire macht, die op het bericht daarvan dadelijk was afgezonden. De vijandelijke bende was echter verdwenen, met medeneming van de 18 *Beaumont-geweren*, een goeden voorraad patronen (men beweert 5000) en het door den posthouder medegevoerde geld (volgens particuliere berichten f 2000). Toen dit gebeurde, had de Civiele Gouverneur Pruijs van der Hoeven het door hem gepacificeerd verklaarde Atjeh wel reeds verlaten, maar toch is hij voor dat onheil evenzeer verantwoordelijk als de Regeering, die zijne dure, onzinnige *pradjoeritscreatie* bleef handhaven. Zoolang ze niet zijn opgeheven, moeten die dure, niet te vertrouwen kostgangers wel benut worden, en zullen de rampzalige gevolgen, die er uit voortvloeien, dus steeds ook voor beider rekening blijven.

Terloops zij hier opgemerkt, dat deze „catastrophe" plaats greep *vier dagen nadat* de Minister van Koloniën, op grond van een van den Gouverneur-Generaal ontvangen telegraphisch bericht, in de Tweede Kamer verklaarde, dat *„Groot-Atjeh na-„genoeg geheel van vijanden was gezuiverd!"* Eene eigenaardige *zuivering* voorwaar, die zoo onmiddellijk daarop dergelijke rampspoeden mogelijk maakt!

Die uitdrukking bracht ons onwillekeurig in herinnering, hoe o. a. de vorige Minister De Brauw het „gouverner c'est prévoir" van zijn voorganger begreep en een juist inzicht had in de Atjehzaken. Immers in de Kamerzitting van 16 November 1882 verklaarde die Staatsman onder meer: „dat in zake van Atjeh optimisme hem geheel vreemd was; dat hij ten volle zijne verantwoordelijkheid gevoelde, enz." Maar *niettemin* verzekerde hij daarna toch in dezelfde zitting: „dat van bedenkelijken financieelen toestand geen sprake kon zijn; ...... dat wij op Sumatra toen (16 Nov. 1882 dus) *heer en meester waren.*"

Terwijl die Minister *zulke sprookjes* aan de Volksvertegenwoordigers durfde opdisschen, promoveerde hij te gelijker tijd de *particuliere* berichtgevers, die den toestand van Atjeh en van het Atjehleger als ongunstig hadden durven afschilderen, eenvoudig tot *maraudeurs van de pers*, terwijl de aftredende Civiel Gouverneur Pruijs van der Hoeven hen vier maanden later (16 Maart 1883) classificeerde onder de *„slecht geïnspireerde schrijvers."*

Genoemde Minister, in de Kamerzitting van 17 November 1882 de opmerking beantwoordende, dat hij zich bij zijn Departement niet alleen moest bepalen tot het lezen der officieele waarheid, verklaarde toen nogmaals, dat de lezing der *particuliere* tijdingen hem *bewezen* had, dat *daarin* veel onjuists voorkwam. Daarop volgde de mededeeling, „dat de oorlogskosten in Atjeh jaarlijks *niet meer* dan 10 millioen hadden bedragen."

Die laatste mededeeling was zeker al zeer ongelukkig gekozen, zoowel om te bewijzen dat in zake Atjeh optimisme hem geheel vreemd was, als om te staven, dat *zeer belangrijke* opgaven van het Departement van Koloniën meer vertrouwen verdienen dan die van particuliere berichtgevers. De Minister van Koloniën Mees toch verklaarde eens „dat men in *vier jaren tijds* voor den oorlog van Atjeh 100 *millioen* had besteed." Nu is het bekend, dat de laatste jaren van dien oorlog, *in vredes-*

toestand, niet de minst kostbare zijn geweest. Maar ofschoon tusschen de verklaringen van beide Ministers een vijfjarig tijdvak ligt, zou men, volgens den maatstaf van den Minister De Brauw, eerst *dit jaar* 1883 tot het cijfer van 100 millioen oorlogskosten kunnen komen. Beide Ministers hebben ook deze hunne zoo geheel tegenstrijdige mededeelingen toch uit *dezelfde bron*, het Departement van Koloniën, geput, en zoo leeren wij daaruit nog eens te meer, dat ook hier de *officieele* waarheid zeer moeilijk te ontdekken is.

Hiermede terugkeerende naar Atjeh, zij terloops aangestipt, dat blijkens het verslag der verrichtingen aldaar van 6–13 Juni ll. (Javasche Courant) toen reeds door onzen Wd. Consul-Generaal te Singapore was bekend gemaakt, dat de beperking der scheepvaart weer tot de *geheele* Atjehkust was uitgebreid. En nu zal men zich nog wel herinneren, hoe deze maatregel, destijds door den generaal Van der Heijden genomen, om tot een einde van den Atjehoorlog te geraken, echter in strijd was met de zienswijze van den diplomatieken Gouverneur-Generaal Van Lansberge, en dat hij *daarom* in 1881 en 1882 ook al dienst heeft moeten doen als wapen om de ongeschiktheid van dien generaal voor het Civiel gezag te betoogen!

In de laatste maanden van het jaar 1882 was een voor Nederland zeer ongewoon en buitengewoon feit waar te nemen. Langzamerhand toch had zich eene vrij levendige belangstelling geopenbaard voor de gebeurtenissen op Noord-Sumatra, die onder den *Civielen* Gouverneur Pruijs van der Hoeven meer en meer een hoogst tragisch karakter hadden aangenomen. Het scheen alsof bij het *denkend* deel der natie eindelijk de stem van het geweten was ontwaakt, alsof men begreep dat het niet langer aanging zoo rustig voort te dommelen, terwijl daar aan gindsche verre stranden, alléén ter wille der *vredeshuichelarij*,

ter wille van een misdadig „parti-pris” der Regeering, door ons eigen leger, door onze eigen landskinderen, zoo onnoemelijk veel geleden werd, Neerlands belangen, zijn gezag en zijne waardigheid als 't ware schandelijk werden prijsgegeven. Tal van groote en kleine dagbladen wijdden artikelen aan dien treurigen toestand op Atjeh; op verschillende plaatsen van het land werden „meetings” gehouden; tal van adressen werden door aanzienlijke, hoogst bezadigde mannen, verzoekschriften, door honderden landgenooten onderteekend, aan de Regeering ingediend; verscheidene Volksvertegenwoordigers deden zich zelfs in 's Lands Raadzaal hooren, en allen beoogden slechts één doel, dat n. l. een einde mocht worden gemaakt aan eenen met 's Lands eer en waardigheid strijdigen toestand; dat een einde mocht komen aan het offeren van bloed en geld voor een dwaas „parti-pris”; aan te dringen op het nemen van afdoende, preventieve maatregelen op Noord-Sumatra, op herstel van het krachtig éénhoofdig militair gezag, in dien toestand het eenig mogelijke.

Het ging dien belangstellenden in dezen hoogst treurigen toestand, dien verzoekers en woordvoerders voor een groot *algemeen* belang, gedeeltelijk echter nog slechter dan onzen koenen en edelen voorvaderen onder Spanje's overheersching. Immers toen de driehonderd edelen met Hendrik van Brederode aan het hoofd, zich in plechtigen optocht, maar ongewapend, tot de *Spaansche* Landvoogdes begaven, en haar den 5n April 1566 het *smeekschrift* aanboden, daarbij niets anders vragende dan opschorting van bloedige plakkaten, werden zij wel afgewezen als *bedelaars, maar ten minste nog te woord gestaan,* zoodat *zij* wisten wat hen te doen stond.

Maar de voor het volk denkende mannen, die ruim drie eeuwen later met allen eerbied en in het *algemeen* belang ook slechts het opschorten van bloedige plakkaten, in den vorm van een ontijdig ingevoerd *civiel* bestuur, durfden vragen, thans echter

aan geene vreemde, maar slechts aan de *eigen* Landvoogden — zij werden niet eens met een ontwijkend antwoord verwaardigd!

Dat is de geest der beschaving, de geest der vrijheid, waarin het *denkend* deel van het Nederlandsche volk zich *drie eeuwen later* verheugen mag! De toenmaals voor het volk denkende en handelende *edelen* berustten niet in de afwijzing der Landvoogdes, maar de afgewezenen van 1882 hebben zwijgend berust in het zwijgen, in het halsstarrig, meedoogenloos voortgaan der Staatslieden op den eens ingeslagen donkeren en bloedigen weg! Met de jaren veranderen de menschen, en zoo zoekt men bij den afgeleefden, zelfzuchtigen, kleinmoedigen, alleen naar rust verlangenden grijsaard veelal vergeefs naar slechts één vonkje van dat heilig vuur, dat den edelen, onbaatzuchtigen, stoutmoedigen jongeling eenmaal bezielde en tot groote schitterende daden bracht! Zóó verandert met de eeuwen ook de kloeke geest der volken, hun rechts- en vrijheidsbegrip, hun waarheidsmin, ja zelfs hun *humaniteitsgevoel* ten opzichte van *landgenooten,* die in het verre Keerkringsland reeds zoo zwaren strijd hebben te strijden!

„Dat is het werk der *beschaving*, die zachtere zeden kweekt," zoo roepen Nederlandsche philanthropen wellicht juichend en zegevierend uit!

Was dat humaniteitsgevoel eindelijk toch teruggekeerd bij den *civielen* Gouverneur Pruijs van der Hoeven? Begreep hij zelf eindelijk, dáár misplaatst te zijn, en weldra te zullen *moeten* wijken voor den drang der feiten? Had hij daar meer beteekenis gehecht aan de uiting der volksstem, meer dan de Regeering hier? Was hij bevreesd geworden voor de kracht dier stem, toen nog niet vermoedende hoe ze door de Ministers zou worden doodgezwegen? Wilde hij dus liever de eer aan zich houden, en *vrijwillig* heengaan? Wij weten op die vragen nog evenmin als zoovele anderen een juist antwoord te geven. Maar intusschen was 't een feit, dat den 19 December 1882 de

verrassende tijding werd vernomen, dat blijkens telegraphisch bericht van *Batavia,* de heer *Pruijs van der Hoeven zijn pensioen had aangevraagd.*

Zelden biedt zich voor eene Regeering de gelegenheid aan, om een groven beganen misslag zonder éclat, op ongezochte wijze te herstellen. In de *vrijwillige* aanvraag van den *civielen* Gouverneur Pr. v. d. H. *om voorgoed* heen te mogen gaan, werd echter aan de Nederlandsche Regeering *die* gelegenheid geschonken. Maar ondanks de dure en treurige lessen reeds opgedaan, ondanks de rampen, die van dien misslag het gevolg waren geweest, bleven de Opperlandvoogd en de Minister met nog ongeëvenaarde stijfhoofdigheid den heilloozen weg hunner voorgangers trouw bewandelen.

En in de zitting van 23 December 1882 deelde de Minister van Koloniën Jhr. Mr. De Brauw aan de Kamer mede, dat werkelijk de heer Pr. v. d. H. zijn pensioen had aangevraagd, zonder redenen op te geven, en dat ter zijner vervanging reeds als *Civiel* Gouverneur was benoemd de heer Laging Tobias. Tevens verklaarde die Minister nog, dat hij den heer Pruijs van der Hoeven beschouwde als een verdienstelijk ambtenaar, *die uitstekende diensten in Atjeh had bewezen!*

Scherts of ernst? had men hier waarlijk mogen vragen.

Immers, al zouden de *feiten*, gedurende en na zijn Gouverneurschap aan 't licht gekomen, dat niet reeds helder en duidelijk hebben bewezen, een *onpartijdig* onderzoek naar *zijne* verrichtingen op Atjeh zou het moeten bevestigen, dat zijn rampzalig bestuur *ons*, het Nederlandsche volk, niets dan schade en schande heeft gebracht, tallooze menschenlevens en ook groote schatten heeft gekost, terwijl het *hem zelven duizenden* en *duizenden* onverdiend uit de Nederlandsche schatkist heeft bezorgd!

Ten einde den heer Pruijs van der Hoeven in de gelegenheid te stellen, niet alleen om Atjeh vooral *nog meerdere* zegeningen

te schenken, maar ook om zelfs het *hoogste pensioen* deelachtig te kunnen worden, talmde de Indische Regeering opzettelijk nog *drie maanden*, alvorens zijn reeds medio December benoemde vervanger het Atjehsche bestuur van hem kon overnemen (16 Maart 1883).

En om hem nog *zoo lang mogelijk* tot aan zijn vertrek naar Europa de *meest mogelijke* geldelijke voordeelen uit *'s lands schatkist* te laten genieten, werd hij, zooals anders *steeds* gebruikelijk is, ook na die overgave nog niet *gepensionneerd*, maar op wachtgeld gesteld. Eerst op het *laatst van Juni* van dit jaar, werd *met ingang van* 21 *Juli* 1883, de hoofdambtenaar op wachtgeld A. Pruijs van der Hoeven, laatst Gouverneur van Atjeh en Onderhoorigheden (Dieu vous bénisse! zou de Franschman er op laten volgen), eervol ontslagen, *onder dankbetuiging* voor de door hem in verschillende betrekkingen aan den lande bewezen *belangrijke* diensten.

Dergelijke dankbetuigingen vallen aan slechts *zeer weinig* Indische hoofdambtenaren bij het verlaten van 's lands dienst ten deel. Maar gelukkig kan van slechts *zeer weinigen* hunner met hetzelfde recht als van den heer Pruijs van der Hoeven worden gezegd *niet*: qu'ils ont bien mérité de la patrie, mais *qu'ils ont beaucoup couté au trésor!*

Zooals wij reeds hebben gezien, heeft zijne *voorbereidende* studie der Atjehsche zaken duizenden (minstens f 21000), aan de schatkist gekost.

Als *Gouverneur* van Atjeh genoot hij, behalve vrije woning en andere kleine voordeelen, f 1600 *'s maands* aan traktement en f 400 aan receptiegelden, dus f 24000 *'s jaars*.

Maar de Gouverneur-Generaal *'s Jacob*, die reeds meer dan eens getoond heeft, hoe in onzen zoo hoog gestegen financieelen nood de behartiging van 's lands geldelijke belangen hem een dure plicht is, vond zulk eene betaling niet voldoende voor een dienaar als de heer Pruijs van der Hoeven. Althans

vóór diens aftreden heeft de Opperlandvoogd den Atjehschen Gouverneur nog *twee gratificatiën uit 's lands kas* geschonken, ééne van f 10000, zegge *tien duizend gulden,* en eene van f 3000, zegge *drie duizend gulden.*

Waaraan de heer Pr. v. d. H. deze buitengewone *geldelijke* belooningen heeft verdiend, zal wellicht eerst later blijken, wanneer de Kamer verrast wordt met eene andere *millioenen* bedragende credietopening boven de begrooting van 1883.

Men wil dat de laatste gratificatie ad f 3000 zou zijn toegekend voor meerdere onkosten, door den heer Pr. v. d. H. gemaakt tijdens hij ter beschikking der Regeering is geweest. Die zaak is nog duister, maar met eenige bekende gegevens kunnen wij toch tot eene aannemelijke oplossing geraken. Immers weten wij dat de heer Pr. v. d. H., ongeveer medio Januari 1880 te Batavia aangekomen, eerst toen vernam dat hij *nog niet* kon optreden als civiel Gouverneur van Atjeh, maar intusschen als *Gouvernements-Commissaris* met eene bezoldiging van *drie duizend gulden 's maands* naar Atjeh zou vertrekken.

Het benoemingsbesluit van 30 Januari 1880 bepaalde en moest bepalen, dat hij eerst 1 Februari in het genot kwam van die bezoldiging. Die gratificatie ad f 3000 is dus te beschouwen als eene geldelijke schadeloosstelling, in den vorm van eene maand traktement als Gouvernements-Commissaris, voor de déceptie dat de hem toegezegde *Gouverneurs*betrekking nog niet vacant was.

Voor elk rechtschapen Nederlander moge het thans een zoete troost zijn te weten, dat de zoo verdienstelijke man bij dat wachten ten minste geen geldelijk nadeel heeft geleden. Wat vooral zijne Haagsche medeburgers, in wier midden hij thans een welverdiende rust heeft gezocht, zeker met minder instemming zullen vernemen, is, dat diezelfde verdienstelijke man nu een pensioen geniet van *slechts* f 6900, *zes duizend negenhonderd gulden,* 's jaars.

En bevreemden zou het ons niet, indien met die wetenschap bij menig rechtzinnig Nederlander de wensch opkwam, dat voort-

aan ook andere hooge Staatsdienaren het belangeloos voorbeeld mochten volgen van den Gouverneur-Generaal 's Jacob, om dat sober pensioen nu en dan aan te vullen met *gratificatiën* uit Neerlands tegenwoordig zoo ruime geldmiddelen!

Sedert de Minister De Brauw nog geen jaar geleden de aangename, *verrassende* tijding mededeelde, dat de oorlog met Atjeh ons niet, zooals een vorig Minister berekende, 20 à 25 millioen, *maar slechts* 10 millioen 's jaars heeft gekost [1]), kunnen dergelijke douçeurtjes er waarlijk nog wel op overschieten, voor een gewezen hoofdambtenaar van den stempel als de heer Pr. v. d. H.

Reeds meermalen is er op gewezen dat de *zoogenaamde* invoering van het civiel bestuur op Atjeh, zich alleen oplossende in de optreding van den *civielen* Gouverneur Pruijs van der Hoeven (6 April 1881), ons, *het Nederlandsche volk*, bij monde van den toenmaligen Minister van Koloniën, Van Goltstein, als eene *economie* is voorgespiegeld.

Reeds hiervoren hebben wij met slechts enkele staaltjes aangetoond, hoe die *economie* zich in eene ontzettende *vermeerdering* der uitgaven heeft opgelost. Niet onaardig is het echter, nog even te doen uitkomen, hoe dit optreden van den *civielen* Gouverneur Pr. v. d. H. ook *indirect* oorzaak is geweest van stijging van andere *blijvende* uitgaven ten laste van den lande. Terwijl de generaal Van der Heijden bij zijne aftreding op 6 April 1881 reeds vijf achtereenvolgende jaren op Atjeh was geweest, en daarvan *vier jaren* onder de moeilijkste omstandigheden het *vereenigd* militair en civiel gezag had gevoerd, trad 27 maanden later (11 Juli 1883) reeds zijn *derde* vervanger als *militair* bevelhebber op.

Ofschoon Atjeh het belangrijkst commando is van het geheele

---

[1]) Nu de Kamer in haar jongste Voorloopig Verslag over de Indische begrooting den Minister eene opgave heeft gevraagd van hetgeen Atjeh *sedert* 1879 kostte, zijn wij zeer verlangend te vernemen, welke cijfers *nu* weder door het Departement van Koloniën zullen worden geproduceerd.

leger, niet alleen met opzicht tot het troepencijfer, maar ook omdat daar nog steeds het zwaartepunt van ons gezag in den geheelen Indischen Archipel berust, heeft men toch reeds *driemaal* achtereen voor dat generaalsbevel den *jongsten* kolonel van het leger gekozen, ook al een bewijs hoe kunstmatig en gewrongen de geheele toestand op Atjeh is. Dit zij echter geheel terloops opgemerkt. — Hier willen wij er alléén op wijzen, hoe sedert 6 April 1881 reeds twee opvolgers van den generaal Van der Heijden, de kolonels *Haus* en *Schäfer*, den dienst hebben moeten verlaten om nog eene reeks van jaren een pensioen van *f* 4500 's jaars te genieten. Ik wensch hier niet op te treden als hun pleitbezorger om te betoogen, dat hunne verwijdering onverdiend zou zijn, dat zij wel berekend waren voor de moeilijke taak hen opgelegd, dat zij niet door zwakheid of door andere tekortkomingen een schuldaandeel zouden hebben te dragen in de rampen, die Atjeh onder het bestuur van den civielen Gouverneur zoo menigvuldig hebben getroffen. Zij mogen, waar noodig, zich zelven verdedigen tegen dergelijke verdenking van medeplichtigheid, wij roepen ze hier slechts op als getuigen hoe de *civiele* Gouverneur steeds willens en wetens den *waren* toestand op Atjeh in zijne rapporten aan de Regeering heeft *geloochend.*

Beide gewezen bevelhebbers zullen bovendien kunnen bewijzen, hoe de aftredende civiele Gouverneur Pruijs van der Hoeven de waarheid eveneens *op schromelijke wijze ontrouw was,* toen hij in zijne afscheidsrede op 16 Maart 1883 zelfs durfde verklaren, dat het *door hem* opgetrokken (doch zoo spoedig daarop ineengestort) gebouw, en het „*door hem* zóó vast „planten der banier, dat zelfs de toongevende hoofden zich daarom„heen hadden geschaard, ook te danken was aan de toepassing „van het Nederlandsch devies: *Eendracht maakt macht!*" 1)

---

1) In zijne Memorie van Antwoord van November 1882 schreef immers zelfs de Minister De Brauw: »De vervanging van kolonel Haus was onver» mijdelijk, omdat het bleek, dat op de goede verstandhouding en de cordiale

Wij keeren thans weder terug naar den hoofdpersoon van onze Atjeh-overdenking, naar den Gouverneur-Generaal 's Jacob, dien wij reeds te lang aan zijn lot hebben overgelaten.

Het ligt niet op onzen weg, dien Opperlandvoogd te storen in zijne onschuldige vermaken, wanneer hij, aan oude militaire herinneringen getrouw, in Admiraalskleeding [1]) de maritieme en andere inrichtingen van Soerabaja inspecteert, zich daar verplaatst in de dagen van weleer, toen hij als een eenvoudig suikerfabrikant zijne rietvelden doorwandelde, zich daar gelukkig gevoelt in de zoo luisterrijke ontvangst en het eerbetoon dat daar nu zijn deel is. Fier en blijde moge het hart bij hem kloppen, wanneer de vroegere eigenaar, thans als Insulinde's Onderkoning op de nog altijd bloeiende fabriek wordt verwelkomd, eene welluidende muziek zijn oor verrast, metalen vuurmonden hem begroeten, zijne grootheid ver in de rondte verkondigen, en de hier vredebrengende kruitdamp zijne organen aangenaam prikkelt en nog ongekende snaren in zijn gemoed doet trillen.

Daar en elders moge hij nog vrij genieten totdat de stoomer *Temboro*, rampvoller gedachtenis, hem naar verder verwijderde, onherbergzamer stranden voeren zal. Daar toch zullen geen vroolijke gamelangtonen hem tegenklinken als een blijde welkomstgroet, als het symbool van den zoeten vrede. Daar geen geestdrift, geen jubeltonen, maar slechts stille en hooge ernst bij zijne komst, als eene uitdrukking van aller verwachting, dat met zijn bezoek een ander waardiger tooneel moge aanbreken in het Atjehdrama, dat het scherm der waarheid eindelijk voorgoed zal worden opgetrokken. Daar zal het kanon- en ge-

---

»zamenwerking tusschen hem en den Gouverneur niet meer te rekenen viel." De volkomen afhankelijkheid van den *militairen* bevelhebber, zoowel als het *gemis* aan eendracht, spreken duidelijk genoeg uit deze weinige regelen!

[1]) Ten vorigen jare werd dat nog door een volksvertegenwoordiger in de Kamer in herinnering gebracht.

weervuur niet alléén als huldebetoon door het luchtruim weerklinken, maar daar zal die ernstige stem, nu en dan afgewisseld door het gekletter der blanke wapenen, slechts worden gehoord als een duidelijk sprekend bewijs voor de *werkelijkheid*, als het eenige middel voor onze soldaten, om zich den stoutmoedigen, hardnekkigen vijand van het lijf te houden.

Daar aanschouwt het oog geene bebloemde of overvruchtbare velden, geene rust- en vredeademende dessa's, geene schoone vriendelijke natuurtafereelen, maar overal slechts doodsche eentonigheid, slechts kampongs door dichte bamboedoerie omgeven, even zoovele versterkte stellingen, van vroeger ontwapende, maar nu goed gewapende Atjehers; overal slechts één groot legerkamp.

Daar is niet, evenals op het heerlijke Java, de lucht bezwangerd met welriekende geuren van bloem- en heestergewassen van de bloesemdragende pinang, tjampaka en kenangaboomen.

Daar komt veelal slechts eene huiveringwekkende graflucht den nieuwen bezoeker te gemoet. Daar geen frissche levenwekkende zéphyrs, die tot zoete droomerijen stemmen, maar in die droeve Atjehvlakte wordt de verschroeiende hitte slechts afgewisseld door een killen wind, die over de uitgestrekte lagunen, stinkpoelen gelijk, zijn weg genomen heeft, of over tallooze nog uitgestrekter doodenakkers is heengestreken. En wanneer de bezoeker dien wind om zijne verhitte slapen voelt, overvalt hem dikwerf een koude rilling, als werd hij aangeraakt door den verstijvenden adem van den dood.

Wanneer de Opperlandvoogd *dáár* slechts zien en hooren *wil*, kan hij de vele met bloed gedrenkte gevechtsvelden van eenen ruim twee jaren volgehouden walglijken *vredestoestand* aanschouwen, kan hij nog den nagalm vernemen van het gekerm der gewonden, van de vervloekingen der stervenden, die opgeofferd zijn aan de logen, aan de luimen der Staatslieden, aan eene onwaardige politiek. [1])

[1]) Zie de toepasselijke dichtregelen, opgenomen aan het slot.

Doch laat ons niet thans reeds vragen of de hooge bezoeker dat alles — de algeheele waarheid — wel heeft willen zien en hooren. Wij zullen de gebeurtenissen niet te veel vooruitloopen, en liever het voorspel even in herinnering brengen.

Den 22 Mei van dit jaar trad ook de kort te voren opgetreden Minister van Koloniën *Van Bloemen Waanders* met een Atjeh-verrassing voor de Kamer op. Die zitting toch werd door Z. Exc. geopend met de mededeeling, „dat namens Z. M. den „Koning den Gouverneur-Generaal, op diens verzoek, machtiging „was verleend zich naar Atjeh te begeven, ten einde zich daar „persoonlijk van den militairen toestand te vergewissen".

Bij het vernemen van die tijding herdachten velen met eene diepe verzuchting het vredeademend, vredeproclameerend, maar geen vrede aangebracht hebbend bezoek, door den vorigen Landvoogd in Maart 1877 aan Atjeh gebracht. Dat bezoek had volgens een eigenhandig schrijven van dien Gouverneur-Generaal [1]) een veelledig doel gehad, n.l.: „allen twijfel weg te nemen dat „de tijd tot eene politiek van *verzoening* toen voor Atjeh was „aangebroken, vlaggen, acten van aanstelling en van erkenning, „belooningen aan trouwe hoofden uit te reiken, bij den vijand „alle bestaande gevoelens van vrees en wantrouwen weg te „nemen; *het feitelijk einde van den oorlog en een onwrikbaar „voornemen om onze vestiging in Atjeh niet op te geven, aan „te kondigen*", enz. enz.

De resultaten van *die* reis waren slechts *zuiver negatief* geweest. De zoo beklagenswaardige Nederlandsche schatkist, die men nog maar steeds zonder bodem waande, ondervond dat nog het meest, niet alleen in de *duizenden* en *duizenden* die voor overtocht, voor reis- en verblijfkosten, voor gouden

1) Door den Min. van Koloniën Mees gedeeltelijk voorgelezen in de Kamerzitting van 15 Mei 1877.

horloges, [1]) zilveren serviezen, schenkbladen en andere geschenken moesten betaald worden, maar ook omdat de Christen-Landvoogd toen de belofte *herhaalde*, door een vroegeren Christenbevelhebber gedaan, dat de groote moskee, met vroeger ongekende pracht en rijkdom, *ten koste van de Nederlandsche belastingschuldigen*, voor de trouwe Atjehsche bevolking, om wier vriendschap wij zoo gaarne *bedelden*, zou worden opgebouwd.

Die belofte kostte ons, het Nederlandsche volk, ongeveer *drie tonnen gouds!*

Wie daarover nog mocht weeklagen, bedenke slechts dat onder de bestuursdaden van dienzelfden Opperlandvoogd *ook* kan vermeld worden, dat het hertenkamp te Buitenzorg, sedert eene onheuglijke jarenreeks omgeven door eene zeer nette, onkostbare en zeer voldoende bamboezen omheining, vervangen werd door een *ijzeren 'hek'*, dat niet minder dan f 38000, zegge *acht en dertig duizend gulden*, aan de zoo kwijnende schatkist heeft gekost!

Waar nu dergelijke uitgave wordt gedaan om de vreedzame damhertjes, die deels voor 's Landvoogds tafel moeten dienen, ook eenige Europeesche weelde te laten aanschouwen, mag men toch waarlijk niet jammeren dat ten behoeve der vreedzame en godvruchtige Atjehers, voor een tempel aan de Godheid gewijd, *slechts* achtmaal zooveel wordt uitgegeven! Ook hier beruste men dus met Oostersche gelatenheid.

Ik heb het zwak, helaas! van digressiën, en om mijn hoofdpersoon telkens te verlaten, ten einde ook andere hooge personages eenige belangstelling te wijden. Thans echter keeren wij gaarne terug tot den Gouverneur-Generaal 's Jacob.

In die verrassende mededeeling. den 22 Mei door den Minister

---

1) Twee dezer horloges, waarin als *certificaat van oorsprong* het *Nederlandsche wapen was gegraveerd*, werden bij de bestorming en vermeestering der versterkte en goed verdedigde Missigit van Moeroe-ë (15 April 1882) in die moskee teruggevonden, benevens vele Beaumontpatronen.

gedaan, zagen vele volksvertegenwoordigers tot hunne teleurstelling het bewijs, dat de Opperlandvoogd zich niet getroffen en tot heengaan verplicht gevoelde door het votum der Kamer in zake de bekende Billiton-quaestie. Buiten de Kamer bepaalden de meesten zich echter tot de vraag waarom de Gouverneur-Generaal zich niet twee jaren vroeger, bij zijn vertrek naar Indië, naar Atjeh begeven had. Toen immers had, zooals reeds is gezegd, dat bezoek niets gekost, had het veel nut kunnen stichten, veel rampen kunnen *voorkomen*, terwijl *deze* reis evenals die van 1877 *weder duizenden en duizenden* zou kosten aan de schatkist, zonder daartegen in de bestaande omstandigheden eenig practisch resultaat te kunnen beloven.

Reeds vier dagen na die ministerieele mededeeling (26 Mei) vermeldde de Staatscourant, dat van den Gouverneur-Generaal een telegram was ontvangen, „dat in Atjeh de controleur Van „der Lith gesneuveld en wegens den toestand aldaar een bataljon „infanterie ter versterking derwaarts was gezonden. [1]"

Al was de Gouverneur-Generaal nu ook één der *vele* opperbevelhebbers van het N. I. leger, zoo meende men toch dat nu de oorlogstoestand hiermede *feitelijk* was erkend, de Opperlandvoogd zich niet zou begeven naar het *oorlogsterrein*, waar hij, tot schade van ons reeds zoo getaand prestige, slechts kans kon loopen van gewond, doodgeschoten of door klewanghouwen afgemaakt te worden, althans zoo het hem *werkelijk* ernst was, zich van den *waren* toestand op Atjeh in persoon te vergewissen. De *vijandelijkheden* gingen daar intusschen geregeld voort.

Den 8 Juni verklaarde de Minister van Kolonien in de Kamer tot zijn leedwezen niet te kunnen voldoen aan het verlangen,

---

[1]) Reeds meer dan eene maand te voren had dat korps (het 10e), last ontvangen zich gereed te houden tot vertrek.

Volgens goed ingelichte berichtgevers had de *civiele* Gouverneur Laging Tobias inmiddels zijn ontslag gevraagd en zijn blijven te Atjeh afhankelijk gesteld van het al dan niet versterken der troepenmacht.

in het afdeelingsverslag uitgedrukt, omtrent den bestaanden toestand op Atjeh nadere mededeelingen te doen. Alleen kon hij zeggen, dat volgens de jongste berichten de vijandelijke macht weer met meerdere kracht en stoutmoedigheid was opgetreden. Omtrent de reis van den Gouverneur-Generaal was den Minister niet bekend of deze reeds was aanvaard.

Den 21 Juni trad de Minister weder voor de Kamer op met de mededeeling dat weinig tijds geleden Atjehs toestand allesbehalve rooskleurig, maar blijkens het jongste telegram van den Gouverneur-Generaal aanzienlijk verbeterd was, [1]) dat Oleh-leh wel aangevallen, maar die aanval afgeslagen en *Groot-Atjeh nagenoeg van vijanden gezuiverd was.*

Hoe men *die* zuivering had te verstaan, bleek uit het hiervoren reeds vermelde feit, dat de posthouder *Smith* slechts *vier dagen later* met zijne *pradjoerits* vermoord werd in dezelfde landstreek van Groot-Atjeh, welke *vier jaren vroeger* door den kommandant van het leger doorreisd was en dezen toen het volslagen beeld van een nog ongestoorden vredestoestand gegeven had.

Dat men 't met die *zuivering* zoo heel nauw niet nemen moest, bleek weldra trouwens uit alle, zelfs de *officieele,* berichten van het *oorlogsterrein* ontvangen.

In diezelfde Kamerzitting kon de Minister nog mededeelen, dat de Gouverneur-Generaal, wanneer er niets tusschenbeide kwam, voornemens was in Augustus naar Atjeh te gaan, om in loco te bespreken de mogelijkheid van *inkrimping van onze vestiging en vermindering van onze troepen.*

---

[1]) In andere bewoordingen is dat slechts eene herhaling van de tactiek, voortdurend door de Regeering ter verdediging of behoud van bestaande toestanden op Atjeh toegepast. In zijne Memorie van Antwoord van November 1882 kon de Minister De Brauw (vooral na de gebeurtenissen in Augustus te voren) niet ontkennen dat de toestand in Atjeh ongunstiger was geworden dan vroeger, wat hem echter niet belette in *dat zelfde* stuk te verzekeren, dat de toestand in Atjeh verbeterd was.

De heer Rutgers van Rozenburg, de koene, wakkere Amsterdamsche afgevaardigde, altijd strijdvaardig waar groote algemeene belangen in gevaar zijn, deed ook nu weder zijn krachtig waarschuwende stem in 's Lands Raadzaal hooren.

Hij wilde door zijne interpellatie bewerken dat het land zich vooraf zou doen hooren om dat „*fait accompli* van den allernoodlottigsten aard te voorkomen; hij vreesde dat zulk een besluit zou kunnen leiden tot ondergang van Nederland als *Koloniale* Mogendheid en misschien ook van Nederland als *tweede* Mogendheid; hij vreesde terecht, dat een terugtrekken te Kota-Radja en Oleh-leh, ondersteld dat zulks mogelijk ware, te Atjeh, in de Kuststaten, in Engelsch Indië, op Sumatra, Java, Madura en overal in onzen Archipel zou beschouwd worden als een begin van het einde onzer heerschappij in Indië.

Inmiddels was het vertrek van den Gouverneur-Generaal naar Atjeh op den 4 Augustus bepaald. Zooals dat in Indië, en vermoedelijk ook elders gebruikelijk is, gaat aan de komst van een hoogen bezoeker meestal eene inspectie der gezaghebbende autoriteiten vooraf. Dat geschiedde ook nu te Atjeh.

Het kort verslag over de militaire verrichtingen te Atjeh van 2–25 Juli (Javasche Courant) vermeldde niet alleen tal van gevechten en ontmoetingen met den vijand, maar ook dat op den 22 dier maand eenige voorname vijandelijke aanvoerders met ongeveer 1000 man zich ten Z. O. van Tjot-Besetoel bevonden (in *Groot-Atjeh* dus, dat nagenoeg van vijanden *gezuiverd* heette te zijn), terwijl op dienzelfden dag de Civiele Gouverneur en de militaire bevelhebber tusschen Anagaloeng en Gle-Kambing (ook behoorende tot die *gezuiverde* streek) door talrijke benden onder Toekoe di Tirou werden aangevallen.

Een den 25 Juli door den *Civielen* Gouverneur afgezonden telegram vermeldde mede dien doorgestanen aanval, onder bijvoeging dat de aanwezigheid van den vijand in die streken

bekend, en daarom sterke dekking medegenomen was. Dat uitvoerig telegraphisch bericht behelsde nog dat er veel beweging was bij den vijand in de bovenstreken, en voorts „dat de „Gouverneur met den militairen commandant alle posten in „Groot-Atjeh had bezocht, ten einde na gezamenlijke waar-„neming in overleg te treden omtrent noodige en wenschelijke wijziging onzer posten".

Deze zinsnede in dat telegram getuigt voorzeker van eene buitengewone meegaandheid in den militairen bevelhebber, die zich dergelijke inmenging laat welgevallen van een *onbevoegde* in zaken, die *uitsluitend* tot *zijne* competentie behooren, waarin hij het eenigste en hoogste woord behoort te behouden; maar wie weet welke bevelen hij vóór zijn vertrek te Batavia heeft ontvangen, om *quand même* de eensgezindheid te bewaren, zich *steeds* als ondergeschikte van den Civielen Gouverneur te beschouwen en te gedragen. Wie kan het ons zeggen of hij onder die onéreuse voorwaarden zich bereid heeft moeten verklaren het bevelhebberschap te aanvaarden. Het zou ons zeer bedroeven, indien 't zoo was, maar toch kunnen wij ons zulk eene lijdelijke houding anders niet verklaren van een hoofdofficier, die als een flink en doortastend chef bekend staat en zijne riddersporen wel verdiend heeft. Meer dan treurig zou 't echter zijn, indien tengevolge van *aanhoudende onderdrukking* door de *civiele bureaucratie* de zelfstandigheid van de N. I. bevelhebbers reeds zóó diep was gezonken. En wat den *Civielen* Gouverneur Laging Tobias betreft, in menig opzicht brengen wij hem gaarne onze oprechte hulde als een man van karakter, met een flink en moedig soldatenhart en een schrander oordeel, maar zijne eigen rapporten, en ook dat uitvoerig telegram van 25 Juli, bewijzen toch nog eenmaal te meer, dat op Atjeh nog geene plaats is voor *civiele* ambtenaren, wier taak immers uitsluitend behoort te zijn die van *rustige bestuurders*, *niet* van mede-aanvoerders en hoofdadviseurs in *uitsluitend militaire zaken*. Ook zijne verslagen be-

wijzen steeds dat de bevolking van Groot-Atjeh, evenals die der vroegere Vasalstaten, nog niet rijp is om *geadministreerd* te worden, maar voorloopig nog moet worden *gecommandeerd!*

Zoo waren dus de laatste berichten van het oorlogsterrein ontvangen, toen de Gouverneur-Generaal 's Jacob den 4 Augustus de reis naar Noord-Sumatra aanvaardde. De Javasche Courant van 23 Augustus, den dag van terugkomst van den Gouverneur-Generaal, behelsde het rapport der militaire verrichtingen van 25 Juli—6 Augustus, de tuchtiging van Anak-Glé, en verschillende ontmoetingen met den vijand.

Voor die Atjehreis was het stoomschip „Temboro" [1]) van de N. I. Stoomvaartmaatschappij *ingehuurd en keurig ingericht.* Door een Chineeschen aannemer was aan het vaartuig ongeveer f 5000, zegge *vijf duizend gulden,* vertimmerd, terwijl eene Europeesche firma de tapijten en loopers had geleverd.

Het gevolg, dat den Gouverneur-Generaal naar Atjeh vergezelde, was even talrijk als schitterend en bestond uit:

den Algemeenen Secretaris;

den Commandant der Zeemacht in O. I;

den Kolonel, Chef van den Generalen Staf;

den Inspecteur van den *burgerlijken* geneeskundigen dienst voor *Java en Madura*;

den Turkschen Consul van Batavia en drie Adjudanten.

Zonderling voorzeker was de samenstelling van dat gevolg. Immers uit de mededeelingen van den Minister op 22 Mei en 21 Juni ll. aan de Kamer gedaan, vernamen wij dat die reis ten doel had zich persoonlijk *van den militairen toestand*

[1]) De naam van een vulkaan op het eiland Soembawa, die in het jaar 1815 *nog grooter* onheilen over den O. I. Archipel bracht dan in Augustus 1883 de Goenoeng Krakatau. De overeenstemming tusschen beide vulkanische erupties zal ons wellicht doen besluiten die uitbarsting van den Temboro, hierachter of afzonderlijk, in herinnering te brengen.

op Atjeh te vergewissen, *in loco* te bespreken de *mogelijkheid „van inkrimping van onze vestiging en vermindering van onze „troepen.*" [1])

Twijfelachtig kon het dus niet zijn, of *dat* vraagstuk moest te land worden opgelost.

Met grond al weder had men dus mogen verwachten, dat de bespreking, die volgens het inzicht der hooggeplaatsten *in loco* moest voorafgaan, zou geschieden met den pas opgetreden Commandant der *Landmacht*, die Atjeh volstrekt niet kende, het zelfs nog nooit had bezocht. Voor die autoriteit moest het bovendien later, bij de behandeling ook van *andere* zaken, van groot gewicht zijn, de *plaatselijke* toestanden daar te hebben leeren kennen.

Het zou echter blijken dat de „*Atjehverrassingen*" volstrekt nog niet ten einde waren.

In de eerste helft toch van September werd het bekend, dat als *militaire* adviseurs in 's Landvoogds gevolg waren medegenomen, in de eerste plaats de Algemeene Secretaris, de Commandant der Zeemacht [2]), zoomede de Chef van den Staf

---

[1]) Merkwaardige doch bedroevende *herhalingen* treffen wij voortdurend aan in de geschiedenis van den Atjehoorlog. Zoo lezen wij o. a. in het Koloniaal verslag van 1878, omtrent het bezoek door den Gouverneur-Generaal Van Lansberge in Maart 1877, dus ruim zes jaren vroeger, aan Atjeb gebracht, woordelijk: »dat de Gouverneur-Generaal tijdens dat bezoek de noodige »schikkingen nam, ter verzekering dat eene *inkrimping* der militaire en »ook van de maritime macht *niet langer zou worden uitgesteld* dan volstrekt noodig was.» Weldra werd die toenmaals voorgespiegelde troepenvermindering ten uitvoer gelegd. Wat *daarvan* de bloedige, kostbare gevolgen zijn geweest, zullen velen zich wellicht nog herinneren. Zoodra de *tegenwoordige omstandigheden* niet meer voortduren, en de toestand nog iets *bevredigender* wordt, dan de G.-G. 's Jacob op 23 Augustus ll. heeft getelegrapheerd, staat ons niettemin eene herhaling van datzelfde tooneel te wachten!

Wijzer schijnt men maar niet te kunnen of te willen worden.

[2]) De Gouverneur-Generaal 's Jacob, het moet in den oud-zeeofficier geprezen worden, blijft ten minste zijne marineherinneringen getrouw. Zoo

van het N. I. leger, zeker ook een uitvloeisel van diepzinnige, voor een gewoon menschenverstand niet te doorgronden *hoogere* politiek. Die Stafchef (de Kolonel Haga) is ongetwijfeld een zeer bekwaam man met een helder oordeel, maar ook hij was voorheen nog nooit te Atjeh geweest, was daar dus *plaatselijk* ook geheel onbekend.

Niettemin zou zijn advies nu als 't ware toch gesteld worden *boven* dat van zijn directen en *verantwoordelijken* Chef, den Commandant van het leger, die eenmaal tot dat bevel geroepen, in deze voor het land en voor het leger meest gewichtige zaak het prae en hoofdadvies diende te hebben. [1]) Bovendien, de quaestie die te Atjeh opgelost moest worden, was niet zeer ingewikkeld. Om daartoe naar behooren te geraken, had men alleen de feiten, de Atjehondervinding, een weinig krijgsgeschiedenis, maar *vooral* het gezond verstand te raadplegen. Waartoe bovendien de Inspecteur van den *burgerlijken* geneeskundigen dienst voor *Java en Madura* (de heer Idsinga, oud-officier van gezondheid

---

heeft hij vermoedelijk in navolging van hetgeen de Souvereinen bij groote algemeene rampen veelal plegen te doen, indien zij althans zich zelf niet willen blootstellen, zooals a. o. Koning Willem III bij den Watersnood van 1861 — na de ramp van Krakatau een zijner adjudanten, den Luit. t/z 2e kl. Koster (een goede bekende van zijn »ouden vriend Fransen van de Putte) naar Bantam en naar de Lampongs gezonden. Zulk een bewijs van hooge belangstelling heeft gewis zijne goede zijde, maar wij misprijzen 't dat uit het telegram van dien officier van 10 September ll. als 't ware blijkt, dat de Resident der Lampongs wordt ter zijde geschoven. Immers wat het *hoofd van bestuur* behoorde te doen (specificatie der benoodigde hulp enz.) seint nu die *Adjudant direct* aan zijn hoogen meester!

[1]) Een bezwaar voor den Commandant van het leger om het hoofdkwartier te verlaten, zou ook gelegen zijn geweest in de omstandigheid, dat dan de kommandant der 2e Mil. Afd., die voor het legerbevel was voorbij gegaan, dat bevel toch zou hebben moeten waarnemen, waartegen de Regeering bezwaar maakte. Zoo treedt telkens het *vicieuse* der legerorganisatie, hier speciaal met opzicht tot het gering aantal generaals, (een aantal zoo gering dat het bij eene vergelijking met elk ander leger eenvoudig belachelijk is) telkens op den voorgrond, maar toch denken de machthebbenden niet aan verbetering.

der Kon. Ned. Marine) den Landvoogd *naar Atjeh* moest vergezellen, is waarlijk raadselachtig. Ontegenzeglijk is hij een flink man, die zich vroeger te velde onderscheiden en ook daar goede diensten bewezen heeft, maar dat wettigt nog niet zijn aanwezen in 's Gouverneurs gevolg, waardoor de reeds zoo hooge reiskosten geheel noodeloos werden verhoogd. Hij is benoemd voor *Java en Madura* en heeft niets te maken *op Atjeh,* waar bovendien geene *burgerlijke* hospitalen te inspecteeren zijn, en waar zelfs de *vaccine* door onze officieren van gezondheid nog best bij hunnen dienst kan worden waargenomen. Want tot ergernis van enkele anti-vaccine, antirevolutionaire Kamerleden moet hier worden vermeld, dat reeds onder den generaal Van der Heijden, de brave, godvruchtige Atjehers, speciaal die van Marassa, en vooral de vrouwen, zich aanmeldden om ingeënt te worden. Als Islamieten, tevens groote fatallisten, begrijpen die godvruchtige menschen niettemin dat het verstandig is tegen vreeselijke ziekten, zooals de pokken, bekende voorbehoedmiddelen te moeten aanwenden. Bij alle droeve teleurstellingen, die de Atjehoorlog steeds heeft opgeleverd, is het verblijdend te kunnen constateeren, dat ons op Atjeh ondernomen werk: „de reusachtige strijd der *beschaving* „tegen het Barbarisme", ten minste reeds een zichtbaar resultaat heeft opgeleverd. En hen die voor vrouwenemancipatie ijveren, moge het dubbel aangenaam zijn te vernemen, dat hier de vrouwen de eerste vatbaarheid voor beschaving hebben getoond.

Immers, zooals reeds is gezegd, zijn het vooral de Atjehsche *vrouwen,* die zich gaarne aan de vaccine onderwerpen, niet alleen om eene groote kans van sterven te ontgaan, maar vermoedelijk ook, omdat ze begrijpen, dat een zacht en effen gelaat voor hare gebieders of aanbidders, meer aantrekkelijkheid oplevert dan een door pokken geschonden gezicht. Zoo moet dus zelfs bij de Barbaren fanatieke godsvrucht voor de geheimen der beschaving, voor vrouwelijke behaagzucht wijken! zoo roept

menig anti-vaccine, anti-revolutionair Nederlander, wellicht mistroostig en zuchtend uit! [1])

Helaas! 't is zoo en niet anders, en wanneer deze anti-revolutionairen niet spoedig „hun program" ten uitvoer brengen, m. a. w. niet spoedig aan het gezag komen, is het zelfs te vreezen dat de Indische begrooting, hoofd Atjeh, weldra zal vermeerderd worden met de bezoldiging van eenige vaccinateurs (mantrie-tjatjars).

Wat ons bij die reis nog verwondert is, dat er van het meer dan *één millioen* aan 's lands schatkist kostende *Krankzinnigengesticht te Buitenzorg*, dat, ondanks zijne ontzaglijke uitgestrektheid, prachtige en „weidsche inrichting" [2]) gelukkig in zooverre nog zoo *uiterst schaars* is bevolkt, geen enkele *overcomplete* geneeskundige *spécialiteit* in het gevolg is medegegaan.

Deze had dan in de Atjehsche proefvelden kunnen onderzoeken, of er geene Atjehers zouden te vinden zijn, die tegen tegemoetkoming van een aantal rijksdaalders zich op de zetelplaats van den Opperlandvoogd in dat schoone gebouw *zonder dwang* zouden willen laten opsluiten.

In die poging slagende, zou ook op het schoon gelegen Tjikema wat leven komen, het kostbare gebouw zou althans

---

[1]) Niet onaardig is het, te vermelden, hoe de Atjehsche vrouwen zich ook in ander opzicht vatbaar toonden voor beschaving. Evenals de Dayaksche vrouwen en die van andere nog zeer oorspronkelijke volken, hebben ook de Atjehsche vrouwen *groote* kunstmatig gevormde gaten in de oorlel. Toen zij echter eenmaal hunne Javaansche zusters hadden gezien, die dat oorgedeelte niet misvormd hadden, en daarin schoone hangers konden dragen, benijdden zij haar dat voorrecht. De officier van gezondheid Platteeuw, die zich gaarne en met vrucht met ethnografische nasporingen bezig hield, moet destijds, jaren geleden, *op verzoek* van verscheidene Atjehsche schoonen, haar het onderste misvormde oorlelgedeelte hebben afgesneden, opdat zij ook in de mogelijkheid zouden zijn, oorhangers te dragen.

Zoo leeren wij daaruit dat vrouwelijke behaagzucht zich nergens verloochent en dat de Atjehsche vrouwen, het »souffrir pour être belle" in de volle beteekenis der woorden in toepassing brachten.

[2]) In het voorloopig verslag der Tweede Kamer over de Indische begrooting van 1884, kwam men weder op tegen die weidsche inrichting.

tot *iets* kunnen dienen, het civiel bestuur te Atjeh van eenige *lastige vrienden* bevrijd worden, terwijl de contractanten zelven zeker konden zijn van eene goede *humane* verpleging zonder zwaar werk, een lot ongeveer zooals dat onzer in de laatste jaren in talrijkheid zoo toegenomen inlandsche gevangenen, die ook een eerbiedwaardig cijfer aan de schatkist kosten.

Een ander raadselachtig persoon in 's Gouverneurs gevolg is de *Turksche consul* Chalib Bey. Waarom deze Islambelijder is medegenomen, vernamen wij op het laatst van September uit het *Algemeen Dagblad van N. I.*, naar men beweert het semi-officieele orgaan der Indische Regeering. In dat blad lezen wij o. a.: „De Turksche consul werd door de Atjehers zeer opgemerkt; zij bewezen hem grooten *hormat* (eerbiedsbetoon) en het heeft, zoover men kan nagaan, op hen een zeer goeden indruk gemaakt, te zien, dat ons Gouvernement bevriend was met dat van Turkije, en niet zooals de Atjeher zich voorstelde, met elkaar in oorlog."

Het medenemen van dien persoon schijnt dus geweest te zijn al weder eene daad van *hgooere* politiek, althans volgens het gevoelen der hooge Staatslieden.

Wij echter vinden die daad (evenals het wederom uitdeelen van kostbare geschenken, waarop wij nader terugkomen) eene nare comedie. Wij betreuren het, dat onze Staatslieden nog steeds schijnen te gelooven, dat zij den even dapperen als slimmen Atjeher door *zulke* vertooningen tot de erkenning van het hem opgedrongen gezag zullen brengen.

Wij vragen bovendien den oud-Minister De Brauw, of dit soms één der krachtige middelen is, waarover wij niet mogen zuchten en klagen, en waarop onze nakomelingen zich wellicht zullen verhoovaardigen, als gediend hebbende tot de bevestiging der Nederlandsche heerschappij over onze prachtige bezittingen! [1])

---

[1]) Zie zijne redevoering in de Tweede Kamer op 16 November 1882.

Die vertooning doet ons denken aan een voornamen, doch zich zwak gevoelenden, te nederigen plebejer, die trotsch is zich in het publiek met en naast een bekend aristocraat te mogen vertoonen, in de hoop *daardoor* aan het volk een hoog denkbeeld van zijn aanzien te zullen geven!

Daarlatende hoe de schrandere Turk ons zal beoordeelen, nu hij heeft moeten ontdekken *waarom* de Gouverneur-Generaal hem in zijn gevolg medenam, betreuren wij het vooral dat de Opperlandvoogd zelf gelooft, door zulke kluchten het prestige van Insulinde's Onderkoning bevorderlijk te zijn, de kracht en het aanzien van ons gezag op Atjeh te vestigen en te verhoogen!

Den 4en Augustus dan verliet de Gouverneur-Generaal 's Jacob de schoone, eveneens reeds *millioenen* gekost hebbende haven van Tandjong Priok. Ofschoon er nog meer millioenen zullen moeten worden uitgegeven, alvorens die haven voor exploitatie geheel geschikt is, hopen wij toch, dat de voorspelling, door vele deskundigen gedaan, niet moge bewaarheid worden, maar de haven van Tandjong Priok over eenige jaren een levendiger, opwekkender schouwspel moge opleveren, dan de haven van *Vlissingen* thans, ofschoon daaraan jaren geleden *ook* millioenen uit de schatkist zijn geofferd.

Den 9en Augustus te Kota-Radja aangekomen, werd den volgenden dag, onder voorzitterschap van den Gouverneur-Generaal een *vergadering* gehouden [1]), waarin o. a. van gedachten werd gewisseld over de indeeling onzer troepenmacht en de regeling van den handel in de Onderhoorigheden.

Den 11en Augustus werd algemeene audientie verleend, eerst aan hen die persoonlijke belangen hadden voor te dragen, later aan de te Kota-Radja aanwezige Atjehsche hoofden.

Waarschijnlijk heeft op dien dag ook de uitreiking plaats

1) Jammer dat het volgnummer niet is vermeld, want aan *vergaderingen* heeft het in den Atjehoorlog wel het allerminst ontbroken.

gehad aan de trouwe hoofden van de geschenken en eereteekenen, als »*blijken van tevredenheid en welwillendheid van den Opperlandvoogd.*"

Volgens de *Javasche Courant* zijn toegekend:

aan Toeankoe Pangeran Hoessin, lid van de vroegere Atjeh-Sultansfamilie: een prachtsabel;

„Toekoe Nek, Radja Moeda Setia, Hoeloebalang van Marassa VI Moekims en eilanden: een prachtgeweer in kist;

„Toekoe Njacq Mohamad, Hoeloebalang van Marassa en de VI Moekims: een prachtgeweer in kist;

„Toekoe Mohamad, Wakil van Toekoe Kadli Malikoel Adil als Hoeloebalang van Mesdjid Raja: een gouden horloge met ketting en opschrift;

aan Wakil Joesoef Lohong: een gouden horloge met ketting en opschrift;

Panglima Mesdjid Raja, hoofd van een gedeelte van het district Mesdjid Raja: een gouden horloge met ketting en opschrift;

„Toekoe Beradin, VI Moekims: een hartsvanger;

„Toekoe Panglima Tiban Mohamad, gouvernementszendeling in Groot-Atjeh: het eereteeken voor belangrijke krijgsverrichtingen met de gesp Atjeh 1873—1880;

„Toekoe Idris Roempit, Toekoe Tjoet Machmoed, Hoeloebalang der VII Moekims, Toekoe Njacq Mohamad, Hoeloebalang der IX Moekims, Toekoe Kadja Lam Ilir, Toekoe Ketjik Oemar, Mohamad Mobarak, Toekoe Imam Lamdjampo, Toekoe Haschim Sibrew: de zilveren medaille voor *burgerlijke* verdiensten.

Na deze opgave moeten wij over die geschenken in eenige nadere beschouwing treden. Vooreerst dan de keuze dier souvenirs. Daarop valt niets af te dingen. Immers is het bekend hoe de voornaamste Atjeher, even goed als de geringste, zijn grootsten rijkdom vindt in het bezit van kostbare deugdelijke wapens. Dat teekent geheel den aard van het dappere strijdlustige volk. Zoo zou *hunne* krijgsgeschiedenis menig voorbeeld kunnen ver-

melden, hoe menig Atjeher herhaaldelijk zijn leven heeft gewaagd om slechts één onzer Beaumontgeweren te bemachtigen. En ter hunner eere moet er worden bijgevoegd, dat *zij* van hunne wapenen een ander gebruik maken dan zooveel geadelde jongelingen van verschillende volken, die als de zuivere typen van Europeesche *beschaving* willen genoemd worden. Hij toch die eenmaal het voorrecht had, het heerlijk schoone Monte-Carlo te bezoeken, wordt daar in zijne vreedzame natuurbeschouwing dikwerf op pijnlijke wijze verstoord. Immers daar op dat tooverachtig plekje kan hij elken dag van de „season" een eigenaardig *beschavend* en *veredelend* schouwspel zien. Fiere jongelingen en mannen van rijperen leeftijd, zwoegend onder den last hunner juistheidswapenen, ziet hij daar afdalen naar een aan zee gelegen terras, om, *aangemoedigd* door den vriendelijken blik van schoone vrouwen, zich zonder eenig gevaar, hoe gering ook, te vermaken met een duivenmoord op ontzaglijk groote schaal, nadat de weerlooze dieren eerst mishandeld en van hunne staartvederen zijn beroofd.

Dat de Atjehers zich van *hunne* wapenen op *andere* wijze bedienen, weten onze officieren en soldaten het best te getuigen.

Dat onze Regeering hen door gepaste middelen daartoe aanmoedigt (evenals de vrouwen van Monte-Carlo de duivenjagers daartoe aanspoort, door haar aanwezen en door hare lonken), zal waarlijk niemand kunnen misprijzen. Ook hier valt over den smaak niet te twisten!

En dat ook nu weder *kostbare* gouden horloges zijn uitgereikt, was eveneens eene gelukkige gedachte! Immers op blz. 53 hebben wij reeds in eene noot vermeld, dat van de gouden horloges in 1877 door den Gouverneur-Generaal Van Lansberge aan *trouwe* hoofden geschonken, vijf jaren later, 15 April 1882, twee stuks door onze soldaten bij de bestorming en vermeestering der Missigit van Moe-roëe *heroverd* zijn. Billijk dus dat die uurwerken weder werden vervangen met eene reserve voor verder verlies.

Het eereteeken aan Panglima Tiban Mohamad geschonken, prijkt op eene borst, waarin een moedig hart klopt, dat sedert zijne onderwerping *steeds* trouw is gebleven aan het Nederlandsch gezag, waaraan de oude, doch krachtige Hindoe groote diensten heeft bewezen. De toekenning van dat eermetaal aan dien flinken en trouwen dienaar is ten minste één lichtpunt in deze vertooning. De gesp 1873—1880 is daarbij echter eigenaardig, daar hij tot 1879 onze vijand was, en vooral in de *vredesjaren* 1882 en 1883 tegen dezen optrad.

Wij hebben ons afgevraagd, waar de slotscène, de uitreiking der zeven medailles voor *burgerlijke* verdiensten, wel mag hebben plaats gevonden. Onwillekeurig dachten we ons daarbij een oogenblik den Opperlandvoogd, evenals eertijds de oude Batavieren, met zijne getrouwe Atjehsche hoofden verzameld onder eenen grooten heiligen boom om die plechtigheid zoo indrukwekkend mogelijk te maken.

Maar ziet, daar herinnerden we ons dat de aftredende burgerlijke Gouverneur Pruijs van der Hoeven op 16 Maart 1883 in zijne afscheidsrede o. a. verklaard heeft: hoe het *hem* „gelukt „was onze banier op Atjeh zóó vast te zetten, dat ook de toon„gevende hoofden zich daaromheen hebben geschaard."

Vermoedelijk dus heeft Indië's Onderkoning zich dat zeer belangrijk punt, voor onze historie van blijvende waarde, doen aanwijzen, om dáár die eereteekenen voor *burgerdeugd*, ten aanschouwe der *toongevende* hoofden, plechtig uit te reiken. Moge hij althans zoo gelukkig geweest zijn, die brave kerels daar nog te vinden, na zwaren arbeid zoet rustende onder de schaduwen dier banier.

Als die gemedailleerde Atjehsche hoofden een zuiver begrip hebben van *burgerlijke* verdiensten, en de strijdhaftige volksaard zich ook bij hen nog niet heeft verloochend, dan zullen ze gewis hartelijk hebben gelachen om *dat* eereblijk.

Wat ons betreft, door *dien* medaille-stortvloed werden wij met

onze gedachten uit den tijd der oude Batavieren en van de Atjehsche stranden eensklaps verplaatst naar het strand van Trouville, naar een blijspel uit onze dagen, getiteld *Niniche*, sedert het vorige jaar ook in ons land opgevoerd en zeker nog wel bekend.

In de VIIIe scène van de Ie acte heeft de damesbadmeester *Mr. Grégroire*, met den badgast Mr. le Vicomte Anatole *de Beaupersil* eene samenspraak, waaruit we hier een gedeelte zullen overnemen. Voor hen die het stuk niet kennen, zij medegedeeld dat Grégoire niet alleen een vurig bewonderaar is van de Comtesse Corniski (waarin hij de hem welbekende Niniche nog niet heeft herkend), maar dat hij door haar ook zijne eerzucht hoopt te bevredigen. *Zijn* droombeeld toch is niets minder dan zich de borst met een heusch *ridderkruis* te kunnen sieren, terwijl de gommeux Anatole — onbegrijpelijk genoeg — zelfs van decoratiën reeds geblaseerd is.

Grégoire's oordeel over de diplomaten en de politici in het algemeen is niet gunstig. Zoo zegt hij o. a. tot Anatole: „Oui, je sens que je suis né pour rouler les hommes politiques.,. Et ce ne doit pas être bien difficile, car ils ne sont „pas plus malins que les autres, les hommes politiques! J'en „ai baigné, des maîtresses d'hommes politiques, et ce qu'elles „leur en font voir!... C'est tout dire!....."

Maar niettemin stelt hij zich voor om door middel van die diplomaten, maar vooral door hunne maîtressen, en hier spéciaal door tusschenkomst van de gravin Corniski, een *ridderkruis* te veroveren.

Na deze inleiding laten wij Grégoire en Anatole aan het woord.

Grégoire.

Dame, je ferais volontiers de la politique, avec elle aussi... *de la politique de conciliation*.... Et puis... si j'entrais dans la diplomatie, je serais décoré... et mon rêve, voyez-vous, c'est d'avoir une décoration... une décoration quelconque.

Anatole.

Mais vous êtes criblé de médailles?

Grégorie.

Oh! ce n'est pas la même chose! les médailles, c'est à la portée de tout le monde. Il suffit de sauver [1]) n'importe qui.. et on est médaillé... Tandis qu'une croix!... Il faut souvent n'avoir rien fait pour l'obtenir... C'est bien plus difficile! [2])

In de IIIe acte wordt Anatole, die den comte Corniski, Poolsch diplomaat, geheel onwillens, eene briefwisseling van Niniche

---

1) *Hier* zou men voor de woorden: *de sauver* moeten lezen: *d'avoir tué.* Op eene andere plaats zou men voor *decoratie* moeten lezen: *médaille.*

2) Den 29 October ll. heeft zich een vloedgolf van Nederlandsche leeuwen, als apothéose der geëindigde Internationale KOLONIALE en uitvoerhandel-Tentoonstelling, over bijna den geheelen aardbol ontlast. Ze heeft sporen harer werkzaamheid nagelaten *vooral* in Nederland, maar ook in Spanje, Italië, Zweden, Noorwegen, Rusland, Brazilië, zelfs in China. Het *laatste* kringetje heeft nog even 's lands plantentuin te Buitenzorg, de Tegalsche Residentiewoning en het Mangkoe-Negorosche Huis te Solo kunnen bereiken, maar *verder* is hij in ons Indisch Rijk *niet* waargenomen. Toch is het algemeen bekend, hoe juist de KOLONIALE Tentoonstelling niet alleen van den beginne af aan tot hoofdschotel bestemd was, maar wat meer zegt de grootste bewondering heeft mogen inoogsten van vreemdelingen en landgenooten. Onze ijverige Indische civiele ambtenaren en industrieëlen, die geen moeiten, zorgen en kosten hebben ontzien of gespaard, om althans op *dit* vredesgebied, de eer van Nederland als KOLONIALE mogendheid hoog en waardig op te houden, blijft thans niets anders over dan zich met deze wijsgeerige bespiegeling van den badmeester Grégoire te troosten.

Toch had men mogen verwachten, dat Nederland zijn schoon en zoo bewonderd stiefkind in zijne ijverige dienaren en nijvere ingezetenen *ditmaal* althans en *bij uitzondering*, eene minder krenkende bejegening mocht hebben aangedaan. Die verwachting is niet alleen onvervuld gebleven, maar de krenking is *ditmaal* nog meer in 't oog vallend en pijnlijker dan anders, omdat ze gepleegd is ten aanschouwe als 't ware van alle volken.

Ik ben geen exposant, heb aan de Internationale KOLONIALE in- en uitvoerhandel tentoonstelling niets anders bijgedragen dan enkele entreepenningen, maar ook hier is 't slechts een gevoel voor recht en billijkheid dat mij zoo doet spreken, al stel ik mij niet voor, dat het ook nu iets baten zal.

met den Kroonprins Ladislas in handen heeft gespeeld, *tegen wil en dank* toch *geridderd*, en wel op de volgende wijze:

Le comte.

Maintenant, monsieur, il me reste à vous remercier de l'intérêt que vous m'avez témoigné, et si la croix de Saint-Pothin....

Anatole.

Bien obligé.

Le comte.

Ça me fera plaisir!... Je tiens à répandre l'ordre...

Anatole.

Si c'est pour vous en débarrasser! (Il prend la croix que le comte lui offrait.)

Wij stellen ons voor, dat zoo een dier gemedailleerde Atjehsche hoofden Niniche had gekend, hij den Gouverneur-Generaal 's Jacob wellicht hetzelfde zou hebben geantwoord als de heer Anatole den diplomatieken Graaf Corniski.

Tot onze bevreemding bovendien treffen we onder die bevoorrechte hoofden niet aan Toekoe-Ali, broeder van den verbannen Tjoet-Banta, het hoofd van Anak Aaja, waar den 25 Juni ll. de posthouder Smith met zijne pradjoerits is vermoord.

Volgens onze opvattingen is er nog eene andere schaduwzijde verbonden aan het *herhaaldelijk* geven van *kostbare* geschenken bij de komst op Atjeh van *hooge* Nederlandsche Staatsdienaren, en wel op grond van deze overweging.

Nadat de Luitenant-Generaal Van Swieten als Gouvernements-Commissaris, bij proclamatiën van 31 Januari en 12 Februari 1874 had verkondigd, dat de Nederlandsche regeering in de plaats der Sultans het *rechtstreeksch* beheer aanvaardde over *Groot-Atjeh* en daarmede de *Suzereiniteit* over de Vazalstaten, werd op zijn bevel, den 20en April 1874, aan den Radja van

Gighen eene som van 10000 rijksdaalders (zegge *vijf en twintig duizend gulden*) geschonken *alléén* voor het hijschen der Nederlandsche vlag. Dat geschiedde onder den naam van Pembrian-Radja, *gift van den Vorst,* eene daad, wel eens de Rijksdaalders-politiek genoemd. De Pembrian-Radja werd voor dergelijke vlaghijsching in *beginsel* vastgesteld bij schrijven van dien opperbevelhebber dd. 14 April 1874 La Rt. geheim, aan den Kommandant der Maritieme middelen. [1])

Volgens de toelichtingen door dien gewezen Opperbevelhebber gegeven, diende zoodanige handeling om een »verlokkelijken »invloed te hebben op de hoofden van Groot-Atjeh zelf, en »wellicht eenigen hunner te nopen om op dergelijke voor-»waarden de wapenen neder te leggen." [2])

---

[1]) Zie het werk van den Generaal Van Swieten: *De waarheid over onze vestiging te Atjeh enz.* bl. 397—401. De Generaal zegt wel op bl. 401 van dat werk, dat door de wenk van *Sidi-Tahil* aan den Vorst van Gighen, eene gelijksoortige vordering bij andere Staten werd verhinderd, maar *toch* is het een feit, dat dit *kostbaar* beginsel herhaaldelijk is toegepast, totdat de militaire en civiele bevelhebber *Pel* daaraan een einde heeft gemaakt, omdat deze ondervonden had hoe *nutteloos* die ook in ander opzicht af te keuren geldverspilling was.

[2]) Alvorens dien geldelijken eisch van den Radja in te willigen, had de generaal Van Swieten eene vergadering belegd, om ook het gevoelen van andere autoriteiten in deze netelige zaak te vernemen.

»De aanwezigen erkenden, dat het niet zonder bezwaar voor de waardig-»heid van het Gouvernement was om het hijschen der vlag als 't ware te »koopen, minder om de zaak zelve dan om de werking naar buiten.»

. . . .

»Maar zij beaamden dat de positie van den Radja niet zonder moeielijkheden was enz.

. . . .

»Volgens de bedoeling van eenigen der adviseurs zou de som van 15000 »dollars (*gevraagd*) slechts als een voorschot moeten verleend worden, dat »terug zoude moeten worden gegeven, als de Radja in beteren toestand »mocht verkeeren. Doch met deze restrictie konden wij (de Generaal Van Swieten is het die zoo spreekt) ons niet vereenigen. Eenmaal tot de uitkeering besloten hebbende, *vonden wij het waardiger ons zonder voorbehoud te executeeren en geene karigheid aan den dag te leggen.*

(Wij cursiveeren) zie: *de Waarheid* enz: blz. 395—397. Mogelijk (?) zeer waardig, maar niet voordeelig al weder voor de schatkist!

Nog vernamen wij van dien Generaal, dat onze zendeling *Sidi-Tahil* den Radja van Gighen (nadat deze die *vorstelijke* gift der Nederlandsche belastingschuldigen wel had willen aannemen) de *beteekenis* daarvan had voorgehouden in deze woorden: „Gij hebt nu te doen met een Gouvernement dat eeuwig bestaan „blijft, waaraan gij dus ten eeuwigen dage de hassil (*belasting*) „verschuldigd zijt. Zoo heb ik het niet gemeend, antwoordde de „Radja zeer verschrikt. [1]) Ik geloof het gaarne, hernam Sidi-„Tahil, maar het Gouvernement is ook niet dom en weet wel „wat het doet." (*Woordelijk overgenomen.*)

Moge de goede verwachting van Sidi-Tahil omtrent het *eeuwig* bestaan van ons gezag in Indië, omtrent de schranderheid van onze Regeering in de Atjehquaestie niet of niet langer worden beschaamd! Mochten wij tevens eens vernemen het cijfer der hassil (*belasting*), door Gighens vorst tot 20 April 1883, dus over negen jaar, *aan ons* opgebracht! *Veel* zal dat in elk geval niet zijn!

Drie jaren later, Maart 1877, komt de Gouverneur-Generaal Van Lansberge te Atjeh en deelt een aantal prachtige *kostbare* geschenken aan de trouwe Atjehsche hoofden uit.

En nogmaals zes jaren later komt diens opvolger, de Gouverneur-Generaal *'s Jacob*, *weder* eene kostbare uitdeeling doen.

Zoo moeten de Atjehers Neerlands hoogste vertegenwoordigers, bij het bezoeken van hun land, langzamerhand gaan beschouwen als de Nederlandsche jeugd den ouden goedhartigen St. Nikolaas, die, ondanks alle voorafgegane dreigementen, toch maar voortgaat kostbare surprises te brengen, zelfs aan jeugdige, hardnekkige weerspannigen, in stede van flink de tuchtroede op

---

[1]) Arme Vorst! Mogen de voor *burgerlijke* verdiensten gemedailleerde hoofden ten minste voor elke onaangename gemoedsaandoening gespaard zijn gebleven.

hen toe te passen, voor zulke deugnieten het eenige afdoende middel om hen tot de orde te brengen en te houden.

Dat is dan de invloed van zwakke onverstandige ouders, die hunne telgen van slechten aanleg liever tot slechte menschen laten opgroeien. De Gouverneur-Generaal Loudon schreef in 1875, dat zelfs een Daendels — in Indië gewenscht — de zaken daar niet weder op goeden voet zou kunnen brengen. Wij zijn echter de meening toegedaan, dat zoo in ons land werkelijk nog een man als Daendels kon gevonden worden, *zulk* een Opperlandvoogd nog veel herstellen, en verdere onheilen zou kunnen voorkomen, *mits* hij de tuchtroede niet alleen rechtvaardig, maar verstandig, streng en zonder aanzien des persoons, zelfs in zijne hooge naaste omgeving, mocht blijven zwaaien totdat eindelijk een zuiverder atmosfeer zou zijn verkregen.

Op den 11en Augustus werd een bezoek gebracht aan het hospitaal te Pantej-Perak. Den 13en Augustus werd een tocht gemaakt naar Anagaloeng en terug, en wel in het belang van aanhangige quaestiën over den aanleg van een stoomtram en een gewijzigde troepenindeeling.

Wat de Javasche Courant niet, maar de particuliere berichten *wel* hebben vermeld, is, dat de Gouverneur-Generaal daarbij werd geëscorteerd door vier compagnieën uit den kraton, terwijl tot dekking en vrijhouding van den weg, één compagnie uit Lambaroe, en één uit Toengkoep waren afgezonden. Tevens hielden die particuliere berichten in, dat de Gouverneur-Generaal voornemens was geweest ook naar den op 20 Sept. ll. *opgeheven* post Pajoe te gaan, doch op de tijding dat eene bende voornemens was hem op dien tocht met geweervuur te begroeten, daarvan wijselijk had afgezien.

In den avond van dienzelfden dag zouden de toen nog niet als vijand erkende vrienden getracht hebben de thans verlaten benting te Pajoe te overrompelen, doch met verlies zijn afgeslagen.

De dag van 15 Augustus werd besteed aan een bezoek

aan de Zuidbaai van Poeloe-Way en aan het eiland Poeloe-Bras.

„Den 16ⁿ besprak Z. Exc. de Gouverneur-Generaal met den „Gouverneur en den Militairen Commandant de ten aanzien „van Atjeh te volgen gedragslijn. Z. Exc. gaf als Haar voor„nemen te kennen om, *zoolang de tegenwoordige omstandigheden „voortduren, noch tot inkrimping van grondgebied, noch tot vermindering der troepenmacht over te gaan*, terwijl Z. Exc. verder een krachtig, streng, *doch rechtvaardig bestuur* voorschreef, dat *ontzag inboezemt zonder haat en vrees te kweeken.* Overigens werd de militaire commandant gemachtigd, in de voeding van den minderen militair de door hem, commandant, gewenschte verbeteringen te brengen.

„In den namiddag van denzelfden dag werd aan eenige zich „daartoe aangemeld hebbende Atjehsche hoofden de gelegenheid „gegeven, hun belangen mondeling voor te dragen.

„Den 17^n bezocht Z. Exc. eenige kazernes te Kota-Radja en de sociëteit aldaar, in welk laatste gebouw de ter plaatse aanwezige officieren zich vereenigd hadden.

„'s Namiddags scheepte Z. Exc. zich weder op de *Temboro* „in; 's nachts van de reede Oleh-leh vertrokken, kwam Z. Exc. den 23_n Augustus te Batavia terug."

En terwijl wij hiervoren reeds met korte woorden hebben vermeld, hoe Atjeh's *ware* toestand was vóór de komst van den Gouverneur-Generaal 's Jacob, terwijl wij nog zeer kort zullen herinneren aan enkele berichten die sedert van daar werden ontvangen; terwijl wij, door droeve ondervinding geleerd, nu *minstens* moesten weten, dat men in de Atjehzaak met elk optimisme bedrogen uitkomt, wordt het Nederlandsche volk niettemin verblijd met het bericht, dat de G.-G. 's Jacob den 23^n Augustus van zijne reis naar Atjeh te Batavia is teruggekeerd *en de toestand in Atjeh bevredigend was.* Voortdurend dus opzettelijke misleiding, waarvan later *nieuwe* teleurstellingen het natuurlijk gevolg moeten zijn.

Dat is alzoo met de achtergelaten instructie het resultaat geweest van de *kostbare reis* door den Opperlandvoogd naar Atjeh ondernomen, om den *waren* staat van zaken *in loco* te aanschouwen.

Daarvoor zijn dus weder tienduizenden verspild, die de honderdduizend ver zullen overschrijden. [1])

Voor *zulk* een resultaat moet de Nederlandsche schatkist zich dus weder een zeer aanzienlijk offer getroosten.

Waarlijk, zonder zuinig te zijn, moet elk Nederlander zulk eene *roekelooze* geldverspilling toch betreuren, maar vooral betreuren dat daarin geene verbetering is te verwachten. Immers de G.-G. 's Jacob schijnt zelf zoo tevreden te zijn over het met zijne Atjehreis verkregen resultaat, dat hij, blijkens Nota van Wijziging van den Minister op de begrooting over 1884, thans weder 's Konings machtiging heeft verzocht om zich naar de *Lampongs* te begeven. Ook hier doet zich in zekeren zin hetzelfde voor, als in 1881 en 1883 met de Atjehreis.

Had de G.-G. 's Jacob zich dadelijk of *kort na* de Krakatau-ramp naar de geteisterde streken begeven, dan had de komst van den hoogen bezoeker als bewijs van belangstelling moeten worden gewaardeerd en ook goed kunnen stichten. Zóó handelde o. a. Koning Willem III tijdens den watersnood van 1861.

---

[1]) De Kamer late zich eens de berekening overleggen van het bedrag van *inhuur* der Temboro; de kosten van vertimmering en inrichting aan dien stoomer; de geldelijke vergoeding aan den civielen Gouverneur voor verblijfkosten van den Opperlandvoogd met zijn gevolg; het bedrag der reisdeclaratiën van het groote gevolg; schadeloosstelling voor het medegaan van den Turkschen Consul; het bedrag der te Atjeh uitgereikte cadeaux enz. enz.

Weet de Kamer reeds hoeveel de Atjehreis in 1877 van den Gouverneur-Generaal Van Lansberge aan de schatkist heeft gekost? De Kamer herinnere zich hoe eenige jaren geleden de zoo ruime begrooting voor de reis van een ander Gouverneur-Generaal zelfs in *ééne* residentie *met duizenden* werd *overschreden.* Vele Indiegasten herinneren zich nog, hoe tijdens die reis in eene andere residentie, op elke étappe o.a. voor nieuwe tand- en nagelborstels, zeep enz., zelfs voor 's Landvoogds gevolg, werd gezorgd, natuurlijk voor 's lands rekening; hoe onder de postloodsen, behalve allerlei ververschingen, ook steeds champagne gereedstond enz.

Zóó begaf Italië's Vorst zich onlangs, door innig medegevoel gedreven en zonder vrees voor gevaar, *direct* naar het geteisterde Ischia.

Wat de G.-G. 's Jacob nu, terwijl inmiddels *reeds maanden zijn verstreken,* in de Lampongs moet gaan verrichten, is waarlijk raadselachtig.

Wij vinden het verklaarbaar dat hij, alvorens over eenigen tijd wellicht voorgoed huiswaarts te keeren, met pracht en praalvertoon zijne nieuwsgierigheid op eenige plaatsen van het onheil wil bevredigen, maar *daarvoor* behoeft de Nederlandsche schatkist toch waarlijk niet te dienen.

Ook *die* voorgenomen reis zal dus door velen beschouwd worden als eene aanleiding tot nieuwe *geldverspilling.*

Al die geldverspillingen, ook de hiervoren geschetste, zijn vooral treurig, wanneer men heeft hooren verkondigen, dat van den heer 's Jacob, als hersteller van de financiën der Maatschappij tot Exploitatie der Staatsspoorwegen, bij zijne benoeming tot Opperlandvoogd vooral werd verwacht: *„beperking der uitgaven „in Indië en bezuiniging in alle takken van dienst het wacht„woord zou wezen."*

De door den G.-G. 's Jacob te Atjeh achtergelaten instructie zullen wij slechts gedeeltelijk en beknopt bespreken.

Zoolang de tegenwoordige omstandigheden voortduren dus nog geen inkrimping van grondgebied of vermindering van troepenmacht. Met andere woorden wil dat zeggen: *zoodra* de toestand niet meer zoo zorgeischend is als thans (ofschoon die in het telegram van 23 Augustus *bevredigend* wordt genoemd), kunnen we *weder* aan het morsen gaan, al het goede bederven wat met zooveel bloed, inspanning en geld weder is tot stand gebracht. Nogmaals dus herhaling, en *opzettelijke herhaling* in 't verschiet, van misslagen die zich reeds zoo dikwijls en zoo zwaar hebben gestraft.

Zal het Nederlandsche volk dan maar altijd met zich laten sollen, zal het altijd blijven voortdommelen, altijd blind willen blijven? mag men ook hier weder vragen.

Een krachtig, streng, doch rechtvaardig bestuur, dat ontzag inboezemt zonder haat en vrees te kweeken.

Bij alle krijgs- en burgergoden! zou men geneigd zijn uit te roepen, wat is dat voor een bestuur?

Heeft de Gouverneur-Generaal 's Jacob met die woorden *bedektelijk* de waarheid willen uitdrukken, dat nl. het door den *Civielen* Gouverneur Pruijs van der Hoeven over Atjeh gevoerd bestuur *noch* krachtig, *noch* rechtvaardig is geweest?

Hij zegge het dan duidelijk, en erkenne daarmede tevens dat de aan *dien* hoofdambtenaar geschonken *gratificatiën* even onverdiend zijn geweest als de *buitengewone* tevredenheidsbetuiging, waarmede hij uit 's lands dienst werd ontslagen.

Op niemand anders toch heeft *dat* deel der instructie *kunnen* doelen. Maar afgescheiden daarvan moet er hier nog op worden gewezen, hoe dwaas tegenstrijdig *dat* gedeelte der instructie is.

Een krachtig, streng, doch rechtvaardig bestuur, dat ontzag inboezemt, zonder haat of vrees te kweeken.

Indien de groote Jan Pietersz. *Coen* ZULK eene instructie van de toenmalige Bewindhebbers had *ontvangen*, zou hij in zijne niet genoeg gekende, flinke, rondborstige en waarheidlievende taal de Heeren wellicht gevraagd hebben of ze gek waren geworden, en stellig geschreven hebben: *„dat zijn contrariërende maximen, incompatibele saecken."*

Men stelle zich slechts de positie voor van iemand, wien men *als bij verrassing* een lastigen, kwaadaardigen en weerspannigen pleegzoon *op den hals heeft geschoven*, om dien tot orde en gezagserkenning te brengen. De pleegvader is tegenover dien pupil reeds onuitputtelijk geweest in vermaningen, in dreigementen, in schoone beloften, in het geven van kostbare geschenken enz. Dat alles heeft echter niet mogen baten, en

zoo is hij, reeds *veel te laat*, tot de ontdekking gekomen, zijn gezag alléén te kunnen handhaven door zonder schroom, en telkens als de weerspannige dat verdient, de tuchtroede flink en zoo gevoelig mogelijk in toepassing te brengen.

Als de pleegvader daarbij gebleken is *werkelijk* de sterkste te zijn, zal hij, zoo handelende, dien pupil tot de erkenning van zijn gezag brengen en ontzag inboezemen, maar dit ontzag is alleen het gevolg van *vrees* en *kan* het ook alleen zijn, omdat het hart van den verstokten, bovenal aan zijne vrijheid hechtenden pupil, vooreerst niet voor overreding of zachte gevoelens vatbaar is.

Sedert 12 Februari 1874 is aan Nederland die *moeilijke* taak van dien pleegvader opgedragen ten opzichte van het Atjehsche volk, dat ons toen als eene verrassing, maar ook als een zeer lastige pupil, blijvend *op den hals werd geschoven.*

„Les Asiatiques ne connaissent qu'une raison, là force; qu'un mérite, l'action."

Zoo eindigde Edmond Planchut zijn artikel *La Chine et le Tonkin*, in de *Revue des deux Mondes* van 1 Mei 1883.

V an onze *eerste* vestiging af in denO.-I. Archipel hebben wij dat *steeds* ondervonden, en, door ondervinding geleerd, de waarheid dezer woorden moeten erkennen. Maar nog door geen ander volk is *die* waarheid zóó helder, voor ons dikwijls maar *al te* helder in het licht gesteld, als door het *Atjehsche* volk, gedurende onzen nu reeds meer dan tienjarigen strijd.

Reeds den 5en Augustus 1619, toen Jan Pietersz. Coen aan de Bewindhebbers der O.-I. Comp. de verovering van Jakatra berichtte, schreef hij hen o. a.: „de Heeren begeeren dat geen „gewelt tegen gewelt, noch tegen fraude gebruycken sullen, dat „men de Chinesen met hare valsheijt en boosheijt sal laten „geworden, dat ons met geen represaille (als geen recht becomen „connen), valeeren sullen, item dat tegen fenijn geen contra-„fenijn gebruict worde, gelijck de Mennonieten deze saecke

„verstaan, laet het ons weten en geeft maer claere ordre, wij „sullen die naercomen, voor sooveel billick en recht zij; doch „eer in deze landen de behoorlijcke contra-remedie naergelaten „worde, moet men hier rechtveerdige rechters soecken, om onder „haer bescherminge te mogen leven, handelen en wandelen, gelijck „de Mennonieten in Nederlandt seer wel hebben weten te doen; „can iemant, die in Orienten vinden, ick segge dat het wel „gesocht sal zijn."

En verder:

„'T recht van deze landen, is hier, de wille des Conincx. Coninck is hij die de stercxste is.

. . . .

„'T is mij leet, dat met deze praetjens alsoo de saecke hem „selven overlange verdedigt heeft, sooveel pampier hebbe moeten „becladden."

Zóó dacht en schreef Jan Pietersz. Coen, die Indië niet alleen even goed kende als zijn Vaderland, maar die het ook ***even lief had***, eene getuigenis, die treurig genoeg, van zoovelen zijner opvolgers niet kan worden afgelegd. Zóó oordeelde en zóó handelde ook de grootste en kloekste der Landvoogden die Indië ooit heeft gehad, en bij wien zoovelen zijner opvolgers, als even zoovele *pijgmaeën*, in 't niet verzinken.

Zóó schreef in Augustus 1619, ***in het fort te Jakatra,*** de Oppergebieder van Neerlandsch Indië, die ***dáár***, te midden van steeds dreigende groote gevaren, kampende met allerlei tegenspoed, en veelal, met slechts geringe middelen, den hem eenmaal toevertrouwden schepter ***met ijzeren vuist*** bleef voeren, tot voordeel en tot zegen, zoowel voor den tijdgenoot als van het verre nageslacht.

Helaas! hoe geheel anders waren niet alleen de handelingen, maar zelfs de denkbeelden door den Gouverneur-Generaal 's Jacob in Augustus 1883 uitgesproken en ter toepassing ***voorgeschreven,***

in het fort te Kota-Radja, den dag voordat hij die sterkte *verliet* om huiswaarts te keeren, en op zijn veiligen, gemakkelijken troon te *Buitenzorg* weder uit te rusten van de vermoeienissen der vredes-oorlogsreis. 5 Augustus 1619 en 16 Augustus 1883!

Hoe herinneren slechts die twee dagteekeningen ons aan een beklagenswaardig verschil in denken en in handelen, in doen en laten van twee Opperlandvoogden, die geroepen waren over hetzelfde Rijk te regeeren!

„Wilt doch in aller maniere voorcomen, dat men de Javanen „niet leere oorlogen, en ontsiet noch en vreest het gewelt van „UEd. vijanden niet, d'ontrouwe van de Mooren, noch onder„cruijpinge van geveijnsde vrienden. *Siet en considereert doch*, „*wat een goede corrage vermach*."

Zóó schreef de *koene* Landvoogd in dienzelfden brief van 5 Augustus 1619 aan zijne meesters.

Maar de Gouverneur-Generaal 's Jacob, die zich wellicht *toch* de evenknie waant van zijn grooten onovertroffen voorganger, maakt zich liever tot den uitvoerder en woordvoerder van eene *utopistische* leer, ofschoon wij daarmede op Atjeh reeds zooveel en niets dan schade en schande hebben ingeoogst, daaraan reeds zooveel bloed en geld op de *roekelooste* wijze is *verspild*. Maar, zullen hedendaagsche militaire *spécialiteiten* als de oud-Minister Fransen van de Putte wellicht zeggen, de tijden van *Coen* zijn reeds lang voorbij, en in onze eeuw van vooruitgang en beschaving hebben de Nederlandsche Staatslieden zelfs voor het oorlogvoeren de noodige *formules* uitgedacht en in toepassing gebracht.

Ik zal die heeren utopisten niet bestrijden met *mijne* overtuiging, met *mijne* individueele meening, die vermoedelijk zou worden gequalificeerd als komende *slechts* van een andersdenkende, *dus* van een partijman en *alzoo* van onwaarde.

Liever wil ik hier slechts aanhalen, wat in deze eeuw een hoogst bekwaam ondervindingrijk krijgsbevelhebber, de Generaal

Jomini, wiens leerstéllingen over de grondslagen der krijgskunde nog niet verouderd zijn, in zijn werk: ***Précis de l'art de la guerre,*** onder het hoofdstuk: ***Sur les grandes invasions et les expéditions lointaines*** [1]) heeft terneergeschreven.

„Quelques Utopiens ont imaginé que Napoléon eût atteint „son but si, comme un nouveau Mahomet, il se fut mis à la „tête d'une armée de dogmes politiques, et si, à la place du „paradis des Musulmans, il eût promis aux masses ces douces „libertés, si belles dans les discours et les livres, si difficiles et „si voisines de la licence, lorsqu'il s'agit de les appliquer. „Bien qu'il soit permis de croire que l'appui des dogmes „politiques soit parfois un excellent auxiliaire, il ne faut pas „oublier que le Coran même ne gagnerait plus une province „aujourd'hui, car pour cela il faut des canons, des bombes, „des boulets, de la poudre, des fusils; qu'avec pareil attirail „les distances comptent pour beaucoup dans les combinaisons „et que les promenades nomades ne seraient plus de saison."

Dat alles heeft men, reeds bij de op *roekelooze* wijze, door onze Staatslieden als eene ***promenade*** nomade aangevangen 1ste Atjehsche expeditie, ***steeds*** vergeten. Velen schijnen dat zelfs nooit te hebben geweten of begrepen.

En vandaar ook dat de groote massa van het Nederlandsche volk niet begrijpt, waarom *juist de Atjehoorlog zóó rampvol* voor ons is geweest.

Wij herhalen 't hier echter nogmaals: het is niet *die oorlog* maar wèl de ***wijze waarop*** die oorlog gevoerd of niet gevoerd is geworden, waardoor zooveel kostelijk bloed, zooveel schatten ***nutteloos*** zijn verzwolgen!

Den 30en Augustus, dus slechts zeven dagen nadat de Gouverneur-Generaal 's Jacob van zijne Atjehreis *veilig* te ***Buitenzorg***

---

[1]) Dus geheel toepasselijk op onze aanvankelijke *invasie*, vervolgens *veroveringsoorlog*, van 1874 in het verafgelegen Atjeh.

was teruggekeerd, en dat heuglijk bericht naar Nederland had geseind, met de *geruststellende* verzekering, dat hij Atjehs toestand *bevredigend* had bevonden, *sneuvelden* — blijkens een eerst in het laatst van October hier ontvangen *officieel* bericht — de Luitenant Van Bennekom en een Europeesch fuselier, en werden drie minderen gewond. Dat geschiedde bij een *aanval* door de toen van Regeeringswege nog niet als vijand erkende Atjehers gedaan op een transport tusschen Glé-Kambing en Djérir, twee militaire posten, die op slechts 20 minuten afstands van elkander zijn verwijderd. Datzelfde *officieel* bericht vermeldde tevens, dat *de nabijheid des vijands* belemmerend werkte op de werkzaamheden tot openkapping van het terrein, bewerkstelligd *ter verkrijging van meerdere veiligheid.*

Nauw was men te Penang (den zetel van den vroegeren *Raad van Achten*, de Atjehsche oorlogsraad) onderricht van den grooten omvang der Krakatauramp, zoo mede van het te Djérir geleverde gevecht, of men las in de „Penang-times" van 7 September ll., dat de vijand in Atjeh *aanmoediging* had gekregen van de Penangsche Atjehers, om den oorlog vol te houden, daar onze Regeering nu niet in staat zou zijn tot krachtsinspanning.

Wij halen dat slechts aan als een bewijs *te meer* hoe de Atjehers, zoowel in hun gebied als daar buiten, al ons doen en laten met groote, voor ons niet gewenschte belangstelling gadeslaan en met alles hun voordeel trachten te doen.

Nog werd onlangs vernomen, dat 500 Pedireezen zich naar Groot-Atjeh hadden begeven, om daar tegen ons te strijden, ten einde op die wijze tevens de cholera in hun land te ontwijken. ([1])

Het officieel Atjehverslag van 5—20 September vermeldde

[1]) Hier herinneren wij aan het telegram van den Generaal Van Swieten, den 30 December 1873 te Penang aangeboden, o.a. meldende: «De Radja van *Pedir* met 1500 man in Kraton gekomen, heeft partij van den oorlog versterkt, een smaldeel gaat hem en zijn volk daarvoor straffen.»

het eenige malen beschieten van den post Djérir, en van een nachtelijk vuurgevecht, op 10 September ll. geleverd door de bezetting van Lepong-Ara tegen eene ongeveer 40 man sterke met *Beaumont-geweren* gewapende bende, die deze sterkte aanviel.

Een telegraphisch bericht van den Gouverneur van Atjeh van 20 September (9 *November hier* bekend geworden) luidde: „Vijandelijke benden *grootendeels uit Gighen* hebben zich bij *Lamkrah* (XXII Moekims) genesteld, deels om de cholera te ontwijken, die hevig in de bovenstreken woedt, deels om ons te bevechten, daar het beter is in den Heiligen Oorlog dan aan de cholera te sterven. Maatregelen tot verdrijving der benden worden genomen."

Deze komst van *Gighensche* benden is wellicht nog eene uiting van dankbaarheid voor de *vorstelijke* gift der Nederlanders, ten bedrage van 10000 rijksdaalders, zegge *vijf en twintig duizend gulden,* op den 20 April 1874 aan den *Radja van Gighen* gegeven voor het hijschen der Nederlandsche vlag, als *bewijs (!) van erkenning onzer souvereiniteit.*

Dat is ongeveer de hoofdinhoud der sedert van het Atjehsche oorlogsterrein ontvangen berichten, althans voor zoover ons die niet zijn ontgaan. Uit die berichten blijkt nog hoe ook in andere deelen van Groot-Atjeh voortdurend belangrijke troepenbewegingen en operatiën moeten plaats vinden.

En uit het gebeurde, na de bevolen, wellicht *ook* ontijdige, opheffing en slechting van den post Paijoe, op 19 en 20 September ll., blijkt mede, hoe tegenwoordig groote militaire detachementen buiten, ja zelfs binnen den kring onzer posten, moeite hebben den vijand afdoende het hoofd te bieden. Wat zou het *civiel* bestuur daar dan kunnen uitrichten?

Toen in de jongste Troonrede de *oorlogstoestand* te Atjeh *eindelijk* door deze Regeering was *erkend,* hadden wij van dezen Minister van Koloniën verwacht, dat hij in verband daarmede ook die maatregelen zou nemen en bevelen, welke alléén in

zulk een toestand passen. Wij hadden dat verwacht van *dezen* Minister, omdat wij hem leerden kennen als een eerlijk Staatsdienaar, die zich reeds maanden geleden op de hoogte wilde stellen van de Atjehzaak, die Indië lief heeft en het bovendien kent. Hij heeft dus ook reeds vroeger moeten beseffen, hoe die langdurige oorlog, maar vooral de hoogst treurige toestand door den *eersten civielen* Gouverneur te Atjeh in het leven geroepen, een allernoodlottigsten terugslag heeft moeten uitoefenen op ons prestige, *vooral* tegenover de door ons overheerde volken van den geheelen Archipel, en aan het vroeger bestaand vertrouwen, dat onze macht en kracht niet lang waren te weerstaan, een bijna doodelijken knak heeft moeten toebrengen.

Sedert echter 's Ministers antwoord op het voorloopig verslag der Indische begrooting ons een paar dagen geleden onder de oogen kwam, is ook die illusie den weg opgegaan van zoo menig andere, en in eene donkere wolk van rook verdwenen.

Terwijl toch de Minister verklaart, dat die erkenning van den *oorlogstoestand* in de Troonrede niet is geschied zonder opzet, maar *„omdat de voortdurende ontmoetingen van onze troepen met de vijandelijke benden"* die uitdrukking volkomen wettigden, laat hij hierop volgen: „maar daarom behoeft nog niet de inrichting van het geheele bestuur op voet van oorlog geschoeid te zijn."

Ondanks dien erkenden *oorlogstoestand* wordt het *civiel* bestuur op Atjeh zelfs door dezen Minister toch als *hoogst* gezag gehandhaafd. Zoo is de toestand wèl waarheidlievender en door de daarop volgende verklaring, dat wij 's vijands aanvallen niet mogen afwachten, maar de eens *toegezegde* bescherming ook moeten verleenen, wèl waardiger, maar in ander opzicht nog ongerijmder geworden, omdat in *hetzelfde* stuk mede wordt erkend, dat de Atjehsche bevolking voor dat bestuur nog niet rijp is. Immers verklaart de Minister daarin, dat wij op aanvallen van Atjehsche zijde niet kunnen antwoorden met in-

krimping van het door ons bezette gebied en vermindering van de militaire bezetting: dat daarvan eerst sprake kan zijn (zij is dus in 't verschiet) als de aanvallen hebben opgehouden en de gelegenheid gunstig is geworden, om in Atjeh denzelfden weg te volgen, die in andere deelen van den Archipel gevolgd is, *waar de bevolking nog niet rijp was om onze bestuursinstellingen te ontvangen.* (Wij cursiveeren.)

Niettegenstaande *deze* bekentenis *blijven* de *talrijke*, *kostbare*, op Atjeh *geheel misplaatste*, maar elders zoo degelijk te benutten *civiele* ambtenaren evenwel dáár gehandhaafd, en *boven* het tegen den *vijand* ageerende leger gesteld.

Waar ter wereld, behalve in ons Indië, zou zoo iets mogelijk kunnen zijn? Veronderstel eens dat in eene provincie van ons vaderland de oorlogstoestand moest worden afgekondigd, dan zou, als een eerste en onvermijdelijk gevolg van dien maatregel, de civiele Gouverneur immers *onder* den militairen bevelhebber worden gesteld? [1]) Waarom wordt dan op Atjeh van dien door het gezond verstand aangegeven regel afgeweken?

De Minister zegt verder, dat eene beslissing ten aanzien van de in Atjeh te volgen politiek, ook door het bestaande groote meeningsverschil, zeer moeielijk is.

Als men zich steeds zóó in allerlei bochten *blijft* wringen om eenen *onmogelijken* toestand te willen bestendigen, is dat toe te geven, maar die moeielijkheid bestaat *niet* als men het gezond verstand maar wil raadplegen.

En daar nu weder duidelijk blijkt, dat ook deze Minister

---

[1]) Zoo meldde ons een telegram van Belgrado, van 8 November ll., dat tengevolge der oproerige bewegingen in twee districten van Servië, waar de boeren hunne belastingen niet wilden betalen, om zich te gelijker tijd te laten ontwapenen, dadelijk de *staat van beleg* was afgekondigd. Dat is een krasse, veelbeteekenende maatregel, maar zoo behoort men de beweging in de kiem te onderdrukken.

Zoo begrijpt men het overal elders — anders dan in Nederland.

en zijne raadslieden, evenmin als hunne voorgangers, zich de ondervinding en de vele lessen onzer *eigen* Indische geschiedenis ten nutte willen maken, geven wij hen den welgemeenden raad — al was 't slechts voor eene aangename afwisseling — eens te bestudeeren hoe *omzichtig* en *beredeneerd* de oude Romeinen het bestuur regelden der door hen veroverde en overheerde *provinciën.* Dat bestuur berustte steeds op een *vasten* grondslag, waarvan het hoofdbeginsel was: *éénheid van gezag*, berustende bij den *legaat*, den bevelhebber van een legioen. En kwam later in een *werkelijk* gepacificeerd wingewest een proconsul aan het hoofd van de *provincie*, dan kon dat toch geen schade doen aan de kracht van dat gezag, omdat in het Rome van die dagen de *algemeene* dienstplicht bestond, en elk burger vóór alles ook soldaat was. Maar bovendien bestond de bepaling, dat geen Romeinsch burger een publiek ambt mocht bekleeden, alvorens hij *tien jaren* zijn militaire plichten had vervuld, een voorschrift dat in het destijds steeds oorlogvoerende Rome van niet geringe beteekenis was. Nog leeren wij uit die geschiedenis der Romeinen, dat de proconsuls die geroepen werden het bestuur over eene *provincie* te aanvaarden, bijna zonder uitzondering eene lange eervolle *militaire* loopbaan achter zich hadden, waarin zij als bevelhebber en aanvoerder ook reeds hunne geschiktheid hadden bewezen.

In *die* bestuursregeling lag ook het geheim van Rome's macht en grootheid, in het *algemeen* besef dat het leger het vaderland was, lag zijne groote kracht.

Het republikeinsche Rome *regeerde*, maar administrateerde niet zijne *provinciën.*

Dàt regeerstelsel, dat kunstig samengestelde, doch krachtig en eenvoudig werkende raderwerk na te gaan, is eene aangename en voor onze Koloniale Staatslieden zeer leerzame studie. Zelfs groote koloniale militaire specialiteiten als de Oud-Minister Fransen Van de Putte, van Goltstein en De Brauw,

Indische Landvoogden als Van Lansberge en 's Jacob kunnen uit die rijke bron nog zeer veel leering putten, en dan tevens zien, hoe groot de misslagen zijn geweest, waaraan zij zich tijdens hun koloniaal bestuur, vooral ten opzichte van Noord-Sumatra, hebben schuldig gemaakt.

Zij kunnen uit diezelfde geschiedenis ontwaren, hoe in het Romeinsche regeerstelsel het krachtig grondbeginsel, waarop het geheele grootsche gebouw rustte, langzamerhand werd verlaten, het aantal ambtenaren werd vermeerderd en hoe juist dat een begin werd van Rome's ondergang.

Hiermede keeren wij van de Romeinsche provinciën naar *onze eigen Atjehprovincie* terug.

In zijne Memorie van Antwoord lichtte de Minister Van Bloemen Waanders nog toe, hoe de telegraphische mededeeling dd. 23 Augustus ll. van den Gouverneur-Generaal 's Jacob, „dat hij Atjehs toestand *bevredigend* hàd bevonden," alléén moest beteekenen, dat die toestand gunstiger was dan de vorige maanden, waarmede zeker bedoeld werd de toestand van 21 Juni te voren, toen dezelfde Gouverneur-Generaal ook seinde, dat „*Groot-Atjeh nagenoeg van vijanden gezuiverd was*"?

Zóó blijft dus in de *officieele* Atjehberichten *steeds* eene eigenaardige, maar vooral bedroevende spraakverwarring bestaan, en zijn steeds zonderlinge toelichtingen noodig voor Regeeringsberichten, die van *zuivering* en *bevrediging* gewagen. Blijkens zijn antwoord vereenigt deze Minister zich geheel met het nu gevolgde stelsel, om tegen de vijandelijke benden, die zich in *Groot-Atjeh* vertoonen, met mobiele kolonnes *met kracht* op te treden.

Wij vernemen dat met waar genoegen, omdat dit het eenige middel is om daar het verloren gezag te herstellen. Maar met de erkenning van *die* noodzakelijkheid, is het volgens eene gezonde redeneering toch eene *anomalie*, eene dwaasheid en *roekelooze geldverspilling*, om een *civiel* bestuur, dat daar geen

werkkring heeft, te handhaven *boven het militaire gezag*, dat in *de daad* het hoogste woord spreekt en spreken moet.

In dat stuk laat Z.Exc. verder nog volgen:

„Door zoo te handelen zullen de sporen van ontmoediging, die *nu reeds* bij de hoofden der oorlogspartij zijn waar te nemen, duidelijker worden."

De Minister schijnt dus nadere Atjehberichten te hebben ontvangen, die nog niet zijn gepubliceerd. Maar dit daargelaten, de woordjes *nu reeds* zijn in dien zin zeker onbetaalbaar. Immers die hoofden der oorlogspartij schijnen nu weder *andere* te zijn dan de *toongevende hoofden* van den heer Pruijs van der Hoeven, die op 16 Maart te voren reeds zoo vredelievend en rustig geschaard waren om de *door hem* zoo vast geplante Nederlandsche banier.

Indien de Gouverneur-Generaal 's Jacob in Augustus ll. die *toongevende hoofden* niet meer heeft mogen aantreffen — iets wat nog niet is getelegrapheerd — dan komt ons *die* zaak belangrijk genoeg voor, om den Gouvernementszendeling *bij uitnemendheid*, den heer Mr. T. H. Der Kinderen, ter opsporing van die brave, wellicht slechts verdoolde kerels weder eens naar Atjeh te zenden.

Op 's Lands kosten doorreist hij toch reeds voortdurend den O. I. Archipel, als een aanstaand onderkoning, in het belang van eene verbeterde *zuivere* rechtspleging, maar voor eenige duizenden meer uit de Atjehsche goudmijn zal hij „ook die taak wel volgaarne op zich nemen." —

En indachtig aan het „*eere wien eere toekomt*", zullen zelfs zijne tegenstanders hem niet willen betwisten, dat hij een bijzonder eigenaardig speurtalent bezit. Intusschen verdient het opmerking dat de *sporen van ontmoediging,* die, volgens dezen Minister, *nu reeds bij de hoofden der oorlogspartij* duidelijker zijn waar te nemen, ontzaglijk veel moeite schijnen te hebben gehad om hunne eerste groene topjes boven den vrucht-

baren bodem te vertoonen. *Lange jaren* immers is het reeds geleden dat door een geoefend meesteroog die kiemen *van ontmoediging* bij het geheele Atjehsche volk werden waargenomen.

Wanneer wij toch slechts enkele der door Generaal Van Swieten in 1873 en 1874 van het Atjehsche oorlogsterrein afgezonden telegrammen nog eens opslaan, dan vinden wij daarin o. a. vermeld:

28 December 1873 te Singkel aangeboden. „Overwinning „waarschijnlijk. Zes en twintig Moekims oost van rivier versla„gen; vijf en twintig Moekims, west rivier, deels onzijdig. Twee „en twintig Moekims door veel verlies ontmoedigd."

30 December te Penang aangeboden. „Mijn zendeling" (Mas Widikdjo) „aan Sultan met dood bedreigd" (*op gruwelijke wijze doodgemarteld*) „geboeid en van alles beroofd naar binnenland gebracht.

„Brieven" (die van den Regeeringscommissaris, tevens Opperbevelhebber) „verscheurd en niet aan den Sultan gegeven.

„Volk regeert."

28 Januari 1874. „Alles doet gelooven dat de strijd geëindigd en de onderwerping der 25 en 26 Sagies nabij is."

6 Februari. „25 en 26 Sagies geeft teekenen van onder„werping. 22 Sagies zal volgen door den dood van Panglima „Polim aan cholera. [1])

„Bekenden met volkskarakter zeggen, dat onderwerping van „allen kan verwacht worden."

4 Februari (aangeboden te Penang 7 Februari). „Door „overwinning van Kraton is de kracht der verdediging gebroken, „en wat verder geschiedt, partieel de kleine man, schijnt voor „voortzetting minder gestemd."

---

1) Bijgeloovige menschen beweren dat dergelijke ontijdig verspreide doodberichten voor den betrokkene doorgaans een lang leven voorspellen. Niet alleen door den generaal Van Swieten, maar ook door verscheidene zijner opvolgers, is Panglima Polim herhaaldelijk dood geproclameerd. Maar de taaie, onverzoenlijke grijsaard stoort zich aan die doodannonces niet, blijft onze Christelijke vrome wenschen teleurstellen, en op die wijze tevens dat bijgeloof versterken. —

7 Februari. „Overigens geene vijandelijkheden; bij ons niet, „omdat wij voor vesting werkzaam zijn; bij vijand niet, uit machteloosheid. Volk is vredesgezind."

Nu wij deze en andere *optimistische* Atjehberichten reeds *bijna tien jaren geleden* van Regeeringswege hebben zien verspreiden en in Nederland voor goede munt hebben zien aannemen, zal *deze* Minister het ons ten goede willen houden, dat wij aan *optimistische* telegrammen van den Gouverneur-Generaal 's Jacob, *die ook nu in tegenspraak zijn met de feiten*, geen geloof meer slaan. Op grond van *de feiten* gelooven wij thans nog niet aan *zuivering* en *bevrediging*, noch aan berichten die gewagen van *ontmoediging bij de hoofden der oorlogspartij*. —

Zoo telegrapheerde Generaal Van Swieten o. a. nog den 4[n] Februari 1874: „Nieuwe versterkingen worden in het binnen„land aangelegd; zij getuigen van voortdurende vijandelijke „houding van hoofden, maar geven geene bezorgdheid, wijl „het slechts plaatselijke (?) middelen van tegenstand zijn, die „gemakkelijk onschadelijk kunnen worden gemaakt."

Reeds twee maanden later was onze hoofdstelling Kota Radja volgens de eigen woorden van denzelfden Generaal omgeven „van vele versterkte en goed verdedigde kampongs." [1]) Voor slechts één dezer stellingen, slechts enkele honderden passen van *onze hoofdstelling* verwijderd, leden onze troepen eene *„pijnlijke nederlaag"*, die ons *slechts* (!) 9 dooden en 86 gewonden (waaronder 10 officieren) kostte.

Maar ofschoon volgens 's Generaals meening „die *plaatselijke* (?) „middelen van tegenstand zoo gemakkelijk onschadelijk konden „worden gemaakt, lag het niet in zijne bedoeling, die aan te „tasten, het nadeelige gevecht te hervatten, of — zooals onkrijgs„kundigen zeggen — de nederlaag te wreken." [2])

---

1) Zie bladz. 489 van *De Waarheid* enz.

2) Zie al weder blz. 411 en 489 van *De Waarheid* enz. Terloops zij

Nog iets verder in zijne Memorie bespreekt de Minister de beginselen, die onze handelingen op Atjeh moeten besturen, en waardoor wij op den duur den *onverzoenlijken* tegenstand van den Atjeher moeten breken. Verder betoogt Z.Exc., hoe de Gouverneur-Generaal van zijn aanwezen te Atjeh gebruik heeft gemaakt, om de beginselen, hiervoren reeds door ons in beschouwing genomen, aan de autoriteiten aldaar *duidelijk in te prenten.*

Een man van onzen tijd, de in Indië als legerhoofd, als civiel bestuurder en als Staatsman nog niet geëvenaarde Generaal Michiels, van wien de Indische Regeering eenmaal getuigde, „dat zelden in Ned.-Indië iemand meer *uitgeblonken* had door „dapperheid en roemrijke wapenfeiten, zelden iemand in daden „van burgerlijk bestuur meer schranderheid en doorzicht aan „den dag had gelegd", *die* Generaal heeft voor en na 1837 als civiel en militair Gouverneur ter Sumatra's Westkust dezelfde grondbebeginselen verkondigd en toegepast als de groote Jan Pietersz. Coen ruim twee eeuwen vroeger.

Zoo schreef Michiels o.a., en speciaal met opzicht tot het *Sumatraansche volk*, dat hij beter dan elk ander had leeren kennen: „ons recht is *dat van den sterkste*, en onze verhouding „die van den overwinnaar tot de volkeren van wingewesten; uit „het niet rondborstig voor ons zelven erkennen dezer grond- „stellingen, spruiten voort valsch begrip van ons standpunt en „niet zelden verkeerde handelingen."

Dat is ten opzichte van het Atjehsche volk maar al te dikwijls willens en wetens vergeten, en evenmin bedacht, dat de wolf nooit schaap wordt, maar steeds wolf blijft en altijd op een gunstig oogenblik wacht, om ons den gevreesden klauw in 't vleesch te slaan.

Hiervoren zeiden we hoe en waarom we van *dezen* Minister

---

echter opgemerkt, dat «*officieren à courte vue,*» en «*onkrijgskundigen*» als Von Clausewitz en Marmont, zich in hunne krijgskundige werken bedienen van dezelfde, door Generaal Van Swieten gewraakte terminologie, natuurlijk in de Duitsche en Fransche taal. —

hadden verwacht, dat hij in zake Atjeh anders zou optreden dan geschied is. Zijne bekendheid met Indië deed ons verwachten, dat het hem ook bekend moest zijn, hoe onze reeds meer dan tienjarige strijd met Atjeh door de zoo talrijke bevolking van ons eilandenrijk, maar vooral door het Sumatraansche volk, als bewoners van hetzelfde eiland en als fanatieke Islambelijders, met de grootste belangstelling en met verholen, doch levendige sympathie voor onzen vijand wordt gadegeslagen.

Het voortdurend veldwinnen van den Islam is reeds niet gunstig voor ons gezag in den Archipel. Komt daar nu bij, dat wij door de *roekeloosheid* en de *moedwillige misslagen* onzer Staatslieden, Atjeh, den Mohamedaanschen Staat bij uitnemendheid, het *voorportaal* van Mekka (*Soerambie Mekka*), niet*voortdurend* tot onderwerping weten te dwingen, dan *moet* dit van heilloozen invloed zijn voor ons gezag, dan kan het niet anders of de Islambelijders van andere deelen van ons zoo uitgestrekt Indisch rijk moeten, vooral als zij nog worden aangestookt door ontevredenen, daarin een spoorslag vinden om te trachten het juk onzer overheersching, dat zij slechts noode dragen, voorgoed af te schudden.

En daarbij mag men als zeker aannemen, dat de groote massa dezer eilandenbewoners omtrent den *waren* staat van zaken op Atjeh over het algemeen juister is ingelicht dan het kleine gedeelte van het Nederlandsche volk, dat door de Regeeringsberichten die gebeurtenissen verneemt en ze met eenige aandacht leest. Die inboorlingen, nog niet ingewijd in de hoogere politiek, noemen onze sedert April 1881 op Atjeh gevolgde gedragslijn bij den *waren* naam en schrijven die eenvoudig toe aan *onmacht*. Ook elders is het vertrouwen op ons gezag erg aan 't tanen.

Zoo lazen wij o.a. in de Memorie van Toelichting *van den Minister* Van Goltstein op de Indische begrooting over 1879, naar aanleiding van het voornemen der Regeering, om in Silindong en na-

burige streken, in Padang-Lawas en in Pangkallan Kota Baroe en XII Kota Kampar, ons bestuur te vestigen, en voor die landschappen drie controleurs aan te stellen, deze zeer merkwaardige mededeeling: „en het verdient opmerking dat men nu „reeds" — namelijk toen bij den aanvang der jongste krijgsverrichtingen tegen de Bataks van het Toba-meer onzerzijds een beroep werd gedaan op de medewerking der Silindongsche hoofden — „de vraag heeft moeten hooren, ***wat de Silindongsche „hoofden eigenlijk hadden aan een Gouvernement, dat in „naam hun opperheer was, maar in werkelijkheid hun het be„stuur en de bescherming niet wilde verleenen, waaraan zij be„hoefte hadden.*** (Wij cursiveeren.) De vriendschappelijke en eer„biedige gezindheid, welke in de genoemde landschappen steeds „jegens het Gouvernement heeft bestaan, zou, wanneer men ze „nog langer van een behoorlijk bestuur verstoken liet, kunnen „verkeeren in een geest van verzet, en dan zouden de rust en „orde, die nu nog met geringe uitgaven en op vredelievende „wijze te verzekeren zijn, niet meer gehandhaafd kunnen worden „dan door kostbare militaire expeditiën."

Duidelijker hadden de Silindongsche hoofden waarlijk niet tot ons bestuur kunnen spreken. De gebeurtenissen in die streken gedurende de laatste maanden, de reeds geleverde gevechten tegen de Bataks van het Toba-meer, die waarschijnlijk door Atjeh zijn opgehitst, bewijzen duidelijk genoeg, dat wij voortdurend op onze hoede moeten zijn en ons met geene ***optimistische*** voorspiegelingen in slaap mogen laten wiegen.

In een onlangs verschenen hoofdartikel van het *Algemeen Handelsblad* (31 October), getiteld: *Oost-Indische toestanden,* werd gewezen „op een groot aantal nagenoeg onafhankelijke rijken, „die, als vulkanen, elk oogenblik met een uitbarsting kunnen „dreigen."

En zoo is het ook.

De Goenoeng Krakatau was reeds sedert eene lange reeks van

jaren door kundige geologen gerangschikt onder de zoogenaamde uitgebrande kraters. Zoo oordeelde dan ook bijna niemand dien geïsoleerden bergkegel eenige aandacht waard, totdat hij eensklaps eene vreeselijke werkzaamheid vertoonde, en zulke ontzettende tooneelen van dood en verwoesting om zich verspreidde, dat alleen de tijding daarvan als 't ware alle volken van den aardbol met schrik en met medelijden vervulde.

Zoo is 't ook ongeveer met vele der door ons overheerde volken. Verscheidene strijdhaftige stammen schijnen gedwee aan ons gezag te zijn onderworpen, en den droom der vrijheid voorgoed te hebben opgegeven. En ofschoon andere nu en dan het bewijs leveren, dat zij uit hunne sluimering ontwaken, achten sommigen onzers bestuurders het toch onnoodig daaraan eenige aandacht te schenken, evenmin als men waarde heeft willen hechten aan de rookkolommen die reeds lang vóór de uitbarsting van 27 Augustus ll. uit den Krakatau waren opgestegen, evenmin als aan andere onheilspellende voorteekenen, die haar zijn voorafgegaan.

De kundigste geologen zijn onbekend met de geheime natuurkrachten, die de gloeiende kern der aarde in voortdurende beroering houden. Zoo zijn ook onze Indische bestuurders door de veelomvattende taak die op hen rust, door het onmetelijke veld dat zij, meestal met geringe werkkrachten en onvoldoende middelen, moeten bearbeiden, dikwijls niet bekend met het vuur dat in den boezem van zoovele onzer Indische volksstammen smeult. Een kleine, nog onbekende oorzaak, wellicht het ontstaan eener onbeduidende spleet in de uitwendige aardkorst, was voldoende om den rustigen, zoo men meende uitgedoofden, en bijna vergeten Krakatau in een alles verwoestenden krater te herscheppen. Zoo bedenke men dat dikwerf slechts één vonkje noodig is om het bij sommige volken smeulend vuur aan te wakkeren tot eene groote vlam, die alles in zijnen gloed vernielt en verteert. Celebes, Bali, Palembang, Djambi, Indra-

giri, de binnenlanden van Sumatra's Westkust, Borneo, Nieuw-Guinea en andere eilanden zijn even zoovele punten in den Archipel, waar gevaarlijke brandstoffen smeulen, zijn even zoovele zwarte stippen aan den verren Oostelijken horizon, die tot wijs en voorzichtig staatsbeleid, tot ernstig, kloek en klemvol handelen en tot het nemen van *tijdige voorzorgen*, voortdurend blijven aansporen, daar *roekeloosheid*, onverschilligheid en zwakheid, vooral bij het hoogste gezag, meer nog dan vroeger, tot de grootste rampen kunnen, ja moeten leiden.

Tot zoover gevorderd met onze overdenkingen, zullen sommigen wellicht verwachten, dat wij ook zullen aangeven wat er in dien door ons geschetsten toestand dan wel gedaan zou moeten worden. Het komt ons voor dat wij bij de behandeling der verschillende punten onze meening in dat opzicht reeds duidelijk in het licht hebben gesteld. Maar ten einde ook aan dien mogelijken wensch te gemoet te komen, willen wij onze meening resumeeren, en haar door opgave van redenen en voorbeelden uit de krijgsgeschiedenis ook motiveeren.

1°. Uitbreiding van het Ned. Indische leger, verband houdende met de zoo groote *uitbreiding van ons grondgebied* sedert het jaar 1859, terwijl de legersterkte daarentegen ver is gebleven *beneden* de formatie, in 1853, op grond van een nauwgezet en langdurig onderzoek van den Generaal Von Gagern, door Z. M. den Koning vastgesteld. Die uitbreiding moet tevens verband houden met de omstandigheid, dat Atjeh nog jarenlang eene *duizenden* sterke legermacht zal vereischen, en daarop is bij de tegenwoordige legerorganisatie niet gerekend. Bovendien moet het N. I. leger door buitengewone en afdoende maatregelen in staat worden gesteld, de verloren krachten, het verloren verband te herstellen, om zich evenals voorheen weder deugdelijk te kunnen *oefenen en voorbereiden* voor de groote en zware taak, die het ook in de toekomst steeds te vervullen zal

hebben. Volgens de Memorie van Antwoord op het Voorloopig verslag der Tweede Kamer over de Indische begrooting zijn voorstellen tot reorganisatie der Infanterie, door den vorigen Minister aanhangig gemaakt en *nog in onderzoek*; de geheele legerformatie *zou* daardoor worden uitgebreid met 5 hoofdofficieren, 76 officieren, 249 Europeesche en 2235 andere minderen. Als dat onderzoek bij de vele *civiele* bureaux eindelijk eens afgeloopen zal zijn, en de heeren *bureaucraten* kunnen zich daarmede ten slotte vereenigen, zal daarover eindelijk eens in de Kamer gedebatteerd kunnen worden, en als de meerderheid der niet zeer militairgezinde Kamer dan nog zoo goedgunstig is, dat voorstel goed te keuren, dan zal het N. I. leger over eenige jaren — want *dit* moet natuurlijk *kalm* en geleidelijk gaan — vermeerderd worden met een troepencijfer, ongeveer de helft uitmakende van hetgeen Atjeh, althans bij een *niet* roekeloos staatsbeleid, in de eerste jaren nog vereischen zal.

Waarlijk een zeer bemoedigende toekomst voor Indië, waar intusschen de een of andere *civiele* militaire specialiteit eene *formule* moge uitvinden, om de hiervoren aangestipte vulkanen in rust te houden.

Wij zouden belangrijke legeruitbreiding willen verkrijgen, *niet* door het in dienst treden van Inlanders nog gemakkelijker te maken, en daardoor het gehalte van ons leger te verminderen, maar in de eerste plaats door Europeanen, die, ondanks de voorstellingen der Regeering, door verstandige maatregelen wel voldoende zijn aan te werven. En als men 't maar ernstig wil, zijn ook Amboineezen, en zelfs Afrikanen, voor ons Indisch leger nog wel te verkrijgen.

Ook de Generale Staf van het N. I. Leger dient een aanzienlijke uitbreiding, en in zijnen werkkring eene algeheele wijziging te ondergaan. Sedert zijne oprichting, en classificatie als VIIe Afdeeling van het Departement van Oorlog, zijn zoowel de Chef als de ondergeschikte Stafofficieren getransformeerd

tot *bureau-officieren*, van de andere alleen te onderscheiden door een bijzonder smakeloos distinctief.

Voor het opdoen van de noodige kennis der plaatselijke toestanden op de tegenwoordige en toekomstige oorlogsterreinen worden ze echter niet benut. Zoo is die Indische Generale Staf eigenlijk eene *parodie* op hetgeen hij wezen moest, zijn kon, en in alle andere legers in werkelijkheid ook is.

2o. Wat spéciaal Atjeh betreft, is naar onze meening *noodig*, *in de eerste plaats* herstel van het krachtig en *veel goedkooper* éénhoofdig militair gezag [1]), terwijl de vele dáár

[1]) De gepensioneerde Majoor M. T. H. Perelaer, die zich als ethnographisch schrijver bij *bevoegde* beoordeelaars als de Hoogleeraar P. J. Veth en anderen een zeer goedklinkenden naam verworven heeft; wiens ethnographische beschrijvingen der Dayaksche volksstammen van Borneo's Z/O kust en andere werken over Indië op de Koloniale Tentoonstelling eerst met de gouden, daarna zilver geworden medaille werden bekroond; die officier genoot als Civiel gezaghebber der Groote en Kleine Dayaklanden, eene betrekking die hij bijna vier jaren als militaire Commandant van het fort Koeala Kapoeas op zoo uitstekende wijze vervulde, die *ook* door zijne geschriften het *bewijs* heeft geleverd, hoe hij zich als Civiel bestuurder aan die taak wijdde; die officier genoot al die jaren daarvoor niet meer dan *f* 100, zegge *éénhonderd gulden* toelage 's maands boven zijne karige *Luitenantssoldij*. Van die toelage werd echter nog afgetrokken eene korting voor het *Civiel* weduwen- en weezenfonds, waarvan hij trouwens, na zijn gezaghebberschap te hebben neergelegd, *geen* aandeelhouder bleef. Volgens het Politiek verslag der Residentie Zuider en Ooster Afdeeling van Borneo over 1859, het jaar waarin de Heer Perelaer in die civiele functie optrad, enkele maanden nadat de oorlog, die ook eenige jaren duurde, was uitgebroken, beslaat die Afdeeling Groote en Kleine Dayak eene oppervlakte van pl. m. 1500 □ *geographische mijlen* ($2^1/_2$ *maal dus grooter dan Nederland*) met eene bevolking van pl. m. 54000 *zielen*, waarvan er alleen 12 à 13000 te Poeloe Petak woonden, later grootendeels verhuisd naar Koeala Kapoeas. Die Afdeeling bevatte 5 landstreken: de Kahayan, Rongan, Manohin, Poeloe Petak en Koeala Kapoeas, aldus genoemd naar de rivieren van dien naam, wier stroomgebied zij gedeeltelijk of geheel bevatten. Sommige punten dezer Afdeeling zijn slechts na eenige dagen stoomens te bereiken. De Heer Perelaer heeft ze bezocht, met trotseering van vele gevaren, daar sommige dezer stammen in nog volkomen wilden staat verkeeren, zooals die der Olo Ott.-Danom, die in het verre binnenland wonen, nog menschen vleesch eten en aan hunne goden offeren, terwijl zij tevens gevreesde koppensnellers zijn. Nu vergelijke men eens de opgaven op blz. 32 voor Atjeh

aanwezige, doch daar misplaatste *civiele* ambtenaren (met den *tegenwoordigen* civielen Gouverneur, zeker niet de minste uit het kader) in zooveel andere deelen van den Archipel met veel vrucht kunnen worden benut. „Dat is al weder een van die leden der in Nederland *niet* bestaande militaire partij, die zoo spreekt!" zoo roepen tallooze anti-militaire vaderlanders wellicht uit, terwijl sommigen mij gaarne als een niet-vaderlander zouden willen uitkrijten. Laat ik die haróroepers echter geruststellen en zeggen dat ik geene aspiratiën hebben kan om in dat éénhoofdig militaire bestuur eenige plaats te veroveren, noch voor mij, noch voor een mijner aanverwanten of vrienden.

Ook nu heb ik geen bijoogmerken maar slechts een hoofddoel, evenals vroeger, toen ik met de wapens in de hand den strijd mocht helpen voeren voor groote vaderlandsche belangen. De strijd dien ik thans help strijden, nu en dan ontmoedigd door de lauwheid en onverschilligheid welke ons omgeven, die strijd geldt ook nu geen personenbelang, maar een *algemeen* en *groot* belang: de toepassing van een eerlijk, rechtvaardig, door de geschiedenis en door het gezond verstand aangegeven *beginsel*. Die strijd geldt tevens het behoud van ons Indisch Rijk, het land mijner geboorte, het schoone land dat ik liefheb en voor het Moederland nog lang behouden dient te blijven.

Wat ik thans gezegd heb en verder nog zeggen zal, het vond en heeft — om mij hier te bedienen van de op 15 December 1882 in 's Lands Raadzaal gesproken woorden — „alléén zijnen grond in mijne vaste en warme overtuiging, het product van gedurige nauwkeurige studie en gezette overdenking."

---

gedaan, en dan vrage ieder zich eens af of er niet bezuinigd kan worden, of daar 's lands gelden niet *roekeloos* worden verspild. De Kamer vrage wat er te Atjeh alleen aan traktementen voor *Civiele* ambtenaren wordt betaald, aan voor hen gebouwde woningen is uitgegeven. Ook hier citeer ik slechts een staaltje uit vele, een staaltje dat voor onderzoek vatbaar is.

De door *mij* geraadpleegde bronnen, die *deze* overtuiging zoo vast hebben gevestigd, zijn hiervoren reeds gedeeltelijk aangehaald, en zal ik nogmaals mededeelen, in tegenstelling met den Heer Fransen van de Putte, die dat verzweeg bij zijn *„terugtrekkend advies"* van 15 December 1882.

Deze zaak is voor onze kolonie en ook voor het vaderland echter van zoo groot gewicht, dat de Oud-Minister de natie stellig *nog meer* aan zich zal verplichten, door ook *zijne* studiebronnen, waarvan dit zijn advies het *gelouterd* product is geweest, nader te willen publiceeren.

Mijne bronnen zijn in de eerste plaats onze Indische geschiedenis in ruimen zin, mijne in de praktijk opgedane ondervinding voor een zeer klein gedeelte, maar vooral ook de geschiedenis van andere overheerde *provinciën*, zooals Romeinsch Afrika, Spaansch Afrika (vooral Oran) en Fransch Algerië. Aan die belangwekkende en aangename studie hoop ik mij nog verder te wijden, ook omdat daaruit voor *onze* koloniën (eigenlijk een onjuiste naam) zooveel is te leeren.

Helaas! dat die nuttige lessen steeds zoo veronachtzaamd worden!

Aan het hoofd van ons geschrift plaatsten wij als motto een paar regelen uit een artikel, getiteld: *l'Inde et l'Algérie,* voorkomende in de *Revue des deux mondes* van 1 Augustus 1881.

Vrees voor te groote uitvoerigheid houdt ons terug hierachter op te nemen een *uittreksel* uit dat artikel, waarin zooveel voorkomt dat geheel op de Atjehsche toestanden past, maar met den in Nederland bestaanden geest in *Atjeh* wellicht nooit zal toegepast worden, omdat onze staatslieden nu eenmaal den *avontuurlijken* weg hebben ingeslagen, de leer van het gezond verstand hebben afgezworen, en liever blijven voortgaan om aan een *parti-pris,* aan *utopieën* en aan *formules* 's lands gelden en 's lands kinderen *roekeloos* op te offeren.

De lezing van dat *Revue*-artikel, dat wij ieder belangstel-

lende in Atjehs toestand aanbevelen, kan in elk geval de overtuiging schenken, dat anderen, die in de Atjehzaak althans geene partijmannen kunnen zijn, er toch evenzoo over denken als wij. Het republikeinsche Frankrijk van deze dagen heeft ons onlangs, bij het beleefdheidsbezoek door den Spaanschen Ulanen-Koning aan de wereldstad gebracht, doen zien, tot welk bedroevend schouwspel een *veelhoofdig*, oneensgezind en daardoor krachteloos bewind aanleiding geeft. Dat zal vooral het geval zijn bij een volk als het Fransche, dat slechts met krachtige hand in toom is te houden.

En wanneer wij ons even naar Tonkin willen verplaatsen, dan kunnen wij daar nog eens duidelijk zien, hoe *verdeeling* van gezag (een beginsel waarvoor de hedendaagsche republikeinen altijd ijveren), vooral in *oorlogstoestanden* hoogst ververderfelijk moet werken ter bereiking van het *groote* doel dat men met den oorlog wil verkrijgen. Zoo vernamen wij dezer dagen, dat de opperbevelhebber der Tonkin-expeditie, Generaal Bouët, door den burgerlijken commissaris Harmand *weggezonden* en aangekomen was te Parijs, waar hij reeds opheldering had gegeven over het conflict, dat zijne verwijdering ten gevolge heeft gehad. „Uit zijne mededeelingen moet, naar men verneemt, gebleken zijn, dat de zucht van den heer Harmand om alleen te bevelen en niemand als gezaghebber naast of boven zich te dulden, de oorzaak van alle moeilijkheden is geweest.” [1])

Den 6en November lazen wij onder het buitenlandsch nieuws: „De geschillen tusschen de militaire en burgerlijke overheden „duren volgens den te Hongkong gevestigden correspondent „der *Daily News* in Tonkin voort. De admiraal Courbet wenscht

---

[1]) Een waardig evenbeeld dus van den Heer A. Pruijs Van der Hoeven. Gelukkig echter voor Frankrijk heeft de Regeering daar den heer Harmand spoedig belet, dat *Souvereintjespelen* op 's lands kosten voort te zetten.

het onbeperkt opperbevel, en indien de Fransche Regeering hierin toestemt, zal de commissaris Harmand aftreden.″

En reeds den 7en November behelsde een telegram van New-York o. a., volgens eene dépêche uit Hongkong, deze veelbeteekenende regelen: ″De Fransche commissaris, de heer Harmand, zal met de eerstvertrekkende paketboot naar Frankrijk gaan; naar men gelooft is het aan hem voornamelijk te wijten, dat de veldtocht van de Franschen niet gelukkig was, maar alle ijverzucht is thans verdwenen en er bestaat volkomen overeenstemming tusschen de strijdkrachten te land en ter zee.″ In het republikeinsche Frankrijk schijnt men met dat al dus minder lankmoedig te zijn, en beter te begrijpen wat het *groote algemeene belang* vereischt, beter dan in het monarchale Nederland.

Er was eens een tijd, dat de tegenwoordige Minister van Oorlog, de Generaal A. W. P. Weitzel, een warm en krachtig *bestrijder* was van *verdeeling van gezag in oorlogszaken.* Men behoeft slechts zijne geschriften over den oorlog op Java 1825—1830 en van de 3e Balische expeditie 1849 op te slaan, om op *menige* bladzijde daarvan het *bewijs* te vinden, en tevens vele en afdoende bewijzen, dat hij *toen* eene *goede* meening verdedigde.

Met verandering van maatschappelijk standpunt verandert menig mensch, maar vooral menig uitverkorene, die geroepen wordt om op een ministerieelen of anderen hoogen zetel, soms slechts als figurant, plaats te nemen. Wanneer men de redevoeringen, in 's lands Raadzaal gehouden, slechts over weinige jaren wilde opslaan, zouden merkwaardige, soms ook vermakelijke voorbeelden daarvan worden gevonden, en wel in zoo ongekenden rijkdom, dat men boekdeelen daarmede zou kunnen vullen. Op dat veld vooral zijn onze Kamerdebatten buitengewoon vruchtbaar en ook leerzaam voor het opdoen van menschenkennis. Bij de eerste ontmoeting van dezen Minister van Koloniën met de Kamer, deed de tegenwoordige *Premier* uitkomen, ″dat men een Minister niet

„moet beoordeelen naar hetgeen *door* en *over* hem geschreven is."

Zonder die politieke opvatting hier te beoordeelen, is het dus denkbaar, dat de Minister van Oorlog, Weitzel, als hoogste militair *deskundige,* die bovendien op Indische slagvelden (Lampongs 1856) het *militaire* Ridderkruis mocht verwerven, zijn ambtgenoot van Koloniën *nu* heeft bewezen, dat *verdeeling van gezag* in den *thans erkenden* oorlogstoestand *op Atjeh alle* aanbeveling verdient. Vooral is dat denkbaar, wanneer wij nog weten, dat Generaal Weitzel de zwager is van Mr. Der Kinderen, een der *kostbare* en voornaamste *voorbereiders* van het Atjehsche *civiel* bestuur van April 1881 (1), dat het *herstel* van het éénhoofdig militair gezag dus eene veroordeeling van dien heilloozen arbeid zou in zich sluiten. En dit ware immers ongewenscht, daar de heer Der Kinderen ook *nu weder* illusiën heeft, eerlang vice-President te worden van het hoogste Indische Regeeringscollege.

Al heeft ook een hooggeplaatste spécialiteit als de oud-Minister Fransen van de Putte zoo krachtig aanbevolen, dat wij op Atjeh in eene *beperkte kuststelling* moeten terugtrekken; al hebben ook de tegenwoordige Gouverneur-Generaal en de Minister van Koloniën die beperkte occupatie reeds *in het verschiet* gesteld, toch blijven wij, op grond van onze hiervoren ontwikkelde denkbeelden en de door ons geraadplaagde bronnen, de meening voorstaan, dat onze leus voor *Atjeh* eenvoudig moet luiden: *behouden wat wij*

(1) Dat is eene insinuatie, zal de Generaal Weitzel in de eene of andere club wellicht zeggen, zonder dat wij het hooren. Ter geruststelling van dien Generaal zij echter verklaard, dat wij bereid zijn, hem mondeling twee *feiten* uit zijn Ministerschap mede te deelen, die ons aanleiding geven tot deze gevolgtrekking, terwijl wij altijd gereedstaan, ook op andere wijze onze meening te handhaven. Slechts een kaartje aan het adres van den uitgever, voor den schrijver der brochure: *Roekeloos regeeringsbeleid,* waarvan ook de Generaal een exemplaar zal ontvangen, en wij zullen ons gaarne bij Z. Exc. vervoegen.

eenmaal ten koste van veel bloed en schatten veroverd hebben, krachtdadige en bovenal VOORTDURENDE ***handhaving van ons gezag, totdat het voorgoed wordt geëerbiedigd.*** (1)

---

(1) Toutes les fois qu'on occupe partiellement un pays dont la plus grande étendue reste aux mains de la population armée, il faut l'y poursuivre et l'y remplacer, pour lui enlever *les ressources de l'impôt et du recrutement*, à l'aide desquelles elle renouvelle incessamment ses attaques. Il n'est donc pas possible de fixer des limites de convention à la conquête commencée. C'est une loi dont les Anglais, dans l'Inde, et les Français ont fait l'expérience. (L'armée Française en 1879.)

Door de toepassing van *dat* gezond beginsel hebben de Romeinen zoowel als hunne opvolgers, de Franschen, Noord-Afrika tot duurzame onderwerping gebracht. Wij hebben met *dat* beginsel den Java-oorlog tot een goed einde gebracht en het evenzoo *met succes* toegepast bij onze oorlogen op de West- zoowel als op de Z.O. kust van Borneo, op Palembang, op de West- zoowel als op de Oostkust van Sumatra enz. Alléén door de toepassing van *dat* beginsel kunnen wij ook Atjeh onderwerpen en in onderwerping houden. Het telkens *opheffen* van militaire posten, zooals op Atjeh onder den *Civielen* Gouverneur Pruys van der Hoeven meermalen en op *roekelooze* wijze is geschied, is daartoe het middel *niet*.

Met terugzicht tot onze op blz. 37 voorkomende noot zij nog vermeld, dat ons door een officier, die langen tijd te Atjeh heeft gediend, nader nog is medegedeeld, dat de *Civiele* Gouverneur destijds Boekit Seboen of Pakan Badak opgeheven wilde zien. De *militaire* bevelhebber had zich daartegen verklaard, doch, als een gevolg zijner *ondergeschikte* en afhankelijke positie, genoodzaakt uit twee kwade zaken eene keuze te doen, had hij aan de intrekking van Pakan Badak *boven* Boekit Seboen de voorkeur gegeven. Dat toegeven is voorzeker een bewijs van zwakheid in den aan handen en voeten gebonden bevelhebber (Kolonel Haus), maar meestal onbemiddeld, zijn onze officieren, zelfs in de hoogste rangen, niet altijd bij machte aan een *beginsel* hunne positie ten offer te brengen. Hier was bovendien bij de Regeering op geen steun te rekenen tegenover een parti-pris, tegenover den oppermachtigen *Civielen* Gouverneur. Wij zien hierin al weder een bewijs, hoe *verdeeling van gezag in oorlogszaken* hoogst verderfelijk is, tot onheilen en tot geldverspilling leidt, en hoe de Indische Regeering zelve hierdoor bovendien het leger in de hoogste rangen, en daarmede het geheele leger, *demoraliseert*. De militaire bevelhebber, Kolonel Haus, moge hier niet van zwakheid, van schuld zijn vrij te pleiten, de *verantwoordelijke hoofdschuldige* is en blijft de *Civiele* Gouverneur, die in *zulke* toestanden *boven* het militair gezag was geplaatst. Want men houde wel in 't oog, dat zoo de Regeering van 1881 en later *waarheid* had verkondigd, dat nl. Atjeh *werkelijk gepacificeerd* was, de opheffing van Pakan Badak ook geene nadeelige gevolgen zou gehad hebben.

Inkrimping is het begin van het einde. Dat is eene vaste natuurwet, die men dagelijks kan waarnemen, zelfs bij den door ouderdom verschrompelden of door ziekte uitgeteerden mensch.

Laat ons na de *vele* dure en onzinnige proeven ten minste *niet* beproeven of de waarheid *dezer* natuurwet ook op de Atjehsche proefvelden toepasselijk is, want men bedenke wel, dat het zoowel voor Atjeh als voor ons Indisch Rijk ook *de laatste* proef zou zijn.

Van de kust tot *in* zee is slechts een korte afstand. Dat ondervond zelfs de groote en oppermachtige Karel V in October 1541 op hoogst tragische wijze, toen hij, verbonden met de krijgshaftige Genueesche Republiek, naar Noord-Afrika toog, om den Algerijnschen roofstaat te tuchtigen en tot de eerbiediging van het Europeesch gezag te dwingen. Hij ondernam dien krijgstocht, tegen den raad van den beroemden Genueeschen Admiraal Andreas Dorea echter in een ongunstig jaargetijde, omdat de groote Monarch zijn ongeduld tot bestraffing der onbeschaamde zeeschuimers niet kon bedwingen. Na een moeilijken overtocht lieten de vereenigde vloten op den 23en October van dat jaar, niet ver van Algiers, het anker vallen.

Die vloten, onder het opperbevel van Dorea, telden 65 galeien, 451 transportschepen, bemand met ongeveer 12000 koppen, terwijl het landingsleger 24000 man sterk was, een voor die tijden ontzettende legermacht, en waarbij men nog wel moet in 't oog houden, hoe uitstekend de Spaansche legerbenden destijds waren. Den 24en October gelukte de landing zonder veel moeite. Karel V, die zeker meende te zijn van de overwinning, wilde nutteloos bloedvergieten voorkomen, en liet daarom den Pacha Mohamad Hassan Agha sommeeren, de stad Algiers aan hem over te geven. Het fiere antwoord van den Rooververst luidde, dat hij tegenover de soldaten van de Kruisbanier de strijders voor de Halvé Maan zou stellen, en dat hij, evengoed als de Christenen, vertrouwde op de bescherming van God, om de over-

winning te bevechten. Hierop liet Karel V de krijgsoperatiën beginnen. Bij den opmarsch waren de omliggende hoogten weldra gezuiverd van vijanden.

Den 25en October de aanvallende beweging voortzettende, werden de met verwoedheid strijdende Arabieren echter verdreven van de hoogten die de stad Algiers omringen, en deze bezet door de Spaansche krijgsbenden, die nu meer dan ooit zeker meenden te zijn van eene roemrijke overwinning. 's Nachts echter stak een hevige storm op, gepaard met zware stortregens. De fanatieke Arabieren stortten zich nu met onstuimigheid en doodsverachting op het versterkte legerkamp der Spanjaarden.

Vergeefs ging de groote Vorst zijne soldaten voor in den woedenden strijd, vergeefs waren de ridders van Rhodes ook hier een toonbeeld van heldenmoed, vergeefs was de dapperheid der Spaansche soldaten, die man tegen man bleven strijden, terwijl de Italianen voor de overmacht bezweken; Karel V werd met zijne schitterende legermacht *totaal verslagen.*

De anders zoo trotsche en onbuigzame Keizer riep nu den Krijgsraad bijeen, en moest noode het besluit nemen tot den terugtocht, om naar hij hoopte het volgende jaar de vijandelijkheden te hervatten.

Den 31en October, *dus slechts acht dagen* na de landing, scheepte hij zich weder in: „abandonnant aux rivages les débris de sa „flotte, et les cadavres de ses soldats, laissant aux captifs chré„tiens le désespoir, aux pirates leur insolente impunité.”

. . . .

„Ainsi se termina cette expédition, dont Charles Quint „voulait faire l'acte le plus glorieux de son règne; sa flotte „était détruite, son armée presque anéantie; lui-même avait „été forcé de fuir devant une bande de corsaires, laissant au „pouvoir des vainqueurs un matériel considérable et *six mille* „*prisonniers.*”

Zóó was, volgens twee verschillende schrijvers, de afloop der

eerste en eenige expeditie door den grooten wereldgebieder naar den Algerijnschen roofstaat op Noord-Afrika ondernomen.

De Heer Mr. T. H. Der Kinderen, wien *dit* voorbeeld uit de krijgsgeschiedenis wellicht minder bekend is, moge daaruit ten minste leeren, dat de *eerste* Atjeh-expeditie wel eens ongelukkiger had kunnen afloopen dan het geval is geweest. En ofschoon de *oud-President* der *inquisitoriale* enquête van 1873 (die, volgens mededeeling van den welbekenden *te* gedienstigen Adjudant, *„deze taak volgaarne op zich nam"* [1]), op die bevelhebbers eene onverdiende blaam heeft geworpen, moet hem juist daarom worden medegedeeld, dat Karel V als Opperbevelhebber der eerste Algerijnsche expeditie (wier afloop bovendien niet zooals bij Atjeh door een tweede werd gerechtvaardigd), *niet* voor eenen enquête-raad is gebracht.

En zoo is daarmede ook de vraag gewettigd, of de enquête van 1873 wel zou hebben plaats gevonden, indien de Opperbevelhebber der Zee- en Landmacht beoosten de Kaap de Goede Hoop dien eersten Atjehschen krijgstocht niet aangevoerd, maar slechts had medegemaakt.

Nog eenige oogenblikken verplaatsen wij ons in de geschiedenis van Spaansch Afrika, tot mededeeling van een ander waarschuwend en vooral voor Atjeh zeer toepasselijk voorbeeld.

Niet lang nadat de Mooren voorgoed uit Spanje waren verdreven en het godsdienstig fanatisme in dat land daardoor nog meer was aangewakkerd, spiegelde de Kardinaal Ximénes Ferdinand den Katholieke, den dapperen en ridderlijken kampioen voor de Heilige Kerk, steeds voor, dat in het belang van den godsdienst en tot luister zijner Kroon, de strijd tegen de Muzelmannen thans naar Afrika's bodem moest worden overgebracht.

Door geloofsijver verblind, zag de anders zoo schrandere en zelfs op krijgsgebied zoo ervaren Ximénes echter niet in, welke

[1]) Loudon en Atsjin, door J. J. de Rochemont, blz. 126.

groote bezwaren daaraan waren verbonden. Bij dien oorlog deden zich dezelfde moeilijkheden voor, als bij den oorlog, in 1873 door ons op Noord-Sumatra ondernomen.

„L'ignorance où se trouvait alors le gouvernement espagnol „sur l'état des contrées d'Afrique, les plus voisines de l'Espagne, „le manque de renseignements précis sur la position des villes, „sur leurs forces de terre et de mer, sur leurs ressources de „tout genre, et par dessus tout, la difficulté de les faire „explorer, donnaient naissance à de grands embarras."

Zoo verhaalt ons de geschiedschrijver, die verder vermeldt hoe deze moeilijkheden, en de door den oorlog tegen de Mooren uitgeputte schatkist, die Afrika-expeditie bijna hadden doen afspringen. Doch de volhardende Ximénes gaf zijn plan niet op, en beloofde, gedurende twee maanden uit eigen middelen in de oorlogskosten te voorzien, een voorbeeld, dat voor zoover wij weten, zelfs door den overrijken Minister Fransen van de Putte niet is nagevolgd.

Zoo stak dan eindelijk op den 3en September 1505 eene talrijke vloot met een sterk en goed uitgerust landingsleger van Malaga naar Afrika over, en werd na de landing het beleg geslagen voor het roofnest Mers-el-Kebir, eene sterke vesting op eene steile hoogte, 8 kilometers westwaarts van Oran gelegen. Zij was reeds onder de Romeinen en de Almohaden eene belangrijke oorlogshaven, evenals thans onder de Franschen. Den 23en October, juist 50 dagen na het vertrek uit Malaga, gaf de vesting zich na een geregeld beleg aan de Spanjaarden over.

Wij laten nu den geschiedschrijver weder aan het woord, opdat de met de Atjeh-gebeurtenissen bekende lezer dan zelf zijne gevolgtrekkingen en vergelijkingen kunne maken ten opzichte van hetgeen na de *tweede* Atjeh-expeditie heeft plaats gevonden.

„Les Espagnols conçurent d'abord une trop haute idée de „cette conquête, et le général Don Gonzalve de Ayora écrivit „à Ximénes: *„Nous avons maintenant conquis l'Afrique à moitié;*

„puis il ajoutait qu'on pourrait se contenter de concentrer dans „Mers-el-Kebir une garnison respectable, et d'y faire quelques „travaux de fortification qui rendraient imprenable une place „déjà si bien défendue par la nature; son occupation en ferait „bientôt l'effroi de toute la contrée, et assurerait au loin leur „domination. Mais Ximénes qui entendait quelque fois mieux „la guerre que les généraux [1]), ne pensa pas tout à fait ainsi. „L'occupation, bornée à Mers-el-Kebir, lui paraissait impuissante; „ce n'était à ses yeux qu'une trouée faite à la côte d'Afrique, „rien de plus."

Dat Ximénes de zaken goed inzag, leert ons weder de geschiedenis:

„L'amiral Cordova fut nommé gouverneur de Mers-el-Kebir, „dont la garde n'était pas sans péril, puis qu'on avait à repousser „des attaques presque journalières."

De Kardinaal begreep dat die *beperkte* stelling op den duur onhoudbaar was en om de *noodige* vrije lucht te krijgen, de vleugels moesten worden uitgeslagen. Daartoe vestigde hij het oog op Oran. Ook ten gevolge der uitgeputte schatkist, kon dit plan niet zoo spoedig worden volvoerd als Ximénes wel wenschte, ofschoon hij wederom ter bereiking van *dat* krijgsdoel zijne eigen schatten offerde. Drie jaren waren intusschen aan de *voorbereiding* besteed, en den 14en Mei 1509 stak uit Carthagena de groote Spaansche vloot met een 15000 man sterk landingsleger en met den Kardinaal Ximénes over naar Mers-el-Kebir, waar den dag na aankomst de landing werd bewerkstelligd. Zonder veel tegenstand te ondervinden was Ximénes spoedig meester van Oran en wapperde de Spaansche banier van de kasba (citadel) der Moorsche stad, die nu door de Christelijke

---

[1]) Hadden wij dit in 1874 ook maar van den Minister Fransen van de Putte kunnen zeggen.

Spanjaarden aan *moord op weerloozen*, zelfs van vrouwen en kinderen, en aan plundering werd prijsgegeven. [1])

Geen kwartier werd verleend en een derde der bevolking meedoogenloos afgemaakt, terwijl eenige duizenden in gevangenschap geraakten. Groot en algemeen was de moreele indruk, door de overmeestering van het onneembaar geachte Oran zelfs in het verre binnenland teweeggebracht, terwijl de kleine, in de nabijheid gelegen steden door de bevolking in allerijl werden verlaten. Maar de Spanjaarden begingen toen dezelfde fout als wij in 1874, na de vermeestering van den Atjehschen Kraton. Zoo geeft de geschiedschrijver over Oran ons ook deze regelen te lezen: „La conquête eut pu s'étendre sans obstacles „et s'affermir en s'agrandissant; mais les Espagnols ne surent „pas profiter des chances que la fortune leur offrait."

De Kardinaal Ximénes was doortastend genoeg, maar ook nu werd hij door dweepzucht verblind, en in stede van de over-

1) Ofschoon de gewezen Opperbevelhebber der tweede Atjeh-expeditie, ter verdediging van zijne afwachtende houding, er zelfs niet voor is teruggedeinsd, het toch reeds zoo miskende N. I. leger, waarover hij eenmaal het bevel voerde, en waaraan *ook hij* zijn roem te danken heeft, van *dergelijke* gruweldaden het vermoorden van weerlooze vrouwen en kinderen te betichten, iets wat men van *dien* kant wel het allerminst had mogen verwachten, heeft hij dat echter door geen feiten kunnen *bewijzen*. Zoo beschreef die Generaal in zijn boek *De Waarheid* enz.: o.a. de menschonteerende gruwelen bij de vermeestering van Lérida en Tarragona, onder den Maarschalk Suchet *op duizenden weerlooze burgers, vrouwen en kinderen* gepleegd, en zeide daarna, dat op Atjeh *gelijke onmenschelijkheid is geschied, zoo niet meer.* Reeds ongeveer twee jaren door den Generaal Van der Heijden gesommeerd *Atjehsche feiten* mede te deelen, die vergeleken konden worden met de *door hem* geciteerde feiten bij Lérida en Tarragona in 1811, is genoemde schrijver daarop nog steeds het antwoord schuldig gebleven! En dat kon ook wel niet anders. Want al heeft de Generaal Van Swieten op blz. 3 van *zijne Waarheid* zelfs van zich kunnen verkrijgen, neer te schrijven dat men voor het voltallig houden van ons N. I. leger «de toevlucht moet nemen tot vreemdelingen, voor het meerendeel avonturiers, die niet volkomen te vertrouwen zijn," terwijl daarop nog soortgelijke verdachtmaking volgt, ook wij hadden het voorrecht, die soldaten in en na den strijd aan het werk te zien, maar *vrouwen- en kinderbeulen* hebben wij gelukkig nog niet onder hen gevonden.

winning door vervolging en voortgezetten strijd vruchtbaar te maken, waren zijne eerste zorgen gewijd aan den godsdienst, waarvoor die oorlog was ondernomen.

De moskeeën werden ingericht tot kerken voor de Spanjaarden; kloosters werden gesticht, en een tribunaal voor de heilige doch heillooze Inquisitie opgericht, terwijl bovendien ook de vestingwerken hersteld en andere werden aangelegd.

Het ligt buiten ons bestek, de zoo leerrijke lijdensgeschiedenis der Spaansche heerschappij op dit gedeelte van Afrika hier geheel te schetsen. Slechts enkele saillante punten zullen nog door ons worden aangestipt, als even zoovele waarschuwingen voor onze Atjehverovering.

»La garnison d'Oran ne fut jamais de plus de 1500 hommes. "Ces forces étaient bonnes tout au plus à protéger les lignes "espagnoles contre les incursions quotidiennes des tribus ennemies; mais s'agissait-il d'un siége à soutenir, *ou d'une "campagne sérieuse à entreprendre, leur insuffisance nécessitait "de la part de l'Espagne des envois de troupes considérables. "Ces déplacements fréquents et dispendieux étaient une charge "d'autant plus lourde que l'occupation bornée d'Oran ne la com-"pensait par aucun avantage.*"

De gebeurtenissen in Europa hadden Spanje, dat zijne strijdkrachten daar wel noodig had, reeds het besluit doen nemen Oran prijs te geven, toen de dood van den Sultan Selim II van Turkije in 1574 dat plan deed opschorten. Intusschen bleven de Spanjaarden slechts eene *afwachtende* houding bewaren, die ook daar zich zelve strafte.

"Les Espagnols avaient laissé s'élever sans obstacle, la "puissance des Turcs en Algérie, et ceux-ci les avaient chassés "insensiblement de toutes leurs positions de la côte. Oran seul "résistait."

Maar na een vruchteloozen aanslag op die vesting, bedacht de vijand, ter verzwakking van Spanje's macht, het middel: "de

„créer dans la province, aux portes mêmes d'Oran, une autorité „forte et homogène, en état de résister ou d'attaquer par elle „même."

. . . .

„Cette nouvelle puissance ne laissait échapper aucune occasion „de harceler les chrétiens, de soulever contre eux les tribus, qui „jusqu'ici étaient restées neutres etc."

Eenige jaren later werd een hernieuwde poging, om Oran door beleg te nemen, afgeslagen.

„Cependant le divan d'Alger épiait avec une *incroyable* persis„tance le moment *d'attaquer* les chrétiens d'Oran, et de rejeter „ces hôtes incommodes au delà de la mer, lorsqu'en 1708, des „circonstances, propres à seconder l'exécution de ce dessein se „présentèrent."

. . . .

„*L'Espagne divisée, affaiblie, absorbée par des intérêts plus prochains, n'accordait qu'une attention bien faible à sa possession africaine.*"

Tengevolge van verraad viel het sterke Oran, eenige jaren later en na eene heldhaftige verdediging, in 's vijands handen en werd de zetel van den Bey.

Zoodra Philips V zich weder sterk genoeg gevoelde, rustte hij eene expeditie uit, ter sterkte van 25000 man, die den 25en Juni 1732 van Alicante uitgezeild, zich reeds den 1en Juli d. a. v. meester maakte van Oran, dat zich bij verdrag overgaf en welks vestingwerken daarop werden hersteld.

„Cependant la reprise d'Oran n'avait pas même rétabli en„tièrement la situation déjà si précaire, que les Espagnols 's étaient „faite dans la province. *Les indigènes, refroidis par une pre„mière retraite*, s'éloignèrent d'eux plus encore que par le passé, „et l'histoire d'Oran, pendant soixante années, fut uniquement „celle d'une place de guerre ou d'un port sans importance. „Cette possession sans avenir végétait misérablement, lorsqu'une

„grande catastrophe vint fournir à l'Espagne un prétexte pour „en rejeter le fardeau..."

Dit voorwendsel was de verschrikkelijke aardbeving die Oran in den nacht van 8 op 9 October 1790 teisterde, en den 22 November zich zoo hevig herhaalde, dat de stad en vestingwerken in groote bouwvallen werden herschapen, en behalve een aanzienlijk aantal inwoners, $^1/_3$ der Spaansche bezetting daarbij het leven verloor.

Beroofd van dak, vivres en munitiemagazijnen, zelfs van geneesmiddelen voor de zieken, maakte de Bey van Maskara van de heerschende verslagenheid onder de Spanjaarden gebruik, om het masker der vriendschap af te werpen, en verscheen met een leger van 30,000 man voor Oran. Intusschen waren van Spanje en van Majorca onverwijld de noodige versterkingen naar Oran afgezonden, en zoo mocht het den Spaanschen militairen Gouverneur door zijne geestkracht en bekwaamheid gelukken, Oran's bouwvallen tot Augustus 1791 tegen den overmachtigen vijand te verdedigen. Op dat tijdstip knoopte de Bey van Algiers onderhandelingen aan met de Spaansche regeering, met het gevolg dat het leger van den Bey van Maskara, op last van den Algerijnschen Bey, van Oran moest opbreken en de vijandelijkheden werden gestaakt. De Spanjaarden haalden nu weder ruimer adem en maakten van den wapenstilstand gebruik om eervol te capituleeren.

Met medeneming van hun bronzen geschut, werden de troepen en de Christeninwoners van Oran naar Carthagena overgebracht. De Bey van Maskara, Mohamed-el-Kebir, die onder de muren van Oran was gebleven totdat de ontruiming geheel was afgeloopen, deed in het begin van Maart 1792 zijn intocht in de zoo sterke, ook door de Spanjaarden oninneembaar geachte, stad.

„Ainsi finit, par le délaissement de la dernière ville qu'ils „tenaient sans aucun profit pour eux, l'occupation des Espag-

„nols dans l'ancienne régence d'Alger. Après 250 *ans, remplis „sans doute de luttes glorieuses, mais employés à s'assurer „seulement la possession du littoral, ils furent fatalement con„duits à l'abandon d'Oran.“*

Moge dit tragisch, maar leerrijk uiteinde van eene *beperkte* occupatie ons *steeds* voor oogen staan, wanneer de nu nog *in 't verschiet* gestelde quaestie, om onze positie op Atjeh *in te krimpen* en tot eene kleine kuststreek te *beperken,* weder op den voorgrond treedt; mogen wij ons dat uiteinde herinneren, wanneer vroeger militante, maar nu bekeerde militaire specialiteiten als de Heer Fransen van de Putte en zijne partijgenooten, op grond van *hunne studie,* dat terugtrekken nogmaals zoo krachtig mochten aanbevelen, als op 15 December 1882 door den publieken woordvoerder dier partij is geschied. [1])

Hadden wij eene krijgsgeschiedenis te schrijven, *tal* van voorbeelden, als even zoovele bewijzen, zoowel *tegen* eene *beperkte* occupatie, als *tegen* eene *afwachtende* houding in oorlogen als de onze tegen Atjeh, zouden wij nog kunnen aanvoeren, zoowel uit den tijd der Romeinsche heerschappij over Noord-Afrika, als uit het ruim vijftigjarig tijdvak van Frankrijks overheersching in dat merkwaardig land der oudheid.

Hier moeten wij ons echter bepalen tot nog enkele, op Atjeh geheel toepasselijke mededeelingen, waaruit wij eveneens veel kunnen leeren. [2])

---

[1]) Het vorenstaande was reeds ter perse, toen wij kennis namen van het door den Minister Van Bloemen Waanders gesprokene in de Kamerzitting van 14 November ll., zich beroepende op wijlen Generaal *Michiels*, om het intrekken van militaire posten op Atjeh te verdedigen. Dat ook *dit* beroep op Michiels *onjuist* is, zal wellicht nog in eene Bijlage worden aangetoond.

[2]) Daar de verdedigers der *afwachtende* houding en van eene *beperkte* occupatie op Atjeh uit die mededeelingen nogmaals *kunnen* zien, hoe hunne utopistische leerstellingen, door de praktijk en de krijgsgeschiedenis ook van andere landen volkomen worden veroordeeld, hebben wij, waar dit zonder *te* groote wijdloopigheid geschieden kon, den Franschen tekst woordelijk

Alger la Guerrière, zooals de Arabieren den hoofdzetel van hun roofstaat noemden — had reeds door alle eeuwen heen den bestraffenden arm, zelfs van de grootste en machtigste Europeesche Staten, getrotseerd, toen het eindelijk den 5en Juli 1830 moest zwichten voor de Fransche wapenen. Dit schitterende resultaat was niet alléén te danken aan moed, beleid, doortastendheid en voortvarendheid in den strijd, maar de *degelijke*, ja *uitstekende* militaire en staatkundige voorbereiding, die dezen krijgstocht was voorafgegaan, had daaraan een *zeer groot* aandeel.

Alle eer komt daarvoor toe aan de toenmalige Fransche Regeering. De kundige officier, de schrijver van het werk: „L'armée Française en 1879" (de generaal Trochu) gaf haar dan ook die eer, wanneer hij, het vertrek dezer krijgsmacht vermeldende, zegt: „les gouvernants de ce temps-là eurent „le droit de dire au pays, „„qu'ils n'avaient laissé à la fortune „„que la part qu'il est impossible de lui ôter."„

Van die expeditie zegt hij nog: „Elle était digne de mé„moire par un autre côté que je veux faire ressortir ici. Elle „fut contemporainement parlant, la dernière de nos opérations de „guerre étudiée et préparée, comme on étudiait et préparait autrefois „les entreprises *qui engageaient la politique et l'honneur du pays.*"

Groot en diep beklagenswaardig is het contrast dat de *Nederlandsche* staatslieden van 1873, in *hunne nalatigheid*, ten opzichte van den Atjehoorlog, ons te aanschouwen hebben gegeven. Hoeveel rampen hebben *zij daardoor* over ons land gebracht, hoeveel kostbare menschenlevens, hoeveel millioenen schats zijn aan hunne misdadige *roekeloosheid* opgeofferd zonder nut! Maar niettemin willen onze luchthartige staatslieden niet leeren, en *blijven* zij, tot schade en schande van ons vaderland, de misslagen hunner voorgangers trouw vervolgen.

---

overgenomen. De beschuldiging van woordverdraaiing, waarmede men zich van dien kant dikwijls heeft verdedigd, wordt daardoor ten minste in dit geval zeer moeielijk.

In zijn werk: *L'armée Française en* 1867, in het hoofdstuk: „de la préparation de la guerre", doet dezelfde schrijver helder uitkomen, hoe de vroegere Franschen de *noodzakelijkheid* inzagen eener *degelijke voorbereiding, vooral* bij het voeren van oorlogen in ver verwijderde landen, en hoe *daardoor* de bereiking van het met den oorlog beoogde doel zooveel mogelijk werd verzekerd. Hij stelt duidelijk in 't licht hoe de degelijke Duitschers, sedert de oorlogen van het eerste Keizerrijk, dat voorname *beginsel* nooit hebben veronachtzaamd, en *hoe* daarin ook het voornaamste geheim lag van de roemrijke overwinningen, in 1866 door hunne legers behaald. Hij wijst er op hoe de *hedendaagsche* Franschen (ook de hedendaagsche Nederlandsche Regeeringsmannen, had hij er kunnen bijvoegen) in hunne onbezonnenheid er anders over denken, en hoe zij daardoor ook, in stede van overwinningen, slechts bloedige nederlagen en vernedering aan hun vaderland verzekeren. Zoo zegt hij o. a. met opzicht tot ver verwijderde krijgsoperatiën: „Nos pères, dans ce „cas, donnaient pour base à leur préparation, *ce principe*, fruit „de l'expérience et qui a caractère absolu: *Les difficultés et „les risques d'une guerre sont, abstraction faite de toute autre „considération, directement proportionnels à la distance où on la „fait.* Et tous leurs calculs d'effectif, de matériel et de renou„vellement de matériel, reposaient sur cette donnée jugée fon„damentale.

„Des opérations dont le théatre était relativement rapproché „de notre territoire, comme l'expédition d'Egypte ou l'expédi„tion d'Alger, motivaient une préparation minutieuse et très „étudiée de dix-huit mois à deux ans, et généralement les effec„tifs et moyens réunis pour commencer l'entreprise, suffisaient „à la mener à fin. Aujourd'hui, dans la pensée qui est natu„relle, mais qui est loin d'être absolument juste, que tout „effort peut et doit se réaliser avec la vitesse de l'électricité et „de la vapeur, on admet que quelques semaines suffisent à

„préparer des opérations de guerre, dans des contrées le plus „souvent peu connues, qu'on étudie sommairement et qui sont „à plusieurs milliers de lieues de nous! Les mécomptes, quand „il s'en produit, sont terribles. On peut les mesurer par cette „observation significative, que les effectifs et moyens qui terminent ces opérations, sont généralement grossis au point „d'être hors de toute proportion avec les effectifs et les moyens „qui les avaient commencées."

De waarheid dezer stelling, hoe n.l. het gemis aan eene goede *voorbereiding* zelfs het dapperste leger tot nederlagen, ja, zelfs tot *ondergang* leiden moet, ondervonden de Franschen maar al te gevoelig, o. a. bij hunne expeditiën naar de Krim en naar Mexico, en niet het minst in hunnen rampvollen krijg van 1870 en 1871. Het gemis toen aan eenige *voorbereiding*, terwijl de *optimistische* oorlogsminister *Leboeuf, in strijd met de waarheid,* verklaard had, dat men in alle opzichten gereed en strijdvaardig was, die misslag kostte Frankrijk bovendien het *voortdurend* gemis van twee zijner schoonste, nog steeds betreurde, provinciën. En het *totaal gemis aan eenige voorbereiding*, hoe gering ook, kost ons, het Nederlandsche volk, zooals wij reeds zeiden, en alléén nog maar in *geldswaarde*, volgens een Minister van Koloniën (Mees), 20 à 25 millioenen gulden *'s jaars*, volgens een ander Minister (De Brauw) *slechts* 10 millioen 's jaars.

Daar wij eerstgenoemden Minister van gunstige zijde leerden kennen, en den heer De Brauw als een optimist, die ons als Minister slechts een tooverlantaarn met Atjehsche beelden en schimmen heeft vertoond, schenken wij meer vertrouwen aan de opgaven van den Minister Mees.

„Personne en outre, ne sait, parce qu'il est réellement très „difficile de s'en rendre compte, *jusqu'où va le gaspillage des „hommes, des matières et de l'argent*, dans un système où „les efforts calculés et pondérés de la préparation de la guerre

„pendant la paix, *sont remplacés par les efforts plein d'à'coups „et inévitablement ruineux de la préparation de la guerre „pendant la guerre elle-même.*"

Zoo zegt eveneens de generaal Trochu, en *die waarheid* hebben wij ook op maar al te gevoelige wijze ondervonden en ondervinden haar *nog steeds* op Atjeh, sedert 26 April 1874, sedert het staken der 2e expeditie en het *ontijdig terugkeeren der zoogenaamde* hoofdmacht onder de bevelen van den Opperbevelhebber. Is de Kamer nog niet verzadigd van *Atjehverrassingen,* haar onder verschillenden vorm opgedischt, dan worde aan het Departement van Oorlog in Indië eens opgedragen het samenstellen eener statistiek, waaruit men kan zien, de tijdstippen van troepenterugzending (*ontijdige*) *van* het oorlogsterrein, met opgave der sterkte; de terugzending van troepen *naar* het oorlogsterrein en de aanvullingen, mede met sterkteopgaven; het aantal geëvacueerden; het getal gesneuvelde en gewonde officieren en minderen gedurende de geproclameerde, doch onware vredestoestanden enz. enz.

En als zulk eene opgave, *zonder revisie* van de bureaux der Algemeene Secretarie en van het Departement van Koloniën, de Kamer kon bereiken, zou men ook eenigszins onder afschrikwekkende cijfers gebracht zien de *gevolgen* der *roekeloosheid* en der misslagen, door onze Staatslieden in zake den Atjehoorlog gepleegd.

Na deze nieuwe uitweiding keeren wij terug naar de expeditie van Algiers.

Dank zij die *degelijke voorbereiding,* was het den Generaal de Bourmont mogelijk, *slechts* 21 *dagen na de landing,* die met groote bezwaren gepaard ging, van het 25 kilometer westwaarts van Algiers gelegen Sidi Ferruch, en ondanks hardnekkigen tegenstand, op te rukken tot voor de poorten der hoofdstad en haar tot de overgave te dwingen. De Opper-

bevelhebber had in last, om zoodra hij *dat* doel zou hebben bereikt, zich ook zoo spoedig mogelijk meester te maken van de voornaamste punten van het kustgebied en die te bezetten.

Onder den indruk der schitterende zege door de Fransche wapenen, vooral in den slag bij Staouéli, op de overmachtige, met geestdrift en doodsverachting strijdende Arabieren bevochten, werden het ver verwijderde Bône en Oran zonder eenigen tegenstand door Fransche troepenafdeelingen bezet en bood de Bey van Tittery zijne onderwerping aan.

De laatste der Dey's, Hussein bin Hassan (zoon van een Turksch officier) gedroeg zich, na overwonnen te zijn, in zijn tegenspoed als een fier, niet hebzuchtig en voor de Franschen bovendien edelmoedig Vorst.

Alvorens op den 10en Juli den Afrikaanschen bodem voorgoed te verlaten, om naar Napels te worden overgebracht, gaf hij den Franschen Opperbevelhebber menigen verstandigen, *belangeloozen* raad. Hij schetste hem de Algerijnsche Arabieren: „comme une population nombreuse et guerrière. Adoptez à leur „égard, le plan constamment suivi par les Deys d'Alger: „c'est à dire, *divisez-les*, *et profitez de leurs querelles.*" [1])

In zijn oordeel over zijne vroegere stedehouders in de drie provinciën, was dat over den Bey van Oran het gunstigst: „un honnête homme; sa conduite est vertueuse, sa parole „est sacrée. Mais mahométan rigide, il ne consentira pas à „vous servir; il est tres aimé dans sa province. Votre intérêt „exige que vous l'éloigniez du pays."

Van den Bey van Constantine zeide hij o. a.: „il est très „débauché, sans courage et sans caractère."

Vooral echter waarschuwde hij den Opperbevelhebber voor

---

[1]) Welk een onverstandige, eene eerlijke regeering onwaardige gedragslijn! zoo roepen eerlijke politici als de Heeren Van Lansberge en Van Goltstein ook nu wellicht met zalvende vroomheid uit! Zie Nota van Toelichtingen van den Heer Van Goltstein dd. 17 April 1882 No. 3.

Mustapha-Bou-Mezrag, den vorenbedoelden Bey van Tittery, o. a. met deze woorden: „c'est un fourbe. Il viendra s'offrir, il „vous promettra d'être fidèle; mais il vous trahira à la première „occasion. J'avais résolu depuis quelque temps de lui faire „trancher la tête. Votre arrivée l'a sauvé de ma colère."

De schrijver van het werk, waaraan deze bijzonderheden zijn ontleend, die de expeditie medemaakte, en 12 jaren in Algérie diende, laat er op volgen: „on se serait épargné bien des malheurs et „bien des échecs en Algérie, si ces conseils eussent été suivis."

Maar de Bourmont, door optimisme verblind, vond beter aan de Regeering o. a. het volgende te berichten: „La prise „d'Alger paraît devoir amener la soumission de toutes les „parties de la régence...... Le Bey de Tittery a reconnu, „le premier, l'impossibilité où il était de prolonger la lutte."

En na vermeld te hebben hoe *die* Bey, door tusschenkomst van zijn 16-jarigen zoon, zijne onderwerping had aangeboden, hoe die jongeling zijne missie had volbracht, „avec une naïveté qui rappelait „les temps antiques", en de Bey daarop in persoon te Algiers was gekomen, schrijft hij verder: „Je l'ai laissé à la tête du „gouvernement de la province, sous la condition qu'il nous „payerait le même tribut qu'au Dey; cette condition a été „acceptée avec reconnaissance. Les habitants paraissent con„vaincus que les Beys d'Oran et de Constantine ne tarderont „pas à suivre l'exemple de celui de Tittery. Déjà la confiance „commence à s'établir; .... les marchés s'approvisionnent... „Tout nous porte à croire que la tâche de l'armée est remplie."

Men zou waarlijk kunnen gelooven, dat met wijziging van namen, hier slechts eene Fransche overzetting was gegeven van de rapporten van den Opperbevelhebber der tweede Atjehexpeditie, zóó treffend is de overeenkomst. En merkwaardig is het daarbij nog, dat de militaire schrijver, de ooggetuige, die verschillende bronnen voor zijn werk raadpleegde, daarop volgen laat: „Peu de jours suffirent pour détruire ces illusions,"

terwijl een ander schrijver over Algérie, wiens werk vijf jaar vroeger (1875) het licht zag, naar aanleiding van die *optimistische* voorspiegelingen van de Bourmont zegt: „Il fut promptement désabusé."

Ondanks den hem door den Dey gegeven raad, liet de Bourmont zich door dien verraderlijken Bey van Tittery overhalen den 23en Juli eene *vredelievende* militaire *verkenning* te maken naar Blidah, op ruim 50 kilometers Z. O.-waarts van Algiers, aan den voet van den kleinen Atlas gelegen. Vruchteloos trachtte ook de nieuw aangestelde Agha der Arabieren den Opperbevelhebber terug te houden van dien verkenningstocht, vruchteloos hield de Agha hem voor, „que les propo„sitions du Bey cachaient un piège, et que la colonne mar„chait à sa perte." Niets mocht baten. „Une secrète ambition „le pressait d'aller planter le drapeau français sur l'Atlas, et „*il voulut assurer la conquête en la faisant miroiter avant son „départ, sur plusieurs points.*"

Wie denkt ook hier niet weder aan dé door ons zoo duur betaalde en daardoor onwaardige hijsching der Nederlandsche vlag gedurende het jaar 1874 in zoovele kuststaten, vroeger *vazalstaten* van den Atjehschen Sultan, maar sedert 1874 van het Nederlandsche gezag!

De eigenzinnige Fransche Opperbevelhebber volgde zijn eigen weg, en er gebeurde wat hem voorspeld was. Ondanks allen goeden raad gaf hij slechts gehoor aan zijn dwaas optimisme, en laat ons er bijvoegen: ook aan zijn moedig hart.

Vergezeld van vier generaals en een talrijken staf, maar slechts van 1200 (volgens andere schrijvers ongeveer 1500) man infanterie, 100 ruiters en 2 stukken geschut, werd de kolonne door de voornaamste inwoners van Blidah te gemoet gegaan en door de bevolking met geveinsde sympathie en eerbiedsbetuigingen verwelkomd. Na een moeilijken marsch van 12 uren, onder eene verschroeiende hitte, bereikten de troepen

's avonds Blidah. Door die schijnbare onderwerping hadden het vertrouwen en de zorgeloosheid van den Opperbevelhebber zich ook reeds medegedeeld aan de officieren en soldaten, toen zij in den vroegen morgen van den 24en Juli uit den vredeswaan ontwaakten en onverwachts werden aangetast door eene macht van 10000 Arabieren.

Niet bestand tegen de overmacht, beval de Bourmont den terugtocht. Hij werd kalm en ordelijk ondernomen, doch zeven uren lang had de kolonne de onstuimige aanvallen van den talrijken vijand af te weren, en moest herhaaldelijk de carré-formatie aannemen. Na dien moeilijken marsch onder aanhoudenden strijd, betrok zij dien avond het bivak en kwam den 25en Juli te Algiers terug.

Een der geschiedschrijvers zegt van dien tocht:

„Cette excursion prouva, que la population arabe montrait peu de dispositions à se soumettre."

. . . .

„Bourmont, après avoir conquis Alger et répandu la terreur „dans toute la Régence, oubliant ou dédaignant ainsi les conseils „d'Hussein Dey, va tomber dans le piège en faisant cette mal-„heureuse expédition, ou mieux, reconnaissance. Il va donner le „premier exemple de cet excès de confiance aux indigènes qui, „renouvelé successivement par presque tous les gouverneurs, ont „coûté si cher à la France en faisant disparaître peu à peu „le prestige de notre force."

Het oordeel daarover van een ander militair schrijver luidt:

„Cette malheureuse expédition eut les suites les plus funestes: „elle amena la rupture des négociations entamées par les cheiks „de différentes tribus qui songeaient à se rendre, et *détruisit „le prestige qui environnait nos troupes.*" [1])

---

[1]) Wie denkt hier niet aan den treurigen afloop der vredelievende, sleutelzoekende, proclamatiën achterlatende *verkenning*, den 29en Januari 1874, vijf dagen na het bezetten van den Atjehschen Kraton, door den Neder-

Zonderlinge speling van het toeval; op dien noodlottigen *terugtocht*, op het bivak te Bir–Touta, ontving de Bourmont den Maarschalksstaf, als belooning voor de vermeestering van Algiers.

De Fransche geschiedschrijver vervolgt aldus:

„Pour étouffer, dès le principe, ces germes de rébellion, „peut-être eut-il suffi d'un coup de main: il faillait revenir à „Blidah, non plus avec deux brigades, mais avec deux divisions, „occuper la ville et en châtier les habitants qui nous avaient „trahis. Mais M. de Bourmont prêta complaisamment l'oreille „aux accusations portés par les Maures d'Alger contre les Turcs „qui étaient encore dans la ville; il crut à une conspiration; etc.„

Nu de te Blidah geleden nederlaag niet hersteld, niet gewroken werd — zooals beweerd is dat slechts *onkrijgskundigen* zeggen — bleven de gevolgen van dat échec niet uit, maar werden de buiten Algiers kampeerende Fransche troepen sedert dien tijd aanhoudend aangevallen. . . . .

„Mr de Bourmont, fatigué de ces attaques, *allait reprendre* „*l'offensive*, lorsque la nouvelle de la révolution de Juillet par„vint à Alger.„

De Maarschalk de Bourmont was ongetwijfeld een hoogst bekwaam, énergiek en zeer dapper krijgsbevelhebber, die dat nogmaals glansrijk had getoond bij en na de landing te Sidi Ferruch, in den slag bij Staouéli, en bij de vermeestering van Algiers, maar, zooals wij reeds deden uitkomen, zijn groote fout was dat hij een onverbeterlijk *optimist* en bovenal een *politiek* en eerzuchtig man was. Met verzaking van alle beginselen had hij in de *politiek* steeds zijn voordeel gezocht en ook gevonden, en daarmede tevens een zéer avontuurlijken weg bewandeld.

---

landschen Opperbevelhebber ondernomen; wie herinnert zich niet evenzoo *de gevolgen der »pijnlijke nederlaag"*, den 16en April 1874, in de nabijheid onzer Vorstelijke sterkte, *Kota-Radja*, door de Nederlandsche troepen geleden? *Gelijke oorzaken*, *gelijke gevolgen*, hetzij in Afrika, hetzij in Azië.

Aanvankelijk geëmigreerd, keerde hij in 1794 naar Frankrijk terug, om weldra een bevelhebberschap te bekleeden onder de vanen van den Graaf van Artois (Karel X), zich aan het hoofd te stellen der *Chouans*, en daarna zijne diensten aan te bieden aan den Eersten Consul. Na den aanslag op diens leven, door de „machine infernale", gevangengenomen, wist hij echter te ontvluchten en nam de wijk naar Portugal, maar sloot zich in 1808 te Lissabon weder bij zijne landgenooten aan. Roemrijk onderscheidde hij zich in talrijke veldslagen onder het Eerste Keizerrijk, nam van Napoleon bij diens terugkomst van Elba een commando aan, doch drie dagen vóór den slag van Waterloo verliet hij zijn legerkorps, om zich naar Gent tot Lodewijk XVIII te begeven, later met dezen naar Frankrijk terug te keeren en door dien Vorst met gunstbewijzen te worden overladen.

Zoo pleegde hij dus het schandelijkst *verraad*, zoowel aan den Keizer als aan zijne eer. [1])

---

[1]) Onder de vele ongelukkige proeven op Algerië toegepast, behoort ook het in het leven roepen door Napoleon III van een spéciaal Ministerie voor Algiers en de Koloniën, waarmede hij 24 Juni 1858 zijn Prinselijken neef belastte. Het was bij gelegenheid dat Prins Napoleon Algiers bezocht, dat een gevoelvol Algerijnsch dichter, Marie Lefebvre, een lierzang aan de komst van den Prins-Minister wijdde, waarin hij ook het door de Bourmont gepleegd verraad in deze regelen herdacht:

Ah! notre vieux drapeau! Prince, à plus d'une place
Il faut baiser ici sa glorieuse trace!

. . . .

Voilà Sidi Ferruch où manque une statue!
C'est ici que Bourmont . . . . Tu détournes la vue,
Prince, un nom si funeste a fait couler tes pleurs . . . .
Derrière le héros tu m'as montré le traître!
Qu'importe? l'avenir pardonnera peut-être,
Quand il verra son front couronné de nos fleurs!

Qu'on l'asseoie, humble et triste, au banquet de sa gloire!
Que son bras étendu, pour désarmer l'Histoire

Dat een man als de Bourmont, met zulk een politiek verleden, na het bericht der Juli-revolutie van 1830, niet geheel gerust was voor zijne *persoonlijke* toekomst, laat zich gereedelijk verklaren. Maar zijn *optimisme* bleef hem zelfs nu getrouw: „il lui semblait impossible que le nouveau gouvernement „brisât l'épée du général, qui avait conquis Alger, détruit la „piraterie et doté la France d'un empire.„

„Son espoir cependant fut promptement déçu; et du jour „où il apprit qu'on refusait ses services, il tomba dans un „découragement profond. C'est ainsi qu'au lieu de marcher „contre le Bey de Tittery, qui venait de lui déclarer la guerre, *„il s'enferma dans ses cantonnements et laissa les Arabes de „la plaine bloquer l'armée dans ses lignes.*"

Ofschoon het zeer verklaarbaar was dat de optimistische bevelhebber door de hem persoonlijk getroffen teleurstelling *nu* geheel ter neer werd geslagen, was het toch zeer te betreuren, dat het leger, zoowel als Frankrijk, *daarvan* de lijdende partij moest zijn, want zijne werkeloosheid en lijdelijkheid tegenover de groote activiteit van den vijand deed het prestige der Fransche wapenen geheel verloren gaan, en sterkte de Arabieren in hunnen overmoed.

In een ander in het jaar 1880 verschenen werk over de toenmalige gebeurtenissen in Algerië lezen wij, naar aanleiding van den ongelukkigen afloop der *vredelievende* excursie naar Blidah: „Mais c'en était fait, le voile était brisé; le prestige „de nos armes avait disparu. Les indigènes acquirent la con„viction que les conquérants n'étaient plus invincibles, et, „malgré qu'ils eussent miraculeusement vaincu les forces „réunies du Dey qu'ils croyaient indomptables et pris le fort

---

Lui montre ce pays, où vainqueur, il entra!
Et, couvrant d'un manteau sa tête de rebelle,
Qu'il pleure dans le marbre une larme éternelle
Que l'Afrique pieuse à ses pieds essuira!

„de l'Empereur, qu'ils croyaient imprenable, ils s'aperçurent „alors qu'avec du courage et *le nombre*, ils pouvaient soutenir „la lutte avec les Français!!"

Begrijpelijk was het dus dat onder die omstandigheden: „l'armée attendait avec impatience l'arrivée de son successeur."

De daartoe aangewezen generaal Clauzel kwam den 2en September te Algiers aan, nam dadelijk het Opperbevel over, en weinige uren later vertrok de Bourmont met een Oostenrijksch vaartuig naar Spanje, om zijn politiek avontuurlijk leven nog verder te vervolgen.

Het ligt niet op onzen weg Frankrijks veroveringen op Noord-Afrika hier geheel te beschrijven, hoe leerzaam en belangwekkend de geschiedenis daarvan ook zijn moge. Slechts zullen wij enkele gebeurtenissen daaruit kiezen en reeds dadelijk vermelden, dat Clauzel eene zeer lastige nalatenschap aanvaardde, daar de afwachtende houding van de Bourmont reeds onnoemelijk veel kwaad had gesticht, de door hem bevolen ontruiming van Mers-el-Kebir bij Oran, die Westelijke provincie aan volkomen regeeringloosheid had prijsgegeven, terwijl de Fransche regeering, door den politieken toestand in Europa, aan Algerië de troepenmacht onthield, vereischt om het verloren terrein door voortdurend krachtdadig optreden te herwinnen. Clauzels eerste werk was om den trouweloozen Bey van Tittery vervallen te verklaren, en in zijne plaats een ander te benoemen, die echter door de Fransche wapenen moest worden gesteund.

Aan het hoofd van eene sterke krijgsmacht rukte de Opperbevelhebber den 17n November eerst naar Blidah en van daar naar het 40 kilometer verder gelegen Médéah, de hoofdstad van het Beyschap, op. Menig hardnekkig gevecht werd bij dien tocht tegen den steeds aanvallenden vijand geleverd, en ofschoon de Franschen de overhand behielden, kreeg de Opperbevelhebber toch de overtuiging, dat tegenover de Arabieren alleen

van een voortdurend krachtig optreden goede vruchten waren te verwachten.

„Le général Clauzel avait donc à choisir entre deux partis; „il lui fallait, ou aliéner les droits de la France en traitant „avec les indigènes, ou obtenir par la guerre une soumission „qui allait être énergiquement refusée. Dans le premier cas, „on donnait aux Arabes le temps de se reconnaître et de „s'organiser; dans le second, il fallait attaquer simultanément „toutes les provinces *et soutenir la guerre jusqu'à complète „soumission du pays.*"

Tot het *gelijktijdig* aantasten der drie provinciën werd hem, door de gebeurtenissen in Europa, de noodige troepenmacht onthouden, en toen Clauzel door eene schrandere politieke daad er toe wilde geraken zijne krachten alleen tegen de hoofdprovincie Algiers te kunnen aanwenden, werd hij door de Regeering gedesavoueerd, niet omdat de genomen maatregel minder goed was, maar omdat de Fransche oorlogsminister daarin niet *vooraf* was gekend! Clauzel werd reeds in Januari 1831 vervangen, en Algerië sedert overgeleverd aan weifeling en stelselloosheid, deels voortspruitende uit gemis aan vertrouwen in de bevelhebbers, deels het gevolg der centralisatiezucht, om ook Algerië van Parijs uit te willen besturen. Een en ander was al weder hoofdzakelijk het gevolg van de schoongekleurde rapporten van *de Bourmont,* waarin de gemakkelijke verovering van Algerië steeds op den voorgrond was gesteld. In het licht ontvlambaar gemoed der Franschen hadden Bourmonts voorstellingen spoedig geloof gevonden, maar toen slechts nieuwe en groote teleurstellingen daarvan het gevolg waren, kon het Fransche ongeduld zich ook niet lang bedwingen. Door *dat optimisme* werd het Fransche volk bovendien van den beginne af aan *misleid* en, in de Algerijnsche quaestie, daardoor ook telkens het spoor bijster.

Ons, Nederlanders, is het na de *optimistische* voorspiegelingen

van den Generaal Van Swieten in 1874 omtrent de *gemakkelijke* verovering van Atjeh evenzoo gegaan, zonder dat wij echter, evenals de Franschen, tijdig zijn ontwaakt. *Daarin* schuilt dan ook de *tweede* hoofdoorzaak van de rampen die ons sedert 1874 op Atjeh hebben getroffen. *Daarin* toch ligt de oorzaak van de weifeling en stelselloosheid die den Atjehoorlog sedert 1874 hebben beheerscht, de oorzaak dat men in de Atjeh-quaestie telkens het spoor bijster is geworden. Ook om dit te doen uitkomen, hebben wij het wenschelijk geacht de gedragslijn van den eersten Franschen Opperbevelhebber, en de daaruit voortgevloeide gevolgen, hier eenigszins breedvoerig te beschrijven, volgens de mededeelingen van *militaire* schrijvers, die 45 en 50 jaren later die krijgshandelingen hebben geboekstaafd en dus nu moeilijk als *partijmannen* kunnen worden uitgekreten.

Toen de schoonkleurige voorspiegelingen van de Bourmont omtrent de *gemakkelijke* verovering van Noord-Afrika niets dan groote en aanhoudende tegenspoeden hadden gebaard, ontstond in Frankrijk een geest van verbittering, die zich daar, waar men niet zoo lankmoedig is als in Nederland, weldra luide lucht gaf, zoodra daarvoor slechts eene nieuwe aanleiding was. En deze werd gegeven door den generaal Berthezène, den opvolger van Clauzel. Den 25en Juni 1831 was die generaal aan het hoofd van 4500 man opgerukt naar Médéah, waar hij vijf dagen later zijn intocht deed, zonder eenigen tegenstand te ontmoeten. Den 2en Juli den terugmarsch aannemende, werd die krijgsmacht echter in den bergpas van Thénia van de onbezet gebleven steile hoogten door een moorddadig vuur getroffen en door de fanatieke Arabieren van alle kanten aangevallen. Van weerszijden werd met groote dapperheid gestreden, maar het voordeel bleef niet aan de Franschen, die twee dagen later met groote verliezen te Algiers terugkeerden, terwijl de geestdrift der Arabieren door het behaald succes werd aangewakkerd.

Ongelukkigerwijze dacht ook de generaal Berthezène er

niet aan, het geleden échec te herstellen, of de *nederlaag te wreken,* zooals onkrijgskundigen zeggen. Een Maarschalk van het Eerste Keizerrijk, Marmont duc de Raguse, was van oordeel, dat de bevelhebber niet genoeg kan doen om het *moreel* element in een leger zooveel mogelijk te verhoogen, omdat *dit* element zoo dikwijls alle andere *domineert. Zijn* oordeel luidt: „L'esprit militaire a pour élément l'esprit de corps; c'est un „ressort puissant, qui ne saurait être trop tendu; il faut que „dans l'opinion de chaque soldat, l'armée à laquelle il appartient „et son général soient invincibles."

De generaal Berthezène dacht er echter anders over en sloeg thans een voor hem zelven gemakkelijker, maar voor Frankrijk minder gewenschten weg in.

„Pleinement convaincu qu'il ne soumettrait jamais les Arabes, „il chercha le moyen de *vivre paisiblement à côté d'eux*; il „crut l'avoir trouvé en nommant Agha de la plaine, Sidi-„M'Barak, chef de l'illustre famille des marabouts de Coléah. „Celui-ci s'engagea, moyennant un traitement annuel de 70.000 „fr., à contenir les Arabes au delà de la banlieue d'Alger, et „il tint parole.

„*Ce dernier arrêté, aveu tacite de notre impuissance en Afrique,* „avait indisposé les Chambres; l'expédition de Bône acheva de „déconsidérer le commandant en chef; *on lui avait reproché* „*sa faiblesse, on lui reprocha son incurie.*

„En France, le courant de l'opinion est irrésistible; le „général demanda son rappel et l'obtint."

Zoo bleek men dus in Frankrijk op dergelijke *geldverspillingen,* die bovendien ook daar strijdig waren met 's lands waardigheid, niet gesteld te zijn.

Daar zouden *Vorstelijke giften*, zooals die voor de *vlaghijschingen* in de Atjehsche Kuststaten waren betaald, vermoedelijk ook niet zooveel berusting hebben ondervonden, als bij het kalmer, in de gebeurtenissen op koloniaal gebied minder

belangstellende, en daardoor ook *meer berustende* Nederlandsche volk.

„Le peu de succès que nous avions jusqu'alors obtenu „irritait également le pays et les Chambres."

Nu kwam de Chef van het Fransche Kabinet Casimir Périer op het denkbeeld, dat het met *twee* hoofden in Algiers beter zou gaan, en werd het militair en civiel gezag gescheiden. De Hertog de Rovigo trad op als militair bevelhebber, en *naast* hem een *civiel* intendant, gesteld onder de onmiddellijke bevelen van den Minister-President. Ook daar gebeurde toen wat gebeuren moest. De twee koetsiers op denzelfden hoogen bok waren het steeds met elkander oneens over allerlei quaestiën, een toestand, natuurlijk zeer ten nadeele der groote algemeene belangen.

Terwijl de Franschen den strijd tegen de Arabieren met tusschenpoozen, doch weinig krachtdadig, hadden voortgezet, namen de zaken op Noord-Afrika weldra een geheel ander karakter aan, door het optreden van Abd-el-Kader.

De Arabische stammen, beter dan de toenmalige Fransche Regeering, trouwens ook beter dan de Nederlandsche staatslieden van onze dagen, [1]) beseffende, dat een krachtig, streng, *éénhoofdig gezag in den oorlog* een eerste en noodzakelijk vereischte is, hadden zich op den 22 November 1832 in de

---

[1]) Merkwaardig is hetgeen een Nederlandsch officier, de 1e Luit. Heldring, in de 8e Aflevering van het Tijdschrift van Ned.-Indië van dit jaar als ooggetuige mededeelt, hoe zelfs daar, waar onze *militaire* patrouilles onder den *Civielen* Gouverneur *mochten* optreden, alle eenheid van handelen, zelfs de eenheid in het bevel, en daarbij dus ook elke leidende gedachte, ontbrak.

Zoo verhaalt dezelfde officier, hoe de *Civiele* Gouverneur den 22 Mei 1881 (dus reeds 46 dagen na zijn optreden) in *zijne* order bepaalde: «dat de «patrouilles de kampongs niet meer mochten bezoeken, dat zij aan bepaalde «wegen waren gehouden, het arresteeren van gewapende Atjehers buiten «den kring van 500 Meters der bentings ten strengste was verboden.»

Erger kan het toch waarlijk niet. En dan verwondert men zich nog over de heillooze gevolgen!

vlakte van Eghris verzameld en boden toen aan Mahy-ed-Din (gesproten uit eene oude priesterfamilie, een afstammeling der Kaliefen), het hoofd der strijdhaftige Hachems, Béne-Amer en Gharabas, het opperbevel over *alle* stammen aan; hetzij voor hem of vóór zijnen zoon, den jeugdigen Abd-el-Kader, die zich reeds in menigen strijd tegen de Franschen had onderscheiden. De meer dan honderdjarige marabout (priester) Sidi-el-Aratch, verhaalde in die bijeenkomst dat de dappere jongeling hem in een droom was verschenen: „assis sur un „trône et rendant la justice." Op de vraag van zijn vader, die zich voor die zware taak te bejaard gevoelde, hoe hij het gezag dacht uit te oefenen, wanneer hij daartoe geroepen werd, luidde Abd-el-Kaders antwoord:

„Si j'étais Sultan, je gouvernerais les Arabes avec une main „de fer et si la loi m'ordonnait de faire une saignée derrière le „cou de mon propre frère, je l'exécuterais des deux mains." [1])

Dat was het gezag zooals de strijdlustige Arabieren het begeerden, zooals zij het in de bestaande omstandigheden noodig achtten om *éénheid* van handelen te verkrijgen, zooals zij het behoefden om in hun moeilijken vrijheidskamp te volharden.

---

[1]) In hunnen tegen ons gevoerden strijd hebben de Atjehers *menig* bewijs geleverd dat zij de handhaving van het gezag, ook onder elkander evenzoo verstonden, en menig onzer officieren weet te verhalen, hoe de krijgstucht onder hen met onverbiddelijke gestrengheid werd gehandhaafd, en sommige hoofden *zelf* de doodstraf toepasten op hen die hunnen plicht hadden vergeten.

En nu zegt toch het gezond verstand, dat tegenover zulk een volk *geen zachte middelen* kunnen baten, om het te doen berusten in het verlies zijner vrijheid. De dwaasheid van zulk eene *utopie* komt nog duidelijker in het licht, wanneer wij weten hoe de Luit.-Kolonel *Lange*, in zijn werk over den Oorlog op Sumatra's Westkust IIe Deel blz. 307, ons mededeelt, dat Generaal Michiels voorzag dat van eene vrijwillige onderwerping niets komen zoude, «*omdat de Maleiers in het algemeen het als eene schande aanmerken,* «*zich zonder tegenstand en zonder gevecht geleverd te hebben, te onderwerpen.*"

Het Atjehsche volk behoort niet alleen tot dien Maleischen stam, maar staat bovendien «*van oudsher* bekend als dapper en oorlogzuchtig», als «het *krijgshaftigste* volk van onzen geheelen Archipel. Het is de Generaal Van

Zoo werd dan Abd-el-Kader luide tot Sultan uitgeroepen. Onmiddellijk daarop verzamelde men zich in de moskee van Mascara. Daar sprak hij de Muzelmannen toe, verbond zich, hen met onbezweken moed en volharding ten strijde te zullen voeren, mits zij hem beloofden hunne onderlinge veeten te vergeten, en hem onvoorwaardelijke gehoorzaamheid te betoonen, in naam van den *Heiligen Oorlog*, die nu een aanvang zou nemen. Zonder dralen sloeg hij nog dienzelfden dag de handen aan het werk, om allen stammen zijne verheffing tot het oppergezag mede te deelen, zijne aanvoerders te kiezen en de noodige *politieke voorbereidingen* te treffen voor den te voeren oorlog, ook bij den Keizer van Marocco, het hoofd van den godsdienst op Noord-Afrika.

Reeds eene maand later wisten de Arabieren van alle provinciën, tot in bijzonderheden, wat in de vlakte van Eghris was besloten, en waren allen strijdvaardig.

Dat was reeds een der gevolgen van de lankmoedige, afwach-

Swieten zelf die dit heeft medegedeeld (Zie *De Waarheid* blz. 485), die ons herinnerd heeft «hoe het Atjehsche volk nooit door een ander volk overheerscht is geworden.» En daarop liet die Generaal verder volgen: «Dat het «met dat verledene achter zich niet spoedig van zijn onafhankelijkheid afstand «doet, is te natuurlijk om er verwonderd over te zijn, en zulks te meer, «*daar het in traditioneelen haat tegen ons is grootgebracht, omdat de* «*Nederlanders sedert* 1666 *stuk voor stuk het Atjehsche gebied hebben* «*ingekrompen en aan het hunne hebben gevoegd.*» (Wij cursiveeren).

Ingewijden in de *hoogere politiek* mogen met *deze* verklaring thans nog te rijmen weten de *optimistische* telegrammen van dien Opperbevelhebber (hiervoren blz. 89 en 90 *in extenso* medegedeeld) en zijne *annexatie* van het *geheele* Atjehsche Rijk *krachtens het recht van overwinning*, bij proclamatiën dd. 31 Januari en 12 Februari 1874.

Het gezond verstand alleen zegt ons reeds, dat *zachte* middelen zeker geen doel konden treffen bij het voeren van den strijd tegen *zulk* een volk, dat van zijn land en van zijne vrijheid werd beroofd, terwijl de Gouverneur-Generaal Loudon bij het vertrek der *eerste* expeditie eene dagorder uitvaardigde (19 Maart 1873), verkondigende dat die oorlog werd ondernomen: «*om genoeg*-«*doening te eischen voor* TROUWELOOSHEID *en* VERRAAD."

tende of stelsellooze houding door de Franschen aangenomen na de vermeestering der Algerijnsche hoofdstad.

Wij zullen den jeugdigen Emir niet volgen, zelfs niet in zijn eerste optreden, maar willen ons slechts bepalen in korte trekken mede te deelen, wat van Fransche zijde plaats greep.

Daar was inmiddels de *civiele* intendant Pichon reeds vervangen door den heer Genty de Bussy, maar tegenover die krachtige eensgezindheid onder de Arabieren bleef in het Fransche hoofdkwartier, *dank zij het tweehoofdig gezag*, steeds twist en meeningverschil heerschen, dat tot verzwakking leiden moest.

De Hertog de Rovigo had ook reeds twee opvolgers gehad: Avizard en Voirol — en de laatste, ofschoon een uitstekend Generaal, was geen heksenmeester op administratief gebied en kwam daardoor, als gouverneur, geheel onder den invloed van den *civielen* intendant De Bussy, die daarvan zoo'n misbruik maakte, dat Voirol daartegen eindelijk in verzet kwam. Van dit oogenblik was er volslagen tweespalt tusschen de beide hoogste gezagvoerders. „En France, on se préoccupait de cet état de choses; „la presse demandait avec insistance une organisation régulière „des services publics, et dans les deux Chambres, l'opposition „sommait le gouvernement *de mettre un terme à cette déplorable* „*anarchie. Le ministère même reconnut qu'il y avait urgence*".

Gelukkig land! zou men, met het nimmer eindigend Atjehdrama voor oogen, geneigd zijn hier uit te roepen.

Juist drie jaren waren na de verovering van Algiers verloopen, toen *Louis Philippe*, den 7en Juli 1833, het besluit nam: „qu'une „commission spéciale se rendrait en Afrique pour recueillir tous „les faits propres à éclairer le gouvernement, soit sur l'état actuel „du pays, soit sur les mesures que réclamait son avenir."

De uitslag van dit onderzoek had echter nog geene voldoende gegevens verschaft, om eene beslissing te nemen, in de door velen reeds opgeworpen quaestie, of men *de verovering* al dan niet moest prijsgeven. Zoo werd dan bij Koninklijk Besluit

een tweede commissie benoemd en naar Algiers gezonden, *„à „l'effet de décider si la France devrait ou non abandonner ses „possessions d'Afrique*".

Dat daarvoor stemmen in Frankrijk waren opgegaan, was vooral te wijten aan de gevolgen der *zwakheid en stelselloosheid* van de Regeering. Daar toch domineerde de *geldquaestie* niet, want de Franschen, gelukkiger dan wij, vonden bij de verovering van Algiers in de schatkist van het Regentschap een bedrag van niet minder dan ongeveer 56 millioen francs, terwijl de kosten der expeditie $48^1/_2$ millioen francs hadden bedragen.

Daar uitte zich de volksstem in *dien* geest, „parce qu'on ne „pouvait comprendre, en effet, les irrésolutions du ministère „dans une question qui intéressait des milliers d'individus, et „où *l'honneur national était en jeu. Le manque d'initiative et „d'énergie qu'on reprochait au gouvernement devait être, pensait- „on, la considération d'un parti-pris.*"

Men schreef die zwakke houding der Regeering toe aan eene geheime overeenkomst met Engeland, en Koning Louis Philippe werd zelfs verdacht, *daarom* reeds besloten te zijn tot het verlaten der jeugdige Kolonie, een denkbeeld dat ook in de Kamer voorstanders vond. Zoo verklaarde de afgevaardigde Dupin zich tegen de occupatie, met de woorden: *„qu'il fallait hâter le moment de libérer la France d'un fardeau „qu'elle ne pourrait et qu'elle ne voudrait pas porter longtemps.*"

Maar de meerderheid der Kamer had omtrent de eer en de belangen van Frankrijk gelukkig andere inzichten dan de Heer Dupin, en zoo vond hij dan ook vele en warme bestrijders, o. a. in de afgevaardigden de Pontevès, Laurence en Mauguin.

„Le Chambre, d'abord indécise, comprit enfin que la mesure „proposée *était souverainement impopulaire*, et les partisans de „l'abandon en furent pour leurs frais d'éloquence. Le ministère „déclara solennellement avec la commission d'enquête: *Que l'hon- „neur et l'intérêt de la France lui commandaient de conserver „ses possessions sur la côte septentrionale de l'Afrique.*"

In 1840, toen op aanstoken van Abd–el–Kader ook de Kabylen den kamp tegen Frankrijk aanvingen, de zaken in Algerië daardoor een zeer ernstig aanzien kregen, en de Franschen meermalen het onderspit dolven, gingen in Frankrijk (evenals nu in Nederland voor Atjeh) verscheidene stemmen op voor eene *beperkte* occupatie.

De verdienstelijke Maarschalk Valée, door zijn hoogen leeftijd thans echter niet meer berekend voor de zware taak, die hij te vervullen had, werd op zijn verzoek, en overeenkomstig den in Frankrijk uitgesproken wensch, teruggeroepen (December 1840) en den 22en Februari 1841 in het Opperbevel vervangen door den jeugdiger, kundigen en zeer energieken Generaal Bugeaud, den lateren held van Isly, den Gouverneur–Generaal, aan wien Algerië zoo ontzaglijk veel is verschuldigd.

Hoe Bugeaud *zijne* taak opgevat en ook *volbracht* heeft, is ons door de geschiedenis geleerd. Zoo zond hij o. a. alvorens in 1844 Kabylië binnen te dringen, den 14en April van dat jaar ook eene proclamatie vooraf, aldus eindigende:

„Chassez Ben-Salem [1]) de votre pays, soumettez-vous à la France „et il ne vous sera fait aucun mal. Dans le cas contraire, *„j'entre„rai dans vos montagnes, je brûlerai vos villages et vos moissons, je „couperai vos arbres fruitiers*; et alors, ne vous en prenez qu'à „vous seuls. Je serai, devant Dieu, parfaitement innocent de „ces désastres, car j'aurai fait assez pour vous les épargner." [2])

---

[1]) Des kalifats de l'Emir, Ben-Salem était incontestablement le plus dévoué à la cause de l'Islamisme (Achille Filias).

[2]) De ernstige beoefenaar der krijgsgeschiedenis, wien het dus om waarheid te doen is, sla nu eens op in het boek *De Waarheid* van den Generaal Van Swieten (bladz. 470, 476, 479, 480, 489, enz.) welke *bedreigingen* die Opperbevelhebber in 1873 en 1874 tot het Atjehsche volk gericht, maar *zonder uitvoering* gelaten heeft. Hij sla evenzoo in dat boek *De Waarheid* op (bladz. 415, 417, 439, 441, 447, enz.) wat die Opperbevelhebber over zijne opvolgers heeft terneergeschreven, toen deze bevelhebbers in de noodzakelijkheid kwamen, *die* dreigementen ook toe te passen. Hij sla hierbij

De *Fransche* Opperbevelhebber liet het niet bij *dreigementen*, maar voerde ze uit met onverbiddelijke gestrengheid, zoowel toen als later, toen de Kabylen en Arabieren zijne waarschuwing in den wind sloegen. En zoodra de strijdhaftige Kabylenstam der Flissas ondervond, „que Bugeaud était implacable, leur chef, „Ben Zamoun, vint trouver le maréchal:

„Tu es le plus fort, lui dit-il; Dieu l'a voulu; accepte „notre soumission."

Terwijl Bugeaud, tegen het einde van 1845, zich gereed maakte tot het onderdrukken van den laatsten algemeenen opstand, dien Abd-el-Kader in het leven wist te roepen, schreef hij aan den Minister van Oorlog Soult o. a.: „nous avons à faire „à un peuple énergique, persévérant et fanatique; pour le dompter, „il faut nous montrer plus énergique et plus persévérant que lui." [1])

Dat was de gedragslijn die Bugeaud zich reeds had afgebakend, zoodra hij in Februari 1841 als opperbevelhebber was opgetreden, en met groote voortvarendheid de noodige *voorbereidingen* trof om den oorlog te hervatten en *krachtdadig* voort te zetten. Toen reeds toonde hij de ware man op de rechte plaats te zijn, de man van de *daad*, die niet terugdeinsde voor het nemen van uiterst strenge en *doortastende* maatregelen, het eenige middel om het groote doel te bereiken dat hem was opgedragen, en waarvoor hij naar Noord-Afrika was gezonden. De Fransche Regeering deelde weldra die overtuiging en zoo legde Louis Philippe in 1842 in het Wetgevend Lichaam deze zeer belangrijke verklaring af:

„Nos braves soldats poursuivent sur une terre *désormais et „pour toujours Française*, le cours de ces nobles travaux auxquels

---

tevens op de Memorie van den Generaal Van der Heijden, bladz. 68 en 69, 117—121, 266—274.

[1]) Een Maarschalk van het Tweede Keizerrijk en eene Fransche Kolonie. Studiën over Algerië door Generaal P. G. Booms ('s-Gravenhage 1878).

„je suis heureux que mes fils aient l'honneur de s'associer. Notre „persévérance achèvera l'œuvre du courage de notre armée et „la France portera dans l'Algérie sa civilisation à la suite de „sa gloire."

De schrijver laat daarop volgen:

„Bugeaud ne se payait point de mots: — „Qui veut les „ „fins veut les moyens," aimait-il à redire, et il réclama des „renforts. On mit à sa disposition 80.000 hommes, et les députés „votèrent les crédits demandés pour l'Algérie."

Na de reeds aangehaalde voorbeelden zullen wij eenige jaren terugtreden om nog sommige episodes te schetsen uit den strijd der Franschen om het bezit van Noord-Afrika, omdat die strijd *telkens* zoovele punten van overeenkomst heeft met onzen reeds zoo langdurigen op Noord-Sumatra gevoerden oorlog, en wij ons voor zoovele rampen hadden kunnen behoeden, indien wij, in stede van steeds *roekeloos* te handelen, de geschiedenis tot onze trouwe en beproefde leidsvrouw gekozen; indien wij met de misslagen van anderen ons voordeel gedaan en bedacht hadden, dat de spreekwijze: „die zich aan een ander spiegelt, spiegelt zich zacht," even goed voor de menschen als voor de volken eene altijd ware les bevat. De *geheele* veroveringsoorlog der Franschen in Noord-Afrika is voor ons, Nederlanders, met opzicht tot onze Koloniën, eene speciale, militaire studie overwaard.

En ofschoon wij aan den Heer Sprokkelaar, den schrijver over Atjehsche onderwerpen in den *Militairen Spectator* van dit jaar gaarne onze hulde brengen, zoowel wat betreft zijne aangename voordracht als voor zijne woorden vol waardeering, gewijd aan de daden van het N.-I. Leger, kan ook hij daaruit toch nog veel leeren. Hij kan er o. a. uit zien, wat de Generaal Van Swieten, na het bezetten van den Atjehschen kraton, na de mislukte, vredelievende verkenning van 29 Januari 1874, en

na *„de pijnlijke nederlaag"* van 16 April d. a. v. had behooren te doen; wat de bestrijders der door dien Generaal aangenomen en ook voorgeschreven afwachtende houding gewenscht en verwacht hadden, dat hij zou gedaan hebben om het doel, dat hij *zichzelven, sedert de annexatie van Atjeh*, had opgelegd gesteld, te kunnen bereiken, de taak te volbrengen, waarvoor *hij* bij voorkeur was gekozen.

En uit dit geschrift moge de Heer Sprokkelaar ontwaren, *waarom* meerdere onderteekenaars van het aan Z. M. den Koning gericht adres van 17 Juli 1883 eene *beperkte* occupatie voor Atjeh ten ernstigste hebben moeten *ontraden.*

De hiervoren medegedeelde episodes kunnen ons mede doen zien, hoe eene krijgsgeschiedenis voor hare *ernstige* beoefenaars slechts waarde hebben kan, wanneer ook de fouten of misslagen door de Staatslieden of militaire Bevelhebbers bedreven, *groote* misslagen die *groote* en *bedroevende* gevolgen hebben gehad, *niet* vluchtig en oppervlakkig worden behandeld en verhaald *geheel volgens de voorstelling, die de betrokken bevelhebbers* hebben goedgevonden daarover neer te schrijven in hunne rapporten en in hunne boeken.

Eene krijgsgeschiedenis, die geheel op degelijkheid wil aanspraak maken, die eene vertrouwbare bron wil zijn voor hare beoefenaars, tevens leerrijk voor jongere officieren, die nog geen praktische oorlogsondervinding hebben, zulk eene historie behoort ook de gevaarlijke klippen aan te wijzen, die men in de toekomst behoort te vermijden. En juist daarom moet zij die begane misslagen beschouwen in het verband waarin zij behooren en in hunne gevolgen, maar vooral ook moeten die handelingen of misslagen getoetst worden aan de krijgsgeschiedenis en aan de lessen der krijgskunde. Onvolmaakt als de menschen en ook de krijgsbevelhebbers zijn, kunnen er slechts weinige worden aangewezen, braaf en edel genoeg, om hunne groote misslagen, vooral als zij groote nadeelige gevolgen hebben gehad, niet alleen *te erkennen*, maar ook in het *licht der waarheid* te

stellen. Integendeel bestaat, helaas! vooral bij vele hooggeplaatsten, de neiging om *hunne schuld op anderen te laden*, voor hunne fouten „zondebokken" te kiezen.

Dat daarop soms ook edele uitzonderingen zijn, wordt ons mede door de beschrijvers van de oorlogen in Fransch Afrika geleerd, en moeten wij aan die voorbeelden hier herinneren, ook „tot leering voor de jongere wapenbroeders, die nog de voorlichting van de ervaring behoeven." [1])

Onder den indruk der *nadeelige gevolgen die het tweehoofdig* gezag voor Algerië had opgeleverd, was inmiddels de *Civiele* intendant, „qui jouissait des mêmes prérogatives que le général comman„dant de l'armée," gesupprimeerd, en het gezag *geconcentreerd* in een Generaal, met den titel van Gouverneur-Generaal over Algerië, gesteld onder de bevelen van den Minister van Oorlog en ter zijde gestaan door een uit de voornaamste ambtenaren samengestelden Raad, waarin de voorname maatregelen betreffende het bestuur der kolonie moesten behandeld worden. Sedert 27 Juli 1834 trad als Gouverneur-Generaal op de Luitenant-Generaal comte Drouet d'Erlon. Ook *die* proef viel echter niet gelukkig voor de Franschen uit, *vooral omdat* weldra bleek hoe de bejaarde d'Erlon niet voor zijne taak was berekend en tegenover den doortastenden Abd-el-Kader met eene *politiek van verzoening* het doel dacht te bereiken, een zwakheidsbetoon, waarvan de Emir maar al te goed partij wist te trekken. Om ook nu weder verkeerden uitleg in de voorbaat onmogelijk te maken, nemen wij hier nu en dan weder den Franschen tekst over.

Zoo vinden wij van den comte Drouet d'Erlon opgeteekend, dat hij was een geëprouveerd bevelhebber, „un officier général „de mérite. Mais les quinze années d'inactivité qu'il venait de

[1]) Zie *De Waarheid* enz.: bl. 447.

„passer, pesaient un peu sur sa personne; en outre avaient „rouillé ses ressorts militaires, et, sans vouloir porter la „moindre atteinte à ses facultés, on pouvait bien douter un „peu de l'énergie nécessaire qu'il fallait déployer en présence „des fonctions aussi épineuses et aussi importantes qu'il aurait „à remplir; il avait soixante-dix ans. Parmi les généraux qui „servaient en Afrique, beaucoup répudiaient le *système de conces-„sions* si imprudemment continué: mais nul plus que le général „Trézel ne maudissait la faiblesse du gouverneur. Une occasion „lui fut offerte de manifester sa pensée; il n'eut garde de la „laisser échapper."

De afwachtende houding moede, rukte de dappere Trézel den 26en Juni op naar Mascara, tastte den 5 à 6 maal sterkeren vijand in zijne stellingen aan, doch werd bij Muley-Ismaël en aan de Macta door Abd-el-Kader bloedig geslagen. Na die pijnlijke nederlaag [1]), waarvan de Gouverneur-Generaal d'Erlon door zijne van zwakheid getuigende houding een groot schuld-aandeel had te dragen, werd Trézel het slachtoffer van den tegenspoed en veroordeeld door de publieke opinie, „qui se „montra sévère à l'égard du général, qui avait eu le seul tort „de compter trop sur le courage des troupes.

„Trézel s'accusa lui-même avec une franchise pleine de „noblesse et de résignation. Dans ce fatal combat, écrivit-il au „ministre: j'ai vu perdre des espérances qui me paraissaient „raisonnables; je suis oppressé par le poids de la responsabilité „que j'ai prise, et me soumettrai sans murmure au blâme et à „toute la sévérité que le gouvernement du roi jugera nécessaire „à mon égard, espérant qu'il ne refusera pas de récompenser „les braves qui se sont distingués dans ces deux combats."

De schrandere Emir trok ditmaal geen partij van zijne over-winning, maar oordeelde het in den bestaanden toestand beter,

---

1) Wie denkt ook hier niet aan de *pijnlijke nederlaag* van 16 April 1874?

aan den Gouverneur–Generaal te schrijven, te beweren, dat Trézel den bestaanden vredestoestand had verbroken en *hij* — de Emir — slechts uit zelfverdediging zoo gehandeld had. „L'émir comptait à bon droit sur le comte d'Erlon; il connaissait „l'homme. Trézel fut destitué et dut remettre son commandement „au général d'Arlanges.".

Zoo dacht ook d'Erlon er niet aan, de „pijnlijke nederlaag" te wreken, maar zelfs had hij de strijdhaftige stammen der Douars en Zmelas, die de Fransche zijde hadden gekozen, gaarne aan hun lot, aan de weerwraak van den Emir overgelaten, zoo de hem toegevoegde Raad zich niet daartegen had verzet.

„Mais *le gouvernement* (Français) *avait hâte d'effacer la* „*tâche qui souillait nos drapeaux:* il rappela le comte d'Erlon „et le remplaça par le maréchal Clauzel (29 Août) qui avait „laissé dans la colonie d'excellents souvenirs; son retour fut „un triomphe. Il s'était, d'ailleurs, si nettement prononcé à „la tribune et dans ses écrits contre toute idée d'abandon, que „sa présence calma des inquiétudes maladroitement provoqués „par les débats parlementaires."

Toen de cholera, die vooral de provincie Oran geteisterd had, bijna verdwenen was, „l'armée, *lasse de son inaction* demandait „à marcher."

Zoodra Clauzel dan ook de noodige versterkingen had ontvangen, besloot hij de nederlaag aan de Macta *te wreken* [1]), „stelde zich aan het hoofd eener krijgsmacht van 13000 man, „dreef, vergezeld van den Hertog van Orleans, den vijand voor zich uit, en drong door tot Mascara, de hoofdstad van Abd-el-Kader's gebied (6 Dec. 1835)."

Wij springen thans een jaar over en vermelden hoe Clauzel toen naar Parijs ontboden, zijne meening krachtig in de Kamers

---

[1]) Zoo lezen wij in den Historischen (krijgskundigen) leercursus van Dr. A. A. Van Heusden, ten gebruike der cadetten van alle wapenen. IIIe Dl. bl. 649.

verdedigde, „contre les adversaires de la colonie *qui demandaient de nouveau l'abandon de la Régence.*"

Dank zij ook den warmen steun van Thiers, het toenmalig hoofd van het Fransche Ministerie, die geheel zijne meening was toegedaan, en hem de noodige troepenmacht toezegde, won hij zijn proces. Het was bij een onderhoud met Thiers, dat Clauzel deze merkwaardige woorden sprak: *„Dieu sait si jamais „les Arabes ont si bien défendu leur pays que certains Français „le font pour eux.*" [1])

Alvorens naar Algiers terug te keeren, kreeg Chlauzel ook toestemming, om zijn herhaaldelijk opgeworpen plan, ter vermeestering van Constantine, te volvoeren.

Wij kunnen hier niet beschrijven de *eerste* Fransche expeditie naar die onvergelijkelijk schoon gelegen en imposante bergvesting. Wij willen slechts kort herinneren, hoe zij met alle recht een arendsnest wordt genoemd en, door alle eeuwen heen, meer dan eens haren roem van onneembaar te zijn, heeft gehandhaafd. Het oude Cirta, met zijne bloedige vermaardheid, was eens de hoofdstad van den Karthaagschen Vorst Syphax, van den Numidischen Koning Massinissa, was eenmaal ook de hoofdzetel van Jugurtha, waar hij de Romeinsche legerbenden zoo lang had getrotseerd, terwijl later zelfs de alles verdelgende Vandalen hadden ondervonden, dat zij tegenover die sterkte machteloos waren. Na deze herinnering zullen wij vermelden hoe het gedrag was van den Opperbevelhebber, toen de ontrouwe fortuin hem in dezen voor de Fransche vanen zoo rampvollen krijgstocht had verlaten. De geschiedschrijver toch heeft het geboekstaafd, hoe ook Clauzel te veel geloof had geslagen aan *optimistische* voorspiegelingen, die hem van anders vertrouwbare zijde waren gedaan, dat de inwoners van Con-

---

1) Die woorden zijn *volmaakt* van toepassing op de gedragslijn door *zekere Nederlanders* in onzen Atjeh-oorlog gevolgd.

stantine zich zonder strijd zouden overgeven en onderwerpen. In dat vertrouwen werd hij nog versterkt, toen het Fransche leger na een moeilijken marsch van acht dagen van Bône tot onder de muren van Constantine was opgerukt, zonder noemenswaardigen tegenstand te hebben ondervonden. Doch toen zijne soldaten door groote en onverwachte tegenspoeden getroffen, uitgeput door gebrek en honger, door geleden koude en ellende in hun legerkamp, op het plateau van Mansourah, „*le camp* „*de la boue,*" door een bloedig afgeslagen storm en daarop bedreigd door een algemeenen aanval der Arabieren, *gedemoraliseerd* waren, maakte zich de vrees tijdelijk meester „du plus grand „nombre, et ceux-là mêmes qui se croyaient les plus soli- „dement trempés se sentirent faiblir."

Waar dat oordeel is uitgesproken, lezen wij wel dat Clauzel zich overwonnen moest verklaren, maar vinden van hem toch ook deze woorden opgeteekend: „Par une heureuse exception, „le général en chef conserva toute sa mâle énergie."

Den 13en November van Bône opgerukt, keerde de geslagen en zeer gedunde Fransche legermacht, door den nu overmoedig geworden vijand op den terugtocht [1]) bovendien steeds geharceleerd, reeds den 1n December daar terug. „Il était temps; „la souffrance avait brisé les plus fiers courages, officiers et „soldats étaient à bout de forces! . . . .

„Le maréchal avait l'âme trop haute pour rejeter sur autrui „les fautes qui lui étaient propres. Sous l'impression de sa „défaite, il confessa franchement ses torts, je veux dire son „imprévoyance, et s'accusa d'avoir cru trop aux promesses, „dont on l'avait bercé. *Mais s'il se montra sévère pour lui-même,* „*il fut juste pour ses compagnons d'armes.* Au moment de partir „pour Alger, il se fit un devoir de complimenter les troupes „du courage et de la résignation qu'elles avaient montrés et

[1]) Evenals Lamoricière na de nederlaag aan de Macta, onderscheidde Changarnier zich op schitterende wijze bij *dezen* terugtocht.

„se plut, à constater que tous, *à l'exception d'un seul*, „avaient supporté avec une admirable constance les souffrances „les plus cruelles de la guerre; et c'était vrai.

„Peu de jours après, le corps expéditionnaire fut dissous et „le comte Clauzel se rendit à Paris. On le destitua."

Een treurig einde voor den Franschen Maarschalk, die zich zóó dapper en zóó waardig had gedragen in en na den tegenspoed. De fierste en edelste Romein had zich dat gedrag niet behoeven te schamen.

In het oude Rome zou Clauzel vermoedelijk dan ook evenzoo zijn ontvangen als eertijds de Romeinsche veldheer Varron, van wien de geschiedenis het volgende heeft vermeld:

„Quand après la défaite de Cannes, Varron ramena dans „Rome, les débris de son armée vaincue, le sénat alla à sa „rencontre et on le reçut avec tristesse, mais pourtant avec „honneur, parce-qu'en un si grand désastre on lui savait gré, „de n'avoir jamais désespéré du salut de la République."

De Fransche Regeering van 1836 oordeelde het echter billijker, evenals de Nederlandsche Staatslieden van 1873, om den ongelukkigen bevelhebber op te offeren, en zoo de meer moderne leer te huldigen: „Le résultat est un Dieu de fer que „les hommes adorent." [1])

Had de Majoor E. B. Kielstra in zijne beschrijving over den Atjeh-oorlog, volgens de *officieele* bronnen van het Dept. van Koloniën, ons kunnen mededeelen, dat de gewezen Opperbevelhebber der tweede Atjeh–expeditie in *dat* opzicht evenzoo gehandeld had als de Maarschalk Clauzel, wij zouden nog min of meer vrede kunnen hebben met *zijne* voordracht van de

[1]) Die woorden zijn door Thiers gebezigd in zijne beschrijving van den oorlog van 1815. Wij moeten hierbij nog vermelden, dat Thiers, bij wien Clauzel zooveel steun had gevonden om die expeditie naar Constantine te ondernemen, reeds vóór haren aanvang als *Premier* was vervangen door Guyot, en Thiers dus geen schuld had aan het opofferen van Clauzel.

gevolgen der *pijnlijke nederlaag*, den 16n April 1874 door onze wapenen geleden.

Nu hij dat echter *niet* gedaan heeft en ook niet heeft kunnen doen, heeft de Heer Kielstra hier duidelijk doen uitkomen, dat hij als krijgskundig geschiedschrijver, hoe verdienstelijk ook in ander opzicht, niet *geheel* voor zijne taak was berekend, heeft hij vrees getoond *zijne* meening duidelijk uit te spreken, dáár waar die, althans in zulk een werk, bestemd ook „tot leering voor jongere wapenbroeders'' of voor oningewijden, niet verzwegen mocht worden; heeft hij het zwakste, niet te verdedigen punt van het *militair* beleid van den Generaal Van Swieten niet aan de lessen der krijgsgeschiedenis noch aan de krijgskunde durven toetsen, wat toch minstens had moeten geschieden, wanneer hij *zijn* oordeel daarover niet wilde zeggen.

In slechts 26 regels (bl. 374 en 375) verhaalt de Majoor Kielstra, dat de indruk van dit gevecht (wij zeggen ook hier *met* den Generaal Van Swieten onze *pijnlijke nederlaag*), op den vijand gemaakt, voor ons niet gunstig kon wezen [1]), *herhaalt* hij slechts wat de bedoelingen *niet* waren van den Opperbevelhebber, wat deze *niet* noodig achtte om de gevolgen van het geleden échec te neutraliseeren, op grond van drogredenen door dien Bevelhebber zelf terneergeschreven, ter verdediging zijner *volmaakte werkeloosheid* na die *pijnlijke nederlaag* en zijn slechts *tien dagen later* daarop gevolgd vertrek van het oorlogsterrein. Toch was dit vertrek *in strijd* met hetgeen die Opperbevelhebber, den 9en December 1873, bij zijne komst op Atjeh, aan den Atjehschen Sultan o. a. duidelijk had geschreven: „*Ik* kan en zal mij op den bodem „van Atjeh vestigen *en daar blijven, totdat het Rijk is onder-* „*gebracht* enz.” [2]) De Majoor Kielstra laat na de beschrijving der gebeurtenissen op 16 April 1874 de mededeeling volgen:

---

[1]) Welke nederlaag kan dat?

[2]) Zie *De Waarheid* op blz. 469. Wij cursiveerden.

„Velen zijn van oordeel, dat het juist onder de omstandig-
„heden waarin wij destijds verkeerden, noodig geweest ware,
„het reeds verkregen prestige onzer wapenen krachtig te hand-
„haven, omdat de vijandelijke partij, het behaalde voordeel
„breed uitmetende, overmoedig worden en meer kans krijgen
„zoude om de toenadering der weifelenden tegen te houden. Het
„nalaten van een nieuw gevecht had, naar hunne zienswijze,
„een blijvend nadeel."

Met *deze* proeve van *niet* beoordeelen van het gewichtigst *eindmoment* der *tweede* expeditie, waardoor de *geheele basis* van onzen verderen oorlog steeds zoo wankelend is gebleven, klinkt het wel wat zonderling, op blz. 379, als eene soort van verontschuldiging van den Majoor Kielstra, te lezen: „dat die „tweede expeditie reeds zooveel pennen in beweging heeft „gebracht en hij zich niet in dien weinig vruchtbaren strijd wilde „begeven; dat hij zich daarom heeft bepaald, een, naar hij „hoopt, zoo onpartijdig mogelijk overzicht van den loop der „expeditie te geven, vooral omdat hij niet wilde mededoen aan „het afbreken van duur verworven reputatiën; dat het veeleer „zijn doel is geweest den lezer in staat te stellen zelf een „oordeel te vormen," enz.

Zoo vernemen wij van dien *geschiedschrijver*, die toch over *alle* bronnen heeft mogen beschikken, geen enkel woord of de *tweede* expeditie als mislukt, dan wel, zooals de Luitenant-Generaal Knoop reeds in 1874 heeft gezegd, als slechts ten halve gelukt moet worden beschouwd.

Ongetwijfeld heeft de Majoor Kielstra bij het *besluiten* van *dit* gedeelte van zijnen arbeid, wel een gemakkelijken, maar ook minder leerzamen weg ingeslagen, om zich af te maken van épineuse quaestiën, die evenwel *ook* behoorden tot de taak, die hij *geheel vrijwillig, uit eigen beweging*, heeft aanvaard.

Maar dat verzwijgen van *zijn* oordeel over de wijze van de beëindiging der *tweede* expeditie, en de daaruit voortgevloeide

nadeelige gevolgen, en zijne hiervoren aangehaalde woorden, klinken *vooral* zeer zonderling, wanneer wij denzelfden schrijver reeds vooraf, op blz. 134, de zeker niet te weerspreken waarheid zagen ter neder schrijven: „dat de geschiedenis geene onfeilbare bevelhebbers kent," woorden, die dáár dienst moeten doen als verguldsel, omdat hij hierop volgen laat: „en indien „al moet worden erkend, dat de eerste expeditie tegen Atjeh is „mislukt, daarbij moet wel in het oog worden gehouden, dat „de door de aanvoerders begane fouten grootendeels een gevolg „waren van de gebrekkige voorbereiding van den oorlog."

Alvorens zóó duidelijk en zóó stellig *zijn* oordeel uit te spreken *over den uitslag der. eerste Atjeh-expeditie*, heeft de Majoor Kielstra op blz. 132—134 van zijn werk eene levensschets gegeven van den Generaal Köhler, van wien hij ten slotte zegt: „dat hij den heldendood stierf, dat wij zijn naam „met eerbied moeten noemen, dat op zijne eer geen smet kleeft, „dat hij gevallen is als een braaf soldaat."

Die woorden, waarbij wij ons *volkomen* aansluiten, klinken als *apotheose* zeer goed, maar met dat al mag niet onopgemerkt blijven, dat de Majoor Kielstra *vooraf* in het *volgens hem* niet zeer vertrouwelijk en daarom zoo moeielijk te doorgronden karakter van den Generaal Köhler een zeer diepen blik heeft geslagen; dat hij dien Opperbevelhebber in zijne handelingen tusschen 10—14 April 1873, *de hoofdmomenten der* EERSTE *Atjeh-expeditie*, heeft geschetst als besluiteloos, geen voldoend zelfvertrouwen te bezitten, het gevolg dat hij was „*a selfmade* „*man*, die hiervan zoowel de deugden als de gebreken had."

En daarop laat de Heer Kielstra onmiddellijk volgen:

„Dat hij (Generaal Köhler) de expeditie tegen Atjeh niet „gelukkiger heeft geleid, vindt daarin voor een groot gedeelte „zijne verklaring."

Vervolgens heeft de Majoor Kielstra uitvoerig beschreven de krijgsverrichtingen onder den Kolonel E. C. Van Daalen, het

eindmoment der EERSTE expeditie, die, na de reeds voorafgegane teleurstellingen, den 16^{den} April 1873 [1]) ook werd besloten met een zeer gevoelig échec, dat eveneens zeer groote nadeelige gevolgen heeft gehad. En na vooraf te hebben gezegd (blz. 150), dat het hoogst onbillijk is den Kolonel Van Daalen een verwijt te maken van het terugtrekken der EERSTE expeditie, laat hij hierop weder volgen: „Deze in de laatste „jaren zijns levens zoozeer, ten gevolge van den ongelukkigen „afloop der eerste expeditie, verguisde hoofdofficier was onge„twijfeld een bekwaam man, en een man van eer tevens. Zijn „gestel bracht mede, dat hij zwaartillend en stelselmatig in „zijne handelingen was, en uit dit oogpunt was hij niet de „man om aan het hoofd van eene expeditie te staan, waar het „doel was, den vijand te overvallen, en dus flink, doortastend „handelen, stout optreden vereischt werd. Voor een legeraan„voerder was hij wellicht *te* gemoedelijk; hij zou zich niet „verantwoord achten, indien hij zonder redelijke kans van sla„gen was voortgegaan zijne troepen aan zoo belangrijke verliezen „als de laatste dagen geleden waren, bloot te stellen."

Waar nu de Majoor Kielstra noodig oordeelde, zijne meening

---

[1]) Terwijl de eerste en tweede Atjehexpeditie van dezelfde hooge zijde, en ook van het publiek, eene zoo geheel uiteenloopende, minstens zeer partijdige beoordeeling hebben ondervonden, is het opvallend, hoeveel overeenkomst er toch in deze twee krijgstochten bestaat.

16 April 1873.	De *eerste* expeditie werd besloten met een zeer gevoelig échec, niet hersteld wegens onvoldoende macht.
16 April 1874.	De *tweede* expeditie werd besloten met eene pijnlijke nederlaag, ofschoon er meer dan voldoende troepen waren om dit échec te herstellen.
25—28 April 1873.	De eerste expeditie wordt ingescheept en keert naar Java terug.
25, 26 April 1874.	De hoofdmacht der *tweede* expeditie (volgens Kielstra blz. 378 sterk 211 officieren en 3659 minderen, volgens *De Waarheid* enz. van den Generaal Van Swieten

te zeggen, waar het de EERSTE expeditie geldt (1), waar hij die EERSTE expeditie te recht beoordeelt als te zijn *mislukt*; waar hij over den *gesneuvelden* Generaal Köhler en over den sedert door moreel lijden gestorven Kolonel Van Daalen, waar hij over die beide bevelhebbers der EERSTE Atjeh-expeditie een zeer stellig en *eigen* oordeel heeft uitgesproken; waar hij zelfs in de onvoldoend wetenschappelijke vorming en in het karakter van den eersten, in het *gestel* en in de *te* groote gemoedelijkheid van den tweeden aanvoerder, gedeeltelijk de oorzaken wil gezocht hebben, dat zij niet voor de gewichtige betrekking van legeraanvoerder berekend waren; waar dit alles in zijn krijgskundig werk is *voorafgegaan*, — daar had men alle recht, zoowel over den afloop der TWEEDE expeditie als over den bevelhebber van dien krijgstocht, over den Generaal Van Swieten, een *eigen* oordeel van den Majoor Kielstra te verwachten. De Generaal Köhler en de Kolonel Van Daalen kunnen hun krijgsbeleid niet meer verdedigen. Zij hebben dit zelfs niet meer kunnen doen, toen de Generaal

---

	blz. 387 en 413 bestaande uit ongeveer 1800 verzwakte en uitgeputte manschappen) keert naar Java of Padang terug.
17 April 1873.	Toen de expeditionnaire macht naar het strandbivouak was teruggetrokken, zag men kort daarna een gedeelte der aangrenzende kampongs in vlammen opgaan, blijkbaar eene wraakoefening der ons vijandige stammen op de zoo al niet bevriende, dan toch lijdelijk gebleven en zich van allen weerstand onthouden hebbende bevolking der kampongs. (Kielstra blz. 151).
27 April 1874.	Na het vertrek van den Opperbevelhebber der *tweede* expeditie met de hoofdmacht, verbrandde de vijand zeven kampongs der ons trouw gebleven Marassanen, aan wie de Generaal Van Swieten bij proclamatie dd. 12 Febr. 1874 (sub. 3) nog wel *zijne bescherming* verzekerd had.

Meer punten van overeenkomst aan te halen, zal hier wel niet noodig zijn.

(1) Tot dusver is de Generaal P. G. Booms slechts een der weinige, maar degelijke kampioenen geweest, die de fouten bij de *eerste* expeditie begaan, onbewimpeld en onpartijdig aangetoond, maar die bevelhebbers ook even krachtig tegen *onverdienden* blaam verdedigd heeft.

Van Swieten, *in strijd* met hetgeen hij te Atjeh herhaaldelijk in zijne omgeving had gezegd, *hunne* handelingen zoo streng veroordeeld en de *door hen* begane fouten zoo breed uitgemeten heeft. Zij kunnen ook nu niet meer opkomen tegen de schildering die de Majoor Kielstra van hun *karakter* en zelfs van hun *gestel* in zulk een hoogst belangrijk werk heeft terneergeschreven. Hunne kinderen of aanverwanten, die *dat* oordeel zeker nooit met genoegen zullen lezen, kunnen dat evenmin.

Wij huldigen ten opzichte van reeds gestorven *krijgsbevelhebbers* geenszins de meening, dat men van hen niets dan goeds zou mogen zeggen, alléén omdat zij niet meer onder de levenden behooren; wij laken den Majoor Kielstra dus ook niet, omdat hij in zijn werk dat oordeel heeft uitgesproken, maar wij maken hem er een verwijt van, dat hij teruggedeinsd is voor de mede op hem rustende taak, om dan ook *zijn* oordeel uit te spreken zoowel over den afloop der TWEEDE expeditie, als over het krijgsbeleid van den gewezen Opperbevelhebber, die zich *nog* verdedigen kan, en *zijne afwachtende* houding, onlangs zelfs aan het geopend graf van een zijner vroegere dienaren en krijgsmakkers (eene plaats waar niemand hem kon tegenspreken) nog „*à outrance*" verdedigd heeft.

In dit opstel, waar wij zoo menig voor ons leerzaam voorbeeld uit de krijgsgeschiedenis hebben medegedeeld, vonden wij het noodig, in het overigens zeer verdienstelijk werk van den Majoor Kielstra deze groote tegenstrijdigheden te releveeren, omdat wij in die zeer belangrijke gedeelten vergeefs hebben gezocht naar die onpartijdigheid, welke, naar hij en anderen beweren, door hem als geschiedschrijver zou zijn betracht.

Den ernstigen beoefenaar der krijgsgeschiedenis, die zich nog geen oordeel mocht hebben gevormd over het krijgsbeleid en den afloop der *tweede* expeditie, een oordeel dat de Majoor Kielstra uit voorzichtigheid aan den lezer overlaat, raden wij, ter wille van eene onpartijdige uitspraak, aan, de geschiedenis

van Noord-Afrika (in ruimen zin) te raadplegen. Hij zal zich dan niet teleurgesteld, maar een ongekenden rijkdom vinden van voorbeelden, die de door ons op Atjeh begane misslagen steeds in al hunne naaktheid te voorschijn brengen.

Na deze aan de critiek gewijde digressie, keeren wij nog eenmaal terug naar de Algerijnsche krijgsgeschiedenis, vooral om te doen uitkomen hoe daar vele misslagen zijn begaan, waarmede wij ons voordeel hadden *kunnen* doen, maar die door ons op Atjeh trouw zijn nagevolgd.

Zoo zegt de Bonnefont aan het slot van zijn werk over Algerië: „Puis encore ces petits mouvements de troupes que nous „montrions à l'Afrique, que le gouvernement rappelait, qui y „rentraient quelque temps après et qu'on rappelait encore, dont „le résultat se traduisait par la perte d'hommes, des dépenses „inutiles et donnant ainsi au peuple, le plus stable de la terre, „l'idée d'une versatilité qui démontrait celle du gouvernement „et faisait supposer notre faiblesse; et pendant que l'esprit „gouvernemental se perdait au milieu de toutes ses hésita„tions, les avertissements et les renseignements ne lui man„quaient pas."

En iets verder de gevolgen der ten opzichte van Algerië gevolgde *stelsellooze* politiek besprekende, zegt hij o. a.: „On „faisait chevaucher à grands frais l'armée, allant tantôt de l'est „à l'ouest, de l'occident en orient, commençant tout, n'ache„vant rien et ne pouvant rien achever ni rien organiser."

Zou men niet gelooven, dat hier *ook* de staf werd gebroken over onze Nederlandsche politici — die zich in den Atjehoorlog echter aan veel erger roekeloosheid, aan groote *moedwillige* misslagen hebben schuldig gemaakt!

Toen Keizer Napoleon in 1865 een bezoek bracht aan Algerië, ontwikkelde hij in eenen brief van 20 Juni 1865 aan den Gouverneur-Generaal, Maarschalk Mac-Mahon, zijne denkbeelden over

de kolonie, en schreef daarin o. a. ook [1]): „Il s'agit aujourd'hui „de substituer l'action à la discussion. On a bien assez légiféré „pour l'Algérie."

Met de vele mislukte proefnemingen op Noord-Afrika, hadden de Nederlandsche Staatslieden ten opzichte van Noord-Sumatra hun voordeel kunnen en ook moeten doen.

Wij ondervinden echter nog steeds, dat zij het ook *nu nog niet* willen doen, en zoo is dan ook op het *N.-I. leger*, met opzicht tot Atjeh, van toepassing, wat de Annuaire des Deux Mondes van 1852/53 (blz. 116) in zijne kolommen schreef: *„en définitive „jusqu'à ce jour l'armée seule a fait son devoir sur cette terre „d'Afrique."*

Zoo schreef ook de Generaal Booms, die in 1851 met de Franschen ten strijde was getrokken tegen de Kabylen, die hen dus op Noord-Afrika aan het werk had gezien, in zijne hiervoren reeds aangehaalde Studiën over Algerië:

„Frankrijk heeft zijne schatten noch zijne soldaten ontzien, „om het algemeen belang te bevorderen, geen rechtstreeksch voor„deel beoogd, en zich door geen tegenspoed laten ontmoedigen. „'t Valt moeielijk te gelooven, dat het niet slagen zal. Moge „dit zoo zijn ook in het belang van de menschheid en de be„schaving. En wanneer dan aan het zuiderstrand van de Middel„landsche Zee een bloeiend Algerijnsch Frankrijk den ouden „roofstaat geheel zal hebben uitgewischt, dan mag zeker in de „eerste plaats eene dankbare herinnering gewijd worden aan het „leger, dat het meest er toe bijdroeg, om dat resultaat mogelijk „te maken; dat aan de kolonisatie den weg baande zoowel met „de spade als met het zwaard."

Die woorden van waardeering (grootendeels ook toepasselijk op het N.-I. leger) zijn volkomen verdiend. Ieder toch die thans

---

[1]) Studiën over Algerië, door Generaal P. G. Booms. 's-Gravenhage 1878, blz. 114.

het eigenaardig schoone en zoo aantrekkelijke Algerië bezoekt en doorreist, heeft eerbied en bewondering over voor hetgeen zijn oog daar aanschouwt, voor de vele groote werken, die in het vijftigjarig tijdperk eener moeilijke verovering daar zijn tot stand gebracht.

En als hij zich thans in Fransch-Afrika van het oosten naar het westen reeds grootendeels over uitgestrekte spoorbanen verplaatsen, en alle andere punten, zelfs de noordelijke grens der onmetelijke woestijn, over uitmuntend aangelegen, goed onderhouden wegen bereiken kan; wanneer hij in nog zoo menig ander opzicht den vruchtbaren invloed van Fransche beschaving, voortvarendheid en volharding aanschouwt, dan legt hij ook gaarne de bekentenis af, dat de Franschen in Afrika de waardige navolgers zijn geworden van de Romeinen. En wanneer de Indo-Nederlander daar zijne vergelijkingen maakt, overvalt hem dikwerf een gevoel van mismoedigheid, omdat hij dan tevens ontwaart hoe Algerië, dat zoo oneindig arm is in vergelijking met *onze* zoo rijke koloniën, dat voor zijne voorspoedige ontwikkeling bovendien twee hoofdzaken mist — bosschen en voldoend water —, hoe dat land in dien vijftigjarigen bloedigen veroveringsstrijd, in *vele* opzichten reeds op een veel hooger standpunt staat dan onze O. I. bezittingen. En terwijl ieder onbevooroordeelde, die Algerië bereisd en met eenige belangstelling gadegeslagen heeft, gaarne zal bevestigen, dat het voor Frankrijk een *land der toekomst* is, moeten wij *Nederlanders,* die ons eens zoo grootsch koloniaal bestaan reeds bij eeuwen tellen, thans met schaamtegevoel erkennen, dat die prachtige gewesten, tengevolge van *roekeloos regeeringsbeleid,* meer en meer naar een duisteren afgrond worden getrokken.

Zoo geeft die Fransche kolonie ons het beeld te aanschouwen van eene jonge, frissche en veelbelovende maagd, terwijl het bloeiend Insulinde van weleer thans slechts herinnert aan eene beeldschoone vrouw, die door slechte verzorging en behandeling

lang vóór haren tijd verouderd en vervallen is, wie geene toekomst meer wacht.

Ongetwijfeld heeft Noord-Afrika voor zijne kolonisatie aan Frankrijk vele millioenen gekost, maar terwijl ze daar vruchtdragend zullen worden, zijn *onze* Indische millioenen in de laatste jaren op de *roekelooste wijze verspild*, vermorst en onherroepelijk voor ons verloren.

Wij deden uitkomen, hoe het optimisme, en het gemis aan énergie en voortvarendheid van sommige Fransche bevelhebbers ook dáár den oorlog slepende gehouden en ten slotte een zeer bloedig karakter gegeven hebben. Tevens hebben wij doen zien, hoe ook in den Franschen veroveringsoorlog op Noord-Afrika *politieke stelselloosheid* telkens de krijgshandelingen beheerschte en belemmerde, en ook dáár tot noodlottige gevolgen heeft geleid. Maar wij mochten daarbij tevens ontwaren, dat wanneer dáár die *proeven* mislukten, de in Frankrijk zoo krachtige volksstem *spoedig* luide aandroug op herstel, en dat men dáár die stem dan geen gehoor durfde weigeren. Ten opzichte van Algerië werd bovendien de *wet van het zelfbehoud* spoedig gehuldigd, en begreep men de waarheid van Bugeaud's gezegde: „que de toutes „les libertés la première est sans contredit la liberté de conserver „la tête sur les épaules." (1)

Bij het besluiten van het hoofdgedeelte van onzen arbeid, waarin wij zooveel behartigenswaardige lessen en voorbeelden uit de Fransch-Afrikaansche geschiedenis hebben opgenomen, wenschen wij nog enkele woorden te wijden aan dien zeldzamen man, aan den Maarschalk Bugeaud. Wij doen dat te eerder, omdat wij ook vroeger reeds in dien krijgsbevelhebber en militair bestuurder *zooveel* punten van groote overeenkomst hebben

---

(1) Als volksvertegenwoordiger bleef Bugeaud zoowel de waarheid als de leer van het gezond verstand getrouw. En zoo vinden wij van den «député batailleur» opgeteekend: «qu'il était plein de courage civil, qu'il porta dans «les assemblées nationales *une parole rude, mais franche et pleine de sens.*»

aangetroffen met onzen Generaal Michiels, roemvoller gedachtenis. [1])

Evenals Michiels de voornaamste grondlegger is geweest van onze heerschappij op Sumatra's Westkust, en de latere bloei van dat schoone gewest *in de eerste plaats aan hem is te danken*, evenzoo kan dit van Bugeaud ten opzichte van Noord-Afrika worden getuigd.

Vele jaren van zijn vruchtbaar heldenleven heeft Bugeaud gewijd aan de. verovering, maar ook aan de kolonisatie, aan den bloei van het land, waarover hij geruimen tijd als Landvoogd heeft geregeerd. Èn als Gouverneur-Generaal, èn als krijgsbevelhebber heeft hij steeds met vaste, en, wanneer noodig, ook met bloedige hand, beleidvol, doortastend en voortvarend het hem toevertrouwd gezag gevoerd.

Hij had de vaste overtuiging, alléén op die wijze in het belang van zijn vaderland te handelen, alléén over dien weg het groote doel te kunnen bereiken. Zijne wijze van oorlogvoeren was ontegenzeglijk dikwijls zeer wreed, maar zij werd hem voorgeschreven *door de wet van het zelfbehoud*, tegenover woeste, strijdhaftige en vrijheidlievende volken. Voor zijne soldaten was hij streng, maar ook vol medegevoel, altijd wakend en optredend voor hunne belangen, terwijl ook de belangen en de toekomst der kolonisten bij hem steeds een warm hart, een open oog en oor mochten vinden. Geen wonder dus, dat hij zeer bemind was, zoowel bij het leger als bij de kolonisten, dat hij hun aller vertrouwen bezat, en zich den eernaam van „le Père Bugeaud" heeft verworven.

Eene lange jarenreeks scheidt ons reeds van den dag, dat hij het Afrikaansche strand voorgoed verliet, van het oogenblik, dat hij werd opgeroepen tot de eeuwige en welverdiende rust. Maar geen Franschman, zelfs geen vreemdeling die bekend is met de geschiedenis van Noord-Afrika, zal in de Algerijnsche

---

[1]) Beiden werden in hetzelfde jaar 1849 te vroeg aan hun vaderland ontrukt.

hoofdstad, op de „Place d'Isly", het standbeeld van dien held voorbijgaan, zonder eerbiedig naar hem op te zien.

Terecht werd nog slechts weinige jaren geleden van hem getuigd: „qu'il fut un véritable homme de guerre, un administrateur des „plus capables et un homme probe; — son nom sera éternel„lement lié à celui de notre colonie d'Afrique."

Zoo wordt zijn naam nog steeds met ontzag en heilige vrees uitgesproken door de Arabieren en Kabylen, door de soldaten en kolonisten nog steeds met eerbied, dankbaarheid en warme sympathie begroet.

Wij keeren thans voorgoed terug naar onze Koloniën. Hiervoren (bl. 73) hebben wij er aan herinnerd hoe acht jaren geleden, zelfs de toenmaals *regeerende Gouverneur-Generaal* Loudon naar het Moederland schreef, dat men in Indië een Daendels wenschte, terwijl die Opperlandvoogd daarop volgen liet dat, naar zijne meening, zelfs een Daendels de zaken daar niet meer op goeden voet zou kunnen brengen. Hoe somber wij, en zoovelen onzer geestverwanten, de toekomst van ons Indisch Rijk onder de tegenwoordige politieke omstandigheden ook mogen inzien, ofschoon wij bovendien niet ontkennen, dat in de acht jaren, die sedert het schrijven van dien brief verloopen zijn, de toestand in Indië nog veel ongunstiger is geworden, toch wanhopen wij nog niet, *zooals* de Gouverneur-Generaal Loudon in 1875. Wij zijn daarentegen overtuigd, dat, zoo er in ons land slechts een man als Daendels of nog een Michiels KON gevonden worden, zulk een geweldig heelmeester den thans zoo wankelenden Buitenzorgschen troon nog voor instorten zou kunnen behoeden, mits hem slechts de vrije hand gelaten en de vereischte geneesmiddelen niet onthouden werden. Zulk eene krachtige persoonlijkheid zou het verloren prestige van het hooge gezag nog kunnen herstellen,

politieke eerlijkheid en officieele waarheidsliefde weder kunnen doen zegevieren, en aan die schoone, door de natuur zoo rijk gezegende gewesten, weder een tijdperk van bloei en daarmede ook eene betere toekomst kunnen schenken.

Maar terwijl nu reeds in sommige politieke kringen in Nederland is uitgemaakt, dat de Gouverneur-Generaal 's Jacob zijn hoogen zetel weldra toch zal moeten verlaten, hoort men daarbij tevens verhalen, hoe die troon zal worden bezet, hoe voor de keuze van den aanstaanden Opperlandvoogd minder zal gelet worden op krachtige persoonlijkheid, op degelijke kennis van Indië, en op politieke eerlijkheid, maar hoe die keuze vooral zal worden beheerscht door de vraag, op welke wijze de eene of andere politieke partij het meest zal kunnen worden gebaat.

Waarheen wij den blik dan ook wenden, alles wat men waarneemt, bevestigt ons slechts in de overtuiging, dat wij meer en meer beginnen te geraken in den toestand van Portugal, na den dood van d'Alboquerque.

Dien toestand hebben wij (op bl. 22 in de Noot) in het kort volgenderwijs geschetst: De oude heldenmoed der Portugeezen maakte plaats voor eenen verderfelijken handelsgeest; grove misbruiken kenmerkten het bestuur; nepotisme, eigenbaat en willekeur kregen de overhand, en dit, gevoegd bij nog andere misbruiken en misslagen, baande den weg tot Portugals *kolonialen val.*

Dank zij den heldenmoed en de onbezweken volharding onzer voorvaderen, hebben de Nederlanders in het verre Oosten de Portugeezen verdrongen, is het weleer zoo machtige en bloeiende Goa tot vroegere onbeduidendheid teruggebracht door de stichting van Batavia, *eenmaal* wijd beroemd, en bezongen als de *Koninginne van het Oosten.* Dank zij dien kloeken geest die ons voorgeslacht bezielde, is in onzen wijden Archipel zelfs de naam der Portugeezen bijna uitgewischt.

Het eenigste wat daar en ook in onze *vroegere* bezittingen nog aan die Iberische veroveraars en meesters herinnert, zijn (o. a.: in de Molukken, op Bornéo, op Ceylon) enkele steenen forten, die na zooveel eeuwen toch hechter zijn gebleken dan hunne met zooveel inspanning en stoutheid gevestigde heerschappij.

Zoo is *thans* voor ons, *Nederlanders*, het tijdstip wellicht nabij, dat wij zoowel voor het tegenwoordig geslacht alsook voor *onze* nakomelingen, het droevig bewijs zullen leveren, dat wij wèl in staat waren tot afbreken, maar niet tot opbouwen; dat wij zelfs niet in staat waren door een goed, verstandig, eerlijk en krachtig beheer [1]) de schoone erfenis te bewaren, die onze kloeke voorvaderen met de wapens in de hand, niet slechts voor zich zelven, maar voor het *gemeenschappelijk Vaderland*, en daarmede ook *voor hunne nakomelingen,* veroverd hebben.

De geschiedenis zal het later wel vermelden, dat *wij,* in stede van *ook* voor onze nazaten te zorgen, beter hebben gevonden die rijke, ons ten deel gevallen erfenis klakkeloos en gewetenloos te laten verspelen, door een aantal *roekelooze*, utopistische, slechts partij- of personenbelang beoogende Staatslieden.

Daarmede zal dan ook *Nederland* het laatste bewijs geleverd hebben voor de juistheid der stelling, door Victor Duruy, bij het beschrijven van Karthago's ondergang, verkondigd [2]): „Les „empires que le commerce seul a créés reposent sur une base „fragile."

Prévost Paradol, deze woorden van den beroemd geworden

---

[1]) Hoe ver wij reeds in de schatting, zelfs van onze koloniale buren, de Engelschen, zijn gedaald, mag al weder blijken uit een telegram, dezer dagen door de Britsche Admiraliteit uit Singapore ontvangen, het bericht bevattende, dat H. M. Pegasus naar Atjeh was gezonden om hulp te verleenen aan het Engelsche stoomschip Nisero, dat op de Atjehsche kust was gestrand, *vermits* de Nederlanders buiten machte waren (*powerless*) om hulp te verleenen!

[2]) Histoire des Romains, Tome II, page 139—140.

geschiedschrijver herhalende [1]), laat daarop volgen: „et il montre „cette ruine ou cet affaisement successifs de la Phénice, de „Vénise, de la Hanse, de la Hollande, enfin du Portugal et „de l'Espagne."

Reeds meermalen in dit jaar is in de Tweede Kamer ter sprake gebracht onze hoogst bedenkelijke, financieele toestand, die ons volgens sommigen zelfs plaatst aan den rand van een Staatsbankroet; is daar ook gewezen op de financieele verwarring, die sedert eenige jaren in Nederland heerscht en zoovele toestanden beheerscht. En in de Kamerzitting van 27 November jl. is meer dan eens zelfs gezinspeeld op het mogelijk aanstaand verlies onzer nationale onafhankelijkheid, deels als een gevolg onzer verzwakte staatsinstellingen, maar ook omdat de gebrekkige legerorganisatie (die, naar onze meening, voor dat het te laat is, invoering van den *persoonlijken*, beter nog van den *algemeenen dienstplicht* zou eischen) ons bij een eventueelen oorlog bijna weerloos ten prooi zou laten aan den vijand. Wij willen niet onderzoeken aan wien de schuld is, dat dergelijke voor ons vaderland zoo sombere voorspiegelingen, zelfs in den boezem der volksvertegenwoordiging gedaan, en helaas! met al te veel grond gedaan worden. Wij zullen ons hier liever bepalen tot ons Aziatisch Rijk, en in herinnering brengen, dat in diezelfde vergaderzaal, zoowel als daar buiten, ook reeds sedert lang en herhaaldelijk door FEITEN is geconstateerd, hoe roekeloosheid, gebrek aan vaderlandsliefde, politieke immoraliteit, gemis aan waarheidszin, ergerlijke spilzucht, kleinmoedigheid en stelselloosheid, totaal gemis aan eendrachtelijk samenwerken, zucht tot centralisatie, en ook de steeds toenemende zucht, zoowel van de Nederlandsche machthebbenden als van de bureaucraten,

---

[1]) Prévost Paradol, Essai sur l'histoire universelle: l'Orient, les Pheniciens.

om het *overzeesche* leger op onvoldoende sterkte te houden [1]), dat leger uit te mergelen, te onderdrukken, en in zijne reeds zoo zware taak te dwarsboomen; hoe deze de hoofdkwalen zijn, die reeds lang als de kanker knagen aan ons *koloniaal* bestaan.

Zoowel in de Kamers als daar buiten, door geschiedschrijvers zoowel als door letterkundigen, door Staatslieden zoowel als door burgers, door civiele ambtenaren zoowel als door officieren, is niet eens, maar herhaaldelijk de voorspelling gedaan, dat de Atjehoorlog „het begin van ons einde" zou zijn in den O.-I. Archipel.

Zoo behoeft men dan ook waarlijk geen Calchas te zijn, of de treurige zienersgave van eene Cassandra te bezitten, om te kunnen voorspellen, dat die genoemde bloedbedervende kwalen zelfs het schoonste en sterkste lichaam eindelijk ten gronde moeten richten.

Die kwalen bestaan reeds sedert lang, maar zijn vooral in het licht getreden sedert onzen rampvollen Atjehoorlog, waarin maar al te dikwerf uitkwam, hoe *misleiding* het wachtwoord der Staatslieden was. En in het bijzonder nog zijn die kwalen maar al te helder aan het licht gekomen, toen de *intrigues* werden ontsluierd, die sedert 1879 de geheele Atjehpolitiek

---

[1]) In twee hoofdstukken van zijn werk: L'armée Française en 1867, heeft Trochu de waarheid aangetoond van deze stellingen (blz. 233 en 313): »La tradition sert d'excuse à l'insouciance et elle a perdu plus d'armées qu'elle n'en a sauvé."

. . . .

«C'est l'organisation seule qui résiste dans les revers et sauve la patrie."

In Frankrijk luisterde men niet naar zijne ernstige en waarschuwende woorden. Maar toen slechts 3 en 4 jaren later de Franschen, ondanks den betoonden heldenmoed, verslagen en bij honderdduizenden in gevangenschap geraakt waren, toen Frankrijk onmachtig geworden en diep vernederd was, toen heeft menig vaderlandlievend Franschman, *echter te laat*, betreurd, dat men naar de reeds vroeger door den onbaatzuchtigen Trochu verkondigde waarheid niet had willen hooren.

Zoo zal men in Nederland ook in dit opzicht niet wijzer willen worden, ofschoon wij in onzen Atjehoorlog die waarheden reeds zoo lang en zoo gevoelig hebben ondervonden.

en de voornaamste toestanden daar op de noodlottigste wijze hebben beheerscht. Ieder die bovendien nog is ingewijd in andere droevige bijzonderheden van het Atjehtreurspel, weet ook, hoe zelfs, als een uitvloeisel der daar gevolgde trouwelooze politiek, dikwerf verbonden met laster, nijd en afgunst, menige vriendschapsband voor immer is verbroken, veel leed daardoor is veroorzaakt, veel huiselijk geluk daardoor voor immer is verwoest, en hoe zelfs menig familiedrama in die droeve Atjehvlakte is afgespeeld.

Wie, die zich dat alles voor den geest brengt, wie, die bekend is geworden met de *„machinatiën”* die, zoowel te 's-Gravenhage, te Batavia als te Buitenzorg, telkens uitgedacht, en zonder blikken of blozen op onze koloniën, maar *vooral* op Atjeh in werking zijn gebracht, wie wordt dan niet met zekeren weemoed herinnerd aan de woorden van den grooten dichter, waarmede hij de verdorvenheid schildert, die tijdens de regeering van Catharina de Medicis, in sommige Staten, maar vooral in Frankrijk, zoo diep wortel had geschoten. [1])

Hinter Wolken erlöschen des Wagens beharrliche Sterne,
Bleibend ist nichts mehr, es irrt selbst in dem Busen der Gott,
Aus dem Gespräche verschwindet die Wahrheit, Glauben und Treue
Aus dem Leben, es lügt selbst auf der Lippe der Schwur.
In der Herzen vertraulichsten Bund, in der Liebe Geheimnisz
Drängt sich der Sykophant, [2]) reiszt von dem Freunde den Freund,
Auf die Unschuld schielt der Verrath mit verschlingendem Blicke,
Mit vergiftendem Bisz tödtet des Lästerers Zahn.
Feil ist in der geschändeten Brust der Gedanke, die Liebe
Wirft des freien Gefühls göttlichen Adel hinweg.
Deiner heiligen Zeichen, o Wahrheit, hat der Betrug sich

[1]) Der Spaziergang. Schiller's Werke 1e Band Seite 202.
[2]) In 't algemeen: een aanbrenger, verrader, kwaadspreker.

„Angemaszt, der Natur köstlichste Stimmen entweiht,
„Die das bedürftige Herz in der Freude Drang sich erfindet;
„Kaum giebt wahres Gefühl noch durch Verstummen sich kund.
„Auf der Tribüne prahlet das Recht, in der Hütte die Eintracht,
„Des Gezetzes Gespenst steht an der Könige Thron.
„Jahre lang mag, Jahrhunderte lang die Mumie dauern,
„Mag das trügende Bild lebender Fülle bestehn,
„Bis die Natur erwacht, und mit schweren, ehernen Händen
„An das höhle Gebäu rühret die Noth und die Zeit,
„Einer Tigerin gleich, die das eiserne Gitter durchbrochen
„Und des Numidischen Walds plötzlich und schrecklich gedenkt,
„Aufsteht mit des Verbrechens Wuth und des Elends die Menschheit
„Und in der Asche der Stadt sucht die verlorne Natur."

Bij deze weinig bemoedigende vergelijking is het slechts één troost te weten, dat verscheidene, ook in ons Indië belangstellende patriotten, onze hier en elders uitgesproken meening volkomen deelen. Immers hoe gaarne wij in het belang van ons vaderland ook zouden wenschen, in dit opzicht de zaken te donker te hebben ingezien, nu de waarheid, helaas! zoo en niet anders is, nu bestaat er bij meerdere eenstemmigheid en uiting van die opvattingen, ten minste nog een weinig hoop op eenige beterschap. Verscheidene brieven zijn reeds in mijn bezit, als even zoovele bewijzen voor die eenstemmigheid in beoordeeling dezer toestanden. Zoo ontving ik nog den 21 November ll. een schrijven van een mijner oud-kameraden, waaruit ik hier het volgende overneem:

„Vooral wanneer het ons heerlijk Indië en de mannen geldt „aan wier onverzwakte plichtsvervulling en toewijding de be„scherming en het behoud van het kostbaarst kroonjuweel is „toevertrouwd, treedt in de „faits et gestes" van onze door„knede Staatslieden maar al te zeer de waarheid aan het

„licht van Renan's uitspraak: „*La politique ne recule pas devant „la fraude.*" [1])

„Zou het niet wenschelijk, of, liever nog, hoog noodig zijn, „in het belang van ons Vaderland en zijne Koloniën, eene „prijsvraag uit te schrijven tot ontdekking van „*gezonde „staatsmansstof*", ter inenting, als voorbehoedmiddel tegen „politieke roekeloosheid, politieke aandoeningen, politieke partij-„zucht, politieke fraude, en den nasleep van kwalen, die als „gevolg daarvan een volk zoo bitter en zoo smartelijk kunnen „teisteren?"

Als antwoord op die vraag willen wij in het belang der lijdende volken slechts den wensch uitspreken, dat weldra een ander weldoener als *Jenner* moge opstaan, wien het gelukt *die* gezonde stof te ontdekken.

Moge hij dan ook *dadelijk* vele voorstanders en de noodige helpers vinden om die kunstbewerking toe te passen op alle aspirant-staatslieden in het oude Europa, en vooral in het oud geworden Nederland.

Moge die uitvinding echter *spoedig* worden gedaan, daar het anders voor ons, Nederlanders, allicht *te* laat zou kunnen zijn.

Mocht intusschen een eerlijk Staatsman den onderzoekenden blik kunnen slaan in de geheime archieven van het Haagsche Plein, van Batavia en van Buitenzorg, en ook andere *geheime schrifturen* en *gedachtenwisselingen* van Nederlandsche politici kunnen raadplegen! Wij zijn overtuigd dat hij dan een hoogst belangrijk werk zou kunnen samenstellen over den *grooten noodlottigen invloed,* dien eene *roekelooze en immoreele politiek* reeds sedert langen tijd op ons geheel koloniaal bestaan en vooral op onzen ruim tienjarigen Atjeh-oorlog heeft geoefend.

---

[1]) De groote denker en navorscher heeft deze woorden terneergeschreven in het 7e Deel (bl. 74) van zijn werk: «*Histoire des Origines du Christianisme*," in het hoofdstuk getiteld: «*Marc Aurèle et la fin du Monde antique.*"

Voor dergelijken arbeid zouden wij eenige merkwaardige documenten kunnen verschaffen, die den Schrijver dan wellicht met dezelfde walging zouden vervullen als de lezing bij ons heeft opgewekt.

Als geschikt *motto* voor zulk een werk zouden wij dan met vol vertrouwen durven aanbevelen de woorden der rijkbegaafde en gevoelvolle Rumeensche Vorstin, welke deze, als de vrucht van *Hare* bittere levenservaring, als de zoo sympathische *Carmen-Sylva*, heeft terneergeschreven: *„De hoogere Staatkunde „bestaat uit laagheden, welke men als sporten gebruikt om „te klimmen."*

NASCHRIFT.

Reeds op blz. 92 hiervoren hebben wij er op gewezen, hoe onze *tamme* oorlogvoering op Atjeh, maar hoe vooral onze sedert April 1881 gevolgde *flauwhartige* gedragslijn tegenover *rebellen* (onze weerspannige onderdanen van Februari 1874); hoe ons zwakheidsbetoon tegenover dien fanatieken Mohamedaanschen Staat, voor ons Indië het *voorportaal* van Mekka, hoe *die* gedragslijn van den meest heilloozen invloed is geweest en nog moet zijn voor ons gezag, in dien onmetelijken Archipel met zijne bevolking van bijna dertig millioen zielen. Wij hebben in ons geschrift er op gewezen hoe in ons Aziatisch Rijk de Islam steeds veld wint, terwijl daarentegen ons Oostersch leger, die zoo onmisbare steun voor ons gezag, in uitputting steeds toeneemt. Nadat wij daarop de aandacht hebben gevestigd, is inmiddels het Egyptische leger onder den Engelschen Opperbevelhebber Hicks bij El-Obeid in Soedan totaal verslagen door den Mahdi. Allerwegen voorziet men dat die gewichtige gebeurtenis niet zonder gewichtige gevolgen blijven zal, ook voor de Westersche mogendheden die, zooals Engeland, Nederland en Frankrijk, in hunne koloniën overheerschers zijn van eene *millioenen* sterke, dikwerf woelzieke en fanatieke Mohamedaansche bevolking.

Door alle eeuwen heen heeft de geschiedenis ons bovendien geleerd, dat waar het den strijd geldt om het geloof, de Muzelmannen weldra alle onderlinge veeten vergeten, en dicht aaneengesloten, het gewicht der groote zaak waarvoor zij strijden beter begrijpen dan de door verdeeldheid beheerschte Christenen; dat zij slechts één doel beoogen: de Halve Maan te doen zegevieren boven de Kruisbanier, en dat zij, de geloovigen, geene middelen ontzien, om althans te trachten de ongeloovige Christenoverheerschers voorgoed te verdelgen.

Dat de Mahomedaansche beweging, in den zomer van 1882 in Egypte aangevangen door den praetoriaan Arabi, thans in Soedan voortgezet door den Mahdi, Mohamad-Ahmed, ook bij de fanatieke volkeren van *ons* Aziatisch Rijk haar terugslag zal doen gevoelen, zullen zelfs volbloed optimisten, die met Indië bekend zijn, moeilijk kunnen ontkennen.

Laten wij daarom de lessen der geschiedenis en der ondervinding ook nu niet veronachtzamen, maar ons liever daaraan spiegelen.

In 1483, dus juist vier eeuwen geleden, werd op een afgelegen plekje in Duitschland, te Eisleben, uit arme ouders een kind geboren, dat bestemd was een groote rol op het wereldtooneel te vervullen. De jonge Luther, opgegroeid tot een kloeken, hoogst bekwamen man, trad ruim dertig jaren later, en ofschoon toen slechts een eenvoudig Augustijner monnik, met onwrikbaar zelfvertrouwen in het strijdperk tegen het destijds nog zoo oppermachtig gezag der Pausen. Zonder zich te storen aan de bedreigingen, aan de banvloeken en bullen, door een Leo X tegen hem uitgevaardigd, ging hij moedig en vastberaden voort met zijn Hervormingswerk, met zijnen strijd tegen schandelijke kerkelijke misbruiken, tegen kerkelijke dwingelandij. Met dat al hadden zelfs de schranderste denkers van die dagen weinig kunnen vermoeden, welke groote gevolgen Luthers stoutmoedig optreden, ook in de toekomst, voor de geheele beschaafde wereld hebben zou.

Weinig kon het baten of Leo X een ***bul*** uitvaardigde, waarbij de geschriften van den vrijzinnigen monnik als kettersch veroordeeld en ten vure gedoemd werden; weinig kon het baten of Zijne Heiligheid een andere bul naar Duitschland zond om dien prediker in den kerkelijken ban te doen. Die bullen bleken niet bestand te zijn tegen het vuur dat Luther ter hunner eere te Wittenberg ontstak, en waarbij hij deze nog de boeken van het kanonieke recht tot reisgezelschap gaf.

Die Pauselijke bullen en banvloeken bleken machteloos te zijn tegen de gezonde leerstellingen van den eenvoudigen monnik, tegen het door Luther aangevangen Hervormingswerk.

Evenzoo bleken in onze dagen de Pauselijke ***Encyclieken*** en ***syllabussen*** machteloos te zijn tegen den wil van het Italiaansche volk, toen het de onderdrukking eindelijk moede, behoefte gevoelde zijne vroegere eenheid te herwinnen. Sterk door dien volkswil, kon de Pauselijke banvloek den ridderlijken Victor Emanuel, den Piemonteeschen Vorst, al even weinig deren als den vurigen Garibaldi — den belangeloosten en edelsten republikein, dien de wereld ooit gekend heeft —, toen deze helden gehoor gaven aan de stem, die hen tot groote daden riep, toen zij de wapens aangordden om voor die eenheid van een groot volk den kamp te aanvaarden. En wel mag het beschouwd worden als een merkwaardig teeken des tijds, dat het diezelfde, eenmaal zoo fanatieke Italianen waren, die het Hoofd der Kerk als wereldlijk vorst onttroonden en, trots alle kerkelijke bedreigingen en banvloeken, aan het herboren land der oude Romeinen, de EEUWIGE STAD weder tot de hoofdplaats maakten van hun krachtig Rijk.

De strijd die thans in Oostelijk Afrika is aangevangen, schijnt, volgens vele bevoegde beoordeelaars, de ***Hervorming van den Islam*** en daarmede ook het Kalifaat te gelden. Reeds lang toch hebben de ijverige en trouwgeloovige Muzelmannen het met leede oogen aangezien, hoe ***„de zieke man“***, door de

Christenen beheerscht, in Europa zoowel als in Azië, en nu ook in Afrika, tot onbeduidendheid is veroordeeld. Zij aanschouwen het, hoe door den invloed en het contact der Christenen, de misbruiken onder de geloovigen steeds toenemen; hoe de Kalief in Europa, als *Hoofd van den Islam,* niet meer in staat is die misbruiken met vaste hand uit te roeien, hun daarin zelfs een heilloos voorbeeld geeft; hoe hij machteloos is het oude geloof van den eenigen Profeet te herstellen en de verschillende secten der Shafieten, Malekieten en Hanefieten, die elkander zelfs in Arabië bestrijden, weder tot éénheid van handelen te dwingen. Zij zien het maar al te duidelijk hoe het Hoofd der Osmanen machteloos is, om waar noodig voor de millioenen en millioenen *geloovigen* handelend op te treden.

Door Engelschen invloed, of gedreven door eigenbelang, door zucht tot zelfbehoud, kunnen de Kalief in Europa en de Khedive in Egypte vrij hunne Ulema's en hunne Scheiks bijeenroepen, om door hunne uitspraak een *fetwah* te verkrijgen. Daarmede gewapend, kunnen zij vrij verkondigen dat de Mahdi, die in Soedan is opgestaan, niet de verwachte, niet de door God gezonden, maar slechts een *valsche* profeet is, een bedrieger, een rebel, wien men niet volgen of gehoorzamen mag — alle *fetwahs* zijn niet bestand tegen de macht der feiten. De schitterende overwinningen, door den Mahdi bevochten, spreken duidelijker tot zijn volgers, en de eenmaal aangewakkerde geestdrift kan niet meer worden uitgedoofd door schoone *proclamatiën* of *fetwahs* van den Turkschen Sultan, van den Egyptischen Onder-Koning, van hunne Ulema's of van hunne Scheiks. Ook daar kunnen slechts krachtige daden spreken.

Nu de strijd om het geloof eenmaal is aangevangen, kunnen in het Oosten dergelijke *kanonieke* veroordeelingen al even weinig baten, als in het Westen de Pauselijke banvloeken, Syllabussen en Encyclieken.

De zegevierende Mahdi, niet alleen een vurig geloovige,

dapper en voortvarend in den strijd, maar bovendien een schrander man van veel studie, is te verstandig om zich over die *fetwahs* te bekommeren en blijft even stout zijn weg bewandelen. En hoe geruststellend sommige berichten ook reeds mogen verkondigen, dat zijn aanhang van weinig beteekenis meer zou zijn, in het Oosten meer nog dan in het Westen wordt de leer gehuldigd: „le résultat est un Dieu de fer que „les hommes adorent."

En valt deze Mahdi, welnu, evenmin als met het verdwijnen van Arabi-pacha zal daarmede het smeulend vuur zijn uitgedoofd.

Even spoedig zal er een andere profeet als zijn opvolger verrijzen, om den strijd voor de Halve Maan met even veel geestdrift en volharding voort te zetten. En moeten zij ook tijdelijk bukken voor de overmacht der ongeloovigen, met de fanatieke Jezuïeten hebben de vurige dweepzieke Islamieten ook dit gemeen, dat zij wel eens den *schijn* aannemen van te berusten, van te zijn ingeslapen, maar dat zij in werkelijkheid toch steeds waken en arbeiden, om, zoodra het oogenblik gunstig is, weder met de grootste geestdrift naar de wapens te grijpen. En is dat oogenblik daar, dan weten zij ook het eigenbelang te doen zwijgen, om voor het *groote beginsel* alles ten offer te brengen.

Evengoed als de Engelschen dat herhaaldelijk in Azië en nu ook in Egypte ondervonden, evengoed als de Franschen dat in Afrika deden, hebben ook wij in zoo menigen oorlog in onzen O.-I. Archipel geleerd, dat *valsche* profeten voor ons als overheerschers, even lastig en gevaarlijk kunnen worden alsof zij *echte*, door God gezonden profeten waren geweest.

Met die ondervinding achter ons, is het vooral onder de tegenwoordige tijdsomstandigheden te hopen, dat zich in Nederland eindelijk eens wat meer belangstelling voor de gebeurtenissen op Noord-Sumatra en voor geheel ons Aziatisch Rijk moge openbaren. Laten wij hopen dat *ons* land althans niet

de *eenige* groote koloniale mogendheid zij, die, zelfs met een naderenden Mohamedaanschen storm in het verschiet, toch maar rustig *blijft* voortdommelen, *blijft* afwachten en *niets blijft doen.*

Reeds op bladz. 95 hebben wij het gezegd, en na de gebeurtenissen in Egypte herhalen wij het met nog meer aandrang en tevens met volle overtuiging: de tijden zijn hoogst ernstig; de dreigende onweerswolken, die zich in het Oosten samenpakken, manen meer nog dan vroeger aan tot het nemen van *tijdige voorzorgen.*

Die voorzorgen, *die voorbereiding* zijn noodig, opdat wij niet *steeds* vervallen in *dezelfde misslagen*, maar kalm, kloek voortvarend en krachtig kunnen handelen, wanneer de ure des gevaars is aangebroken. En laat ons daarbij vooral bedenken, dat om zoo te *kunnen* handelen, *intijds* ook voor de noodige middelen moet worden gezorgd.

Mogen onze Staatslieden door schade en schande geleerd, in het belang van ons volk, met die ondervinding eindelijk hun voordeel willen doen, en de woorden van Napoleon I: „*La vraie sagesse des nations c'est l'expérience*", eindelijk eens indachtig willen zijn.

BIJLAGE A.

In Memoriam.

DE NAGEDACHTENIS VAN DEN GENERAAL A. V. MICHIELS VERDEDIGD TEGEN HET HEM TOEDICHTEN VAN OORLOGSBEGINSELEN, DIE NIET DE ZIJNE WAREN. ONS STAATKUNDIG PROGRAMMA VOOR SUMATRA SEDERT 12 FEBRUARI 1874.

»Anders is het wanneer men zijn oordeel wil »schragen door eene valsche voordracht der ge»beurtenissen, waaruit misleiding, ook voor de »toekomst, kan ontstaan."

GENERAAL MICHIELS. [1])

De zucht tot zelfbehoud, die elk mensch is aangeboren, doet hem, vooral wanneer hij in nood verkeert, wel eens naar middelen grijpen, die den onbevooroordeelden toeschouwer juist geen gevoel van groote bewondering kunnen afdwingen.

---

[1]) Nadat op den 24en Mei 1849 onze troepen, onder aanvoering van den Generaal Michiels, bij Kasoemba eene luisterrijke zege op de dappere, overmachtige Klonkongers behaald, en hun heiligsten tempel, Soengej-lawas genaamd, stormenderhand vermeesterd hadden, werd de Opperbevelhebber der 3de Balische expeditie in den vroegen morgen van 25 Mei zwaar gewond, en stierf nog in den avond van dien dag den heldendood.

»Bij besluit van Z. Exc. den Minister van Staat, Gouverneur-Generaal van »Ned. Indië, van 4 Juni 1849, No. 1, werd, als een blijk van 's Gouvernements »erkentelijkheid voor de langdurige, roemrijke en trouwe diensten van wijlen »den Generaal-Majoor titulair A. V. Michiels, aan vrouwe A. E. Gilis,

Zoo althans ging het ons, toen wij ongeveer $4^1/_2$ jaar geleden kennis maakten met „*De Waarheid over onze vestiging in Atjeh,* „*door den Luitenant-Generaal J. Van Swieten*", en op bl. 94 van dat werk ook de voor jongere, nog onervaren wapenbroeders zeer gevaarlijke leer geboekstaafd vonden: „dat bij „Indische oorlogen groote voortvarendheid onze leus niet „moet zijn."

Daarlatende dat de Generaal Van Swieten op blz. 246 van zijn boek, *op grond der ondervinding*, opgedaan bij alle onze Indische expeditiën, bij de oorlogen in Mexico en Algerië, het bewijs geleverd heeft, dat *voortvarendheid* bij Indische oorlogen *wèl* onze leus moet zijn, willen wij ons hier slechts bepalen tot de herinnering, dat Generaal V. Sw. op dezelfde blz. 94 van zijne *Waarheid*, waar hij deze o. i. gevaarlijke leer verkondigde, daarop heeft laten volgen: „Dit was ook een der „oorlogsbeginselen van den Generaal-Majoor A. V. Michiels, „wien men toch waar het te pas kwam geen voortvarendheid „en kordaatheid kan ontzeggen."

Het heeft ons altijd ten hoogste verbaasd, dat de Generaal Van Swieten, alléén om zijne leer gemakkelijk ingang te doen vinden, zich *in dien zin* op het oordeel van zijn vroegeren chef en voorganger heeft durven beroepen.

»weduwe van J. Michiels, te Maastricht, toegelegd een maandelijksch pensioen »van *een honderd gulden*, ten laste van de geldmiddelen in Nederlandsch-Indië."

Het was het bedrag der délégatie, waarmede Michiels, tijdens zijn leven, *zijne moeder* onderhield.

Deze daad van bijzondere vrijgevigheid der Ned.-Ind. Regeering meenden wij hier in herinnering te moeten brengen, als een voor Indië hoogst zeldzaam, wellicht éénig feit, als een bewijs hoe de vele gewichtige diensten door groote mannen aan hun land bewezen, daar een enkele maal worden gewaardeerd.

Dertig jaren later heeft de Britsch-Indische Regeering de diensten, aan den Staat bewezen, door den in 1879 te Kaboel (Afghanistan) vermoorden Engelschen Gezant, Majoor Louis Cavagnari, gehuldigd, door aan zijne weduwe een *buitengewoon* pensioen toe te kennen van 500 ponden sterling 's jaars, en aan zijne moeder een jaargeld van 100 ponden sterling.

Van niemand méér dan van hem had men juist mogen verwachten, dat hij zulk een *onjuist* oordeel zou hebben *bestreden*, indien dat door anderen ware uitgesproken. De Generaal Van Swieten toch werd in 1849 de opvolger van den Generaal Michiels als Civiel en Militair Gouverneur ter Sumatra's Westkust, nadat deze door een *krachtig*, *doortastend* en *beleidvol* bestuur van *elf jaren*, *veelal onder de moeilijkste oorlogsomstandigheden*, onze heerschappij ter S. W. K. op vaste grondslagen had gevestigd. Zooals de schoonzoon van den Generaal Michiels, de Kolonel Van der Hart [1]), dat eenmaal heeft gezegd, vond de Generaal Van Swieten bij zijn optreden over dat schoone gewest „alles in bloesem en knop", — het vruchtbare werk van zijn grooten voorganger.

Maar bovendien, het kan niet anders, of de Generaal Van Swieten, meer nog dan ieder ander, moet den Generaal Michiels zoowel uit diens krijgsverrichtingen tijdens den Java-oorlog, als uit zijne vele op Sumatra gevoerde oorlogen, en eindelijk ook uit zijn *voortvarend* en *krachtdadig* optreden als Opperbevelhebber der *derde Balische expeditie* (een optreden dat altijd met succes werd bekroond) *steeds* hebben leeren kennen als een *stout*, *snel handelend aanvoerder*, afkeerig van afwachten, van lijdelijkheid, van halve maatregelen, of van het voeren van eenen *slependen oorlog*.

Op blz. 3 der brochure: *De toestand van Sumatra's Westkust in* 1848 *uit de nagelaten geschriften van den Generaal-Majoor A. V. Michiels* vinden wij deze woorden van Michiels opgeteekend: „Doch laten wij elkander wel verstaan: de heer „De Stuers wil bloot vergeten, dat die oorlogen, waarop hij „doelt, niet door mij zijn aangevangen, maar integendeel *door* „*mij, althans waar ik het bevel voerde, snel zijn beslecht*, „*en dat zelfs die uitbreiding van ons gebied op Sumatra niets* „*anders geweest is dan het gevolg van dat beslechten op eene*

[1]) In 1855 als Militair en Civiel Gouverneur op Celebes aldaar vermoord.

„zóó beslissende wijze, dat het de onderwerping moest mede-„brengen van de tegen ons opgetreden volken, en wijders niets „meer dan de voorspoedige en krachtdadige bestraffing van aan-„randing van buiten, en het even snel dempen van enkele roeke-„looze pogingen tot verstoring der inwendige rust.” [1])

En op bladz. 13 van diezelfde brochure: „De opstand „van Batipoe in 1841, het oproer nabij Padang in 1844, „*waren even spoedig gedempt als uitgebroken.*” In zijne brochure „*Neêrlands souvereiniteit over de schoonste en rijkste „gewesten van Sumatra*” (verschenen in 1846) heeft de Generaal Michiels duidelijk aangetoond, hoe onze heerschappij daar alleen door *voortdurend krachtdadig* en *voortvarend* optreden kon worden gevestigd en lezen wij op blz. 35 en 36: „hoe onze be-„sluiteloosheid en lijdelijkheid onzen toestand daar zoodanig had „doen verergeren, dat krachtvolle en kostbare middelen alstoen „vereischt werden, om bloot ons gecompromitteerd bestaan zelf „te handhaven; terwijl eindelijk bij het hervatten van het „offensieve, in het midden van 1832, de Padarische overheer-„sching den tijd had gehad, zich te bevestigen en uit te brei-„den; dat zij door dezen langdurigen slependen oorlog meer „geoefend waren geworden . . . . en ten gevolge van den „defensieven aard, dien de oorlog van onze zijde had aange-„nomen, het land al meer en meer door versterkingen in alle „richtingen werd versperd; dat eindelijk onze werkeloosheid „bij Padaries en ook bij Maleiers het ontzag voor onze wape-„nen aanmerkelijk had doen dalen, zoo niet geheel verdwijnen.”

Reeds uit *deze* aanhalingen, uit *deze* getuigenissen, die Generaal Michiels van zich zelven heeft terneergeschreven, blijkt, dat hij ten opzichte van onze wijze van oorlogvoeren in Indië *geheel tegenovergestelde* begrippen had en ook in toepassing heeft gebracht, dan de Generaal Van Swieten dat te Atjeh heeft

[1]) Wij cursiveeren.

gedaan, en indien de groote Michiels nog geleefd had, zou de Generaal Van Swieten hem gewis ook niet als getuige voor *zulk* een beweren hebben aangeroepen. Wij betwijfelen dat te meer, omdat wij bovendien kennis dragen van den inhoud van verscheidene particuliere brieven van Sumatra en zelfs van Bali (1849) door den Generaals Michiels aan een zijner oudste en meest intieme vrienden geschreven [1]). Ook in *die* brieven hebben wij geen enkel spoor kunnen ontdekken van eene geestverwantschap, van die overeenstemming in denken en in handelen tusschen deze beide krijgsoversten. Het tegengestelde is ons echter wel door dien trouwen vriend van den Generaal Michiels medegedeeld, terwijl ook diens schoonzoon, de Kolonel Van der Hart, dat tijdens zijn leven niet heeft verbloemd. Reeds toen wij aan de Militaire Academie onze opleiding tot officier ontvingen, en bekend raakten met de daden van dien roemrijken Indischen krijgsbevelhebber, gevoelden wij voor hem eene diepe vereering, die later steeds is toegenomen. [2]) Dit is dan

[1]) Te midden der grootste gevaren, onder den druk van beslommeringen en groote verantwoordelijkheid, verloor hij nooit zijn opgeruimden geest, die gaarne tot scherts was geneigd. Zoo deelde hij dien vriend in eenen brief, gedagteekend Sangsiet-Dalam 17 Avril 1849, de roemrijke vermeestering van Djagaraga (16 April) o. a. in de volgende regelen mede:

»Buvez un verre de bon vin du Rhin, mon cher ami, et criez ou pensez »*Hoezee!* — La victoire a été complète; seulement je dois craindre de me »voir arracher les yeux à mon retour à Batavia puisque par une assez sin»gulière rencontre trois des officiers supérieurs mariés, que j'ai pris de là, »ont été blessés, j'espère au moins pas mortellement. Seulement pour le bon »et brave Meis je suis assez inquiêt et vous m'obligerez si vous voulez m'en »dire des nouvelles par le retour du bâtiment à vapeur," etc.

Zijn *laatste* brief aan dien vriend, gedagteekend 21 Mei en geschreven aan boord van de Etna, meldde dat de zaken op Bali geheel naar wensch bleven gaan, en dat hij in de eerste dagen van Juni, ter regeling der administratieve en politieke Balische aangelegenheden, te Batavia hoopte te zijn. Weinig vermoedende dat hij reeds vier dagen later zijn roemvol leven op de Etna zou eindigen, besloot hij dien brief met deze hoopvolle woorden: »*J'espère, mon cher.... vous revoir dans peu. A revoir donc et amitié.*"

[2]) Bij het naslaan der familie-papieren van dien ook reeds eenige jaren geleden afgereisden vriend van Michiels, den trouwsten dien hij ooit heeft gehad,

ook eene der redenen, waarom wij thans, uit eerbied voor zijne nagedachtenis, willen voorkomen, dat hij door het tegenwoordig geslacht verkeerd zou worden beoordeeld, ten gevolge van *„eene „valsche voordracht der gebeurtenissen, waaruit misleiding, ook „voor de toekomst, zou kunnen ontstaan.*" [1])

Den 14[en] November 1883 heeft ook de toenmalige Minister van Koloniën Van Bloemen Waanders den Generaal Michiels weder opgeroepen uit zijne *welverdiende* rust, om de schim van den roemvol gevallen held in 's Lands vergaderzaal min of meer de nederige rol van figurant te laten vervullen. Wij haasten ons er bij te voegen dat die eerlijke staatsdienaar dit zeer zeker niet heeft gedaan met het doel om te misleiden, ook niet tot zelfverdediging, maar, wellicht verkeerd ingelicht door anderen, om onze op Atjeh gevolgde gedragslijn te verdedigen. In die Kamerzitting toch beweerde genoemde Minister, dat de *intrekking* van posten op Atjeh (thans echter volgens *civiele* inzichten) slechts eene herhaling zijn zou van hetgeen Michiels vroeger ter Sumatra's Westkust zou hebben gedaan om versnippering van macht te voorkomen.

---

vonden wij niet alleen meerdere belangrijke brieven van zeer verdienstelijke officieren, die het verlies van Michiels, vooral voor de expeditie, diep betreurden, maar ook eenige gedichten aan zijne nagedachtenis gewijd. Een dezer zangen, vermoedelijk weinig of niet meer bekend, en nooit door den druk verspreid, wensch ik hierachter op te nemen, ook om den naam van dien hoogst verdienstelijken Indischen krijgsbevelhebber bij het tegenwoordig zeer vergeetachtig geslacht nog eens in herinnering te brengen. Geen poëet zijnde, kan ik over de waarde van het gedicht niet oordeelen, al heeft het na zooveel jaren mijn oud soldatenbloed nog eene weldadige warmte geschonken, maar in elk geval kan men er uit ontwaren, hoe hoog Michiels door zijne soldaten werd vereerd. En tevens kan men er uit zien, dat er onder die vreemde niet vertrouwbare «avonturiers" (zie de Noot op blz. 109) van het N. I. leger, niet alleen begaafde menschen worden gevonden, maar ook mannen die trouw zijn aan de Nederlandsche vanen, die vrij bekend zijn met onze geschiedenis, mannen, bij wie het eenvoudig grof soldatenkleed zoo vaak een gevoelig en dankbaar hart verbergt.

[1]) Woorden van *Michiels* voorkomende op blz. 33 der brochure: *De toestand van S. W. K. in* 1848.

Ook tegen die *onjuiste* voorstelling moeten wij hier met kracht opkomen, omdat, zij 't onwillens, „ook hieruit misleiding voor de toekomst zou kunnen ontstaan."

Op blz. 27 van zijne hiervoren aangehaalde brochure *Neerland's souvereiniteit* enz. schrijft Michiels: „Nog minder kon „aan terugtrekken gedacht worden, toen het overvallen en „vermoorden der onzen in de valleien van Bondjol en Loender „zoo deerlijk den misslag gestraft hadden, van eene reeds over „het geheel te zwakke macht nog te hebben versnipperd."

Die woorden zijn echter volstrekt niet toepasselijk op de tegenwoordige toestanden te Atjeh, waar, bij vrijheid tot handelen en doelmatige aanwending, voorloopig eene voldoende macht aanwezig is. Bovendien heeft Michiels in die, in hoofde dezer aangehaalde brochure (van 1848) medegedeeld (blz. 37 en 38), dat de Engelschen, die zich in Benkoelen tot de occupatie van het fort Marlbourough bepaald hadden, „in 1719 door de in„landsche bevolking genoodzaakt waren geworden Benkoelen en „dat fort te verlaten [1]); dat diezelfde Engelschen in Padang, „waarschijnlijk, evenals wij, tot eene progressief grootere „machtsontwikkeling genoodzaakt zouden zijn geworden, waren „zij niet vóór de overgave aan het Nederlandsch gouvernement „geheel uit de binnenlanden teruggetrokken."

Op blz. 37 en 38 der reeds meer aangehaalde brochure van 1846, schrijft Michiels o. a.: „De onvermijdelijke wrijving, „door de nabuurschap teweeggebracht met eene oorspronkelijke „bevolking, die den Europeaan nimmer onder een ander oog„punt kan beschouwen, dan dat van gewelddadigen indringer, „die wrijving met eene bevolking, waarvan de min geciviliseerde „staat niet toelaat op Traktaten of overeenkomsten te bouwen, „brengt mede de onbegrensde strekking tot uitbreiding."

Waar Michiels dergelijke beginselen terneergeschreven, en

---

[1]) Nogmaals een *waarschuwend* voorbeeld *tegen* eene *beperkte occupatie*.

sedert 1837, volgens den wil der toenmalige Regeering, op Sumatra's Westkust toegepast heeft, kan nu, zonder eenig bewijs, niet worden aangenomen, dat zoo *hij* thans Noord-Sumatra had moeten onderwerpen, dit zou hebben gedaan door *ontijdige* opheffing van posten, wier vestiging ons zooveel kostbaar bloed en zooveel geld heeft gekost.

Maar tegen zulk eene *onjuiste* gevolgtrekking getuigt bovendien de *geheele* gedragslijn van Michiels, die genoegzaam blijkt uit enkele aanhalingen, die wij nog uit zijne geschriften zullen doen. Vooraf zal echter eene korte herinnering noodig zijn om die citaten goed te kunnen begrijpen.

De Generaals Jhr. H. J. J. L. Ridder de Stuers en Michiels (die elkander met eenige tusschenruimte in het bestuur over Sumatra's Westkust hebben opgevolgd) waren heftige tegenstanders, daar beider meeningen lijnrecht tegenover elkander stonden, speciaal met opzicht tot de middelen die aangewend moesten worden om de bevolking van Sumatra's Westkust aan ons gezag te onderwerpen. Dat de feiten en de geschiedenis Michiels *reeds lang* in het gelijk hebben gesteld, zij hier terloops opgemerkt. De Generaal De Stuers, oudere broeder van den ten vorigen jare overleden Adjudant-Generaal, was een hoogst bekwaam man, maar leed nu en dan aan utopistische denkbeelden, en was meermalen, ten opzichte van onze toenmalige Sumatraansche *vijanden*, *te* humane theorieën toegedaan.

Als een gevolg bovendien van den op Java steeds voortdurenden oorlog, waardoor zelfs een groot aantal troepen van Sumatra naar Java moesten worden teruggezonden, werd De Stuers in zekeren zin tot het aannemen eener defensieve afwachtende houding *gedwongen*, die niettemin ook daar, en zeer verklaarbaar, tot *heillooze* gevolgen heeft geleid. Ofschoon Michiels zelf erkende (Febr. 1832) hoe, tengevolge van den Java-oorlog, dat defensief systeem eene noodzaak was geworden, schreef hij toch terzelfder tijd:

„Ik beschouw onze positie in die landen als te meer inge-

„wikkeld en valsch, *daar het ook niet zoo ligt valt, terug „te trekken, en het weder op den ouden voet te brengen, dewijl „onze pacifique bedoelingen boven het begrip van den inlander „zouden zijn, en door de Maleijers en de Padries niet dan „aan zwakheid zouden worden toegeschreven en ons sterker dan „ooit aan de oproerigheid der eersten, en de directe aanvallen „der tweeden zou blootstellen.*"

Het was bovendien naar aanleiding van deze met *zijne* inzichten strijdige defensieve houding, dat de Generaal Michiels in zijn geschrift „*Neêrlands souvereiniteit over de schoonste en rijkste gewesten van Sumatra*" (verschenen in 1846) op bl. 19 o. a. mededeelt: dat de Kolonel De Stuers, toenmaals Resident en Militair bevelhebber ter S. W. K., den Militairen Kommandanten had gelast, de Maleiers, die zich nog wel met ons verbonden hadden tegen de Padries, en wien hij daarvoor bescherming had toegezegd (evenals de Generaal Van Swieten in 1874 bij de annexatie van Groot-Atjeh aan de Atjehsche hoofden en bevolking), „aan hun eigen lot over te laten, en „zich geheel te bepalen tot de *verdediging* hunner respective „versterkingen. Ten laatste werd het ons niettemin zoo warm „gemaakt, dat de Kolonel De Stuers den last uitvaardigde, „om geheel de Binnenlanden te verlaten, mits het geschut „medevoerende, welke last door de Post-Kommandanten niet „ten uitvoer werd gelegd, omdat zij beseften, niet alleen de „onmogelijkheid van het wegvoeren van geschut, maar ook „het groote gevaar van eenen terugtocht, zelfs met achter„lating van zieken en geblesseerden. En om hun werk de kroon „op te zetten, vermoordden de Padaries van Lintou in April „1829 den bovenbedoelden Arabischen zendeling *Said Salim* „*Aldjoefried,* terwijl hij in zijne hoedanigheid van *Radja* „*perdamayan* (Vredevorst) tot hen werd gezonden.

„En dit is het, wat de Heer Ridder De Stuers vrede en wijze „onthouding noemt.

„Die onthouding, die zoover gedrevene lijdelijkheid werd „evenmin bij de Padaries als bij den Maleijer aan minzame „gevoelens toegeschreven, maar wel aan machteloosheid. Onze „macht en gezag geraakten al meer en meer in minachting „van 1826 tot 1830, en wanneer, gelijk te recht door den „Heer Ridder De Stuers wordt aangemerkt, Padaries en Maleijers „toen tegen ons waren opgestaan, hadden zij ons kunnen „verdelgen.

„Edoch Padaries en Maleijers moesten zich daartoe ver„eenigen; een verbond, dat onbestaanbaar was. Ons aanwezen „in de Binnenlanden, hoe lijdelijk ons gedrag daar ook was, „bleef voor de Maleijers een onmisbare steun tegen de Padaries, „en die bezithouding strekte ons zelfs tot voormuur en waar„schijnlijk tot redding"

Dat klinkt, dunkt ons, toch geheel anders dan de voorstelling door den Minister Van Bloemen Waanders op 14 November ll. in de Kamer gegeven.

Ook wij zijn tegen noodelooze versnippering van macht in *te* veel posten, zooals dit op Atjeh, echter als een natuurlijk gevolg der omstandigheden waaronder zij werden *opgericht*, in sommige tijdperken het geval is geweest. Ook wij hebben het toegejuicht, dat de Generaal Van der Heijden in Juni 1879, na ons voorwaarts dringen in de XXII Moekims, de geheele postenketen der Z. O. linie, als *overbodig* geworden, heeft opgeheven. Maar dit neemt niet weg, dat zoolang de toestanden op Atjeh niet geheel veranderd zijn, daar *vele* militaire posten zullen *vereischt* worden, als even zoovele steunpunten voor ons gezag, en bovendien ook om het doel van den patrouilledienst en de veiligheid der transporten te verzekeren, de goedgezinde bevolking (zoo die na 1881 er nog is?) tegen overlast van den vijand te vrijwaren, en van afval van ons gezag terug te houden. [1])

[1]) Zelfs te Atjeh vroeg de goedgezinde bevolking steeds om militaire posten ter harer bescherming, en waar die ontbraken, heeft zij voor de ons ver-

In zijnen reeds elders besproken en zeer merkwaardigen brief van 21 Maart 1879, had de Gouverneur-Generaal *Generalissimus* Van Lansberge aan den Atjehschen bevelhebber geschreven, dat de oorlog toen *moest* beëindigd worden: „dat hiertoe noch te „Indrapoerie, noch elders voorshands eenige vestiging mocht worden „in 't leven geroepen, dan die voor het dadelijk voortzetten „der *militaire operatiën* noodig mocht zijn." En in het Koloniaal Verslag van 1879—1880 had diezelfde *Generalissimus* eveneens zijne hooge *militaire* inzichten in de Atjehzaak te boek gesteld. Daar lazen wij o. a., „dat van den militairen „bevelhebber spoedig werd verwacht een voorstel omtrent eene „nieuwe regeling der bezetting van Groot-Atjeh, strekkende „om de liniën, met talrijke doch betrekkelijk zwak bezette „posten te vervangen door enkele centrale stellingen met sterke „bezettingen."

Op papier maken dergelijke theorieën een fraai effect, maar toegepast in de praktijk een misselijk *fiasco*. Die *dwaze* inmenging van hooge, doch in krijgszaken onkundige zijde, herinnerde ons aan de groote moeilijkheden, die den Generaal De Kock bij het voeren en beëindigen van den Java-oorlog door den Commissaris-Generaal Du Bus de Ghisignies voortdurend in den weg zijn gelegd. Zij bracht ons in herinnering hoe die Commissaris-Generaal zoowel als de Regeering in het Moederland, in een ongeduldig verlangen naar het einde van den oorlog, bij den Generaal De Kock *herhaaldelijk* er op aandrongen, dat hij toch door een *beslissenden slag* een einde aan de zaak zou maken.

Tegenover een vijand, die (evenals de Atjehers) slechts in tallooze guerillabenden en telkens op verschillende punten optreedt, die zorgvuldig elk *hoofdtreffen* vermijdt, is het eenvoudig onzin, zoo iets aan te bevelen. De bekwame Generaal De Kock antwoordde op die aansporingen dan ook kortweg, dat hij niet

leende hulp steeds de weerwraak ondervonden van den *vijand*, ook marauders of kwaadwilligen genaamd. Zie ook blz. 93 hiervoren.

anders kon handelen, en liever zijn commando nederlegde om plaats te maken voor een meer bekwaam legerhoofd, dan zijn eenmaal aangenomen stelsel (het zoogenaamde benting- of postenstelsel) te laten varen.

En zoo kunnen wij het dan ook lezen in het werk van den vroegeren Kapitein A. W. P. Weitzel over den Javaoorlog (1825—1830), dat Generaal De Kock *dien* langdurigen oorlog alléén door een *uitgebreid postenstelsel* heeft kunnen beëindigen.

Slechts door *datzelfde* stelsel hebben de Romeinen reeds eeuwen geleden de volksstammen van den Rijn in onderwerping kunnen brengen, heeft César de woelige en strijdlustige Galliërs in bedwang kunnen houden. Slechts door middel van *datzelfde* stelsel hebben alle overheerschers over Noord-Afrika dáár hunne heerschappij kunnen vestigen en handhaven.

Nu wij in ons geschrift reeds zoovele waarschuwende voorbeelden tegen eene *beperkte* occupatie hebben aangevoerd, willen wij er nog bijvoegen, dat die overheerschers hun postenketen niet tot het kustgebied hebben kunnen bepalen, maar die steeds ver in het binnenland moesten *uitbreiden*. En zoo lezen wij in de Studiën over Algerië van Charles du Bouzet, „ancien préfet „d'Oran," ook deze voor ons zoo beteekenisvolle woorden: „*Les* „*Romains, les Turcs, le maréchal Bugeaud ont dompté l'Algérie* „*en prenant la ligne centrale pour base d'opérations, tandis* „*que les Espagnols ont échoué pour n'avoir occupé que la côte.*"

Den beschrijver van den Javaoorlog, den tegenwoordigen Generaal Weitzel, den Minister van Oorlog en *ad interim* zelfs van Koloniën, kan en mag het thans, als hoogste *militair en koloniaal* Regeeringsadviseur, niet onbekend zijn, dat de Generaal De Kock, „ten einde het op de muitelingen veroverde terrein „te behouden, in den loop van den Java-oorlog 161 bentings „(sterkten) heeft moeten oprichten en bezetten." [1]

[1] Zie *de Handleiding tot de kennis der Nieuwe Geschiedenis voor de kadetten van alle wapenen* door Dr. A. A. Van Heusden, Deel III, blz. 800.

Het *aantal* voor Atjeh benoodigde bentings kan en behoeft hier ook niet te worden bepaald, maar wij wilden zóó slechts nog eenmaal te meer doen uitkomen, dat wij, om op Noord-Sumatra tot ons doel te geraken, geen anderen weg kunnen inslaan. En zoo zijn wij tevens overtuigd, dat, indien Generaal Michiels nog leefde, dit legerhoofd in den op Atjeh bestaanden toestand in 1881 en later het *opheffen* van militaire posten als Pakan-Badak, Kroeng-Kalie, Pajoe en andere niet zou hebben bevolen of aangeprezen.

In eenen brief van den Minister van Koloniën Van den Bosch, van den 30n Maart 1837 No. 1, schreef deze aan den Gouverneur-Generaal van Ned. Indië o. a.: *„dat Zijne Majesteit de Koning „verlangde dat de algeheele onderwerping van Sumatra, buiten „het gebied van Atjin,* [1]) *steeds zijn en blijven zal het staat-„kundig beginsel van het bestuur in Indië, waarvan niet, „zonder 's Konings verkregen machtiging, zal vermogen te worden „afgeweken."*

Dit politiek programma, waarvan de uitvoering was opgedragen aan Michiels, die in 1837 werd geroepen om als militair en civiel bevelhebber over Sumatra's Westkust op te treden, kon onmogelijk gepaard gaan met samentrekking, m. a. w. *opheffing* van posten, zooals de Minister Van Bloemen Waanders dat op den 14 November ll. heeft voorgesteld. Zulk eene gedragslijn had zeker geen doel kunnen treffen tegenover de *Sumatranen*

---

[1]) Eene restrictie ons destijds geboden door het Tractaat met Engeland van den 17 Maart 1824. Op grond van een tractaat in 1819 door Britsche Agenten met den Koning van Achien gesloten, werd bij een afzonderlijke Nota door de Engelsche Plenipotentiarissen verlangd, dat de Nederlanders geene vijandige maatregelen tegenover dien Vorst zouden nemen. Bij eene beantwoordende Nota, eveneens van 17 Maart 1824, hadden de Nederlandsche gevolmachtigden toegezegd, dat de onafhankelijkheid van het Rijk van Achien zou worden geëerbiedigd.

Bij artikel 1 van het op den 2 November 1871 met Engeland gesloten tractaat, bekwam Nederland vrijheid van handelen tegenover het Atjehsche Rijk.

die Michiels (als Majoor) reeds den 26 Februari 1832 als volgt had beschreven:

„Krijg en woelzucht kan men wel als ingeboren beschouwen „bij eene natie, die in het schieten naar de schijf zijne voor-„naamste uitspanning zoekt, en bij welke het vervaardigen van „buskruid een der huisselijke handwerken van de vrouwen „uitmaakt."

Die beschrijving ons door een *bevoegd* beoordeelaar als Michiels gegeven, geldt evengoed voor de Atjehers, de bewoners van *Noord-Sumatra*. Ook dáár kan men slechts het groote doel bereiken door toepassing van de op Sumatra's Westkust en overal elders in zulke toestanden met succes gevolgde gedragslijn; door een goed samenhangend postenstelsel, dat door goede wegen is verbonden; door eenen geregelden patrouilledienst; door eene sterke, goed geoefende mobiele macht; door een krachtig *éénhoofdig militair gezag*, zooals dat op Sumatra's Westkust tot 1862 is gehandhaafd. Daarentegen zal men zich op Atjeh steeds verder en verder van het doel *verwijderen*, door *ontijdige* opheffing van posten, die kort daarop nog zoo noodig blijken te zijn. Daar zal men de krijgshaftige bevolking *nooit* tot onderwerping brengen en houden, indien men *blijft* voortgaan zwakheid en stelselloosheid te betoonen, indien men de vijandelijke rebellen rijp *blijft* achten om de zegeningen van *een normaal civiel bestuur* te genieten. [1])

---

[1]) Toen de noodlottige gebeurtenissen van 1871 in Frankrijk en de vermindering der troepenmacht in Algerië, de vrijheidlievende en dappere Kabylen naar de wapenen deden grijpen, en de Fransche kolonie een korten tijd aan een tweehoofdig en zwak gezag was toevertrouwd geweest, begreep men echter spoedig, dat daar het éénhoofdig militair gezag weder moest worden hersteld. Den 10[n] Juni 1873 werd de bekwame Generaal Chanzy, de geduchte tegenstander der Duitschers, die vroeger lang in Algerië had gediend, benoemd tot Gouverneur-Generaal. Toen de nieuwe Gouverneur den 25[en] Juni 1873 als zoodanig optrad, deed hij een beroep »sur les gens de »coeur qui placent l'intérêt du pays au dessus de leurs aspirations person-»nelles, sur leur patriotisme à tous."

Met opzicht tot ons staatkundig programma voor *Sumatra* mag nooit uit het oog worden verloren, dat door de in Februari 1874 met veel ophef, ***krachtens*** het zeer twijfelachtig ***recht van overwinning, gedecreteerde annexatie*** van Atjeh, de restrictie, voorkomende in den hiervoren aangehaalden Ministerieelen brief van 30 Maart 1837, vervallen is. [1])

En den 3 December 1873 den Kolonialen Raad presideerende, sprak hij o. a. tot de vergadering: »mais j'ai compris que pour atteindre un résultat »sérieux, il fallait le chercher, non dans les systèmes qui changent avec »les hommes, mais dans l'appréciation des conditions dans lesquelles nous »ont placés nos tentatives et notre expérience."

. . . .

»Il n'y a point et ne peut y avoir ici deux régimes: le régime civil et le »régime militaire."

En verder:

»Elle (l'armée) restera chargée temporairement des parties où les populations »indigènes, eloignées du contact des Européens, soumises encore aux ardeurs »et aux excitations des fanatiques ou des gens de désordre, *doivent être »dominées et sentir la force pour rester calmes. Là le commandement »n'est efficace que s'il est armé de pouvoirs exceptionels, que ne com»portent point nos institutions ordinaires; il ne peut assumer la respon»sabilité de sa mission que s'il a les pouvoirs de l'accomplir. Il lui faut »une force arbitraire, la responsabilité collective, une répression sévère et »immédiate et des pouvoirs discrétionnaires.*"

Dat *gezonde* stelsel is nu na 10 jaren in Algerië, zelfs onder een Civielen Gouverneur, nog steeds gehandhaafd.

Gelukkig land, kan men ook hier weder uitroepen!

[1]) Bij proclamatie dd. 31 Januari 1874 van den Luitenant-Generaal J. Van Swieten, Opperbevelhebber der Land- en Zeemacht tegen Atjeh, gevolmachtigde van het N. I. Gouvernement, is verkondigd: „dat het volk van „Groot-Atjeh na eene dappere verdediging en eenen hardnekkigen strijd, voor „de Nederlandsche wapenen heeft moeten zwichten, dat het volk overwonnen „is enz..... dat het land derhalve door het recht van overwinning aan het „N. I. Gouvernement behoort; enz."

Naar aanleiding van een door Generaal Van Swieten afgezonden telegram, ontving deze den 12[en] Februari 1874 een telegram (den 2[en] Februari te voren uit 's Hage afgezonden) van het Opperbestuur, o. a. de goedkeuring behelzende dat het vroeger denkbeeld der integriteit van Atjeh werd losgelaten. En nog *dienzelfden* dag 12 Februari verkondigt diezelfde Opperbevelhebber en Gevolmachtigde aan de bevolking der *drie Sagies* (dat is van *geheel Groot-Atjeh*):

Hoe men die ***kostbare*** Atjeh-annexatie van 1874, ter elfder ure, ook als eene ***hoogst voorbarige*** en ***roekelooze*** daad betreuren moge, thans, evengoed als vroeger, kan die politieke misslag slechts ten koste van ons koloniaal bestaan ongedaan worden gemaakt. En hoe men de zaak ook tracht te verdraaien, het ***blijft*** een ***niet te weerleggen feit***, dat ***door die politieke daad*** de algeheele onderwerping van ***geheel Sumatra*** sedert ons ***staatkundig beginsel*** op dat eiland geworden is. En DAT beginsel is niet uit te voeren door intrekking van noodige posten, ***door een ontijdig invoeren en koppig handhaven van een heilloos normaal civiel bestuur.*** Dat doel is slechts te bereiken, indien de tegenwoordige zoowel als de toekomstige regeering wil besluiten, de ***beginselen*** van den door haar echter in zeer onjuisten zin aangehaalden ***Michiels*** in toepassing te brengen. Het hoofdbeginsel, door dien ervaren en kundigen krijgsoverste, door dien schranderen civiel bestuurder in zijne reeds aangehaalde additioneele nota op het rapport voor de Noordelijke afdeeling van Sumatra's Westkust van 26 Februari 1832 terneergeschreven, was: ***het besluiten tot krachtige en geheel afdoende maatregelen en pogingen, daar alle oorlogen, zonder vastberaden doel ondernomen, als noodlottig moeten worden beschouwd.***

»1o. dat hij het bestuur over de 3 Sagies heeft aanvaard;

»2o. dat de hoofden, die vóor het einde dezer maand (Februari) geen »blijken van onderwerping zullen hebben gegeven, van hunne waardig»heid zullen zijn vervallen verklaard;

»3o. dat de bevolking in dat geval andere hoofden, in plaats van de »vroegere, zal mogen kiezen en op zijne bescherming tot handhaving »van die nieuwe hoofden zal kunnen rekenen;

»4o. dat in de adat (landsgebruiken) geene verandering zal worden ge»bracht, en alles op den vorigen voet zal blijven, MET DIT VERSCHIL, »DAT THANS HET NEDERLANDSCH GOUVERNEMENT SOUVEREIN IS IN PLAATS »VAN DEN SULTAN."

Welke spitsvondigheden men nu ook al moge uitdenken, ieder die nog Hollandsch verstaat, kan aan den inhoud dier Proclamatiën slechts *één* uitleg geven, n.l. dien, welken wij hierboven hebben neergeschreven.

Voortdurend en *opzettelijk* hebben onze bestuurders, bij het voeren van onzen oorlog tegen Atjeh, *dien* door het gezond verstand en door de krijgskunde aangegeven regel veronachtzaamd. Daarvoor heeft het Nederlandsche volk nu reeds lang en zwaar genoeg geboet, en zou het alzoo waarlijk meer dan tijd worden, dat in ons vaderland algemeen en luide de wil werd uitgesproken, dat de Atjehoorlog *nogmaals* werd beëindigd door *krachtige en geheel afdoende maatregelen.*

BIJLAGE B.

Aux mânes du général Michiels.

La nef avec regret s'avançait vers la rive [1])
La vague en la croissant se retirait plaintive,
Car l'écho redisait en accents douloureux:
Qu'au milieu du combat, dédaignant la mitraille,
Celui qu'ont épargné tant de champs de bataille,
    Etait frappé d'un trépas glorieux.

Pour nous il n'est pas mort, car survivra sa gloire,
Aux cœurs de ses soldats, aux pages de l'histoire;
Oui, son nom redouté des tribus de Java, [2])
Comme un phare sanglant, aux sommets des montagnes,
En rayons éclatants a couvert les campagnes,
    Et s'est inscrit aux bords de Sumatra.

---

[1]) Met Zr. Ms. stoomschip «Etna» werd den 31 Mei 1849 het lijk van den Opperbevelhebber, en tevens het eerste bericht van zijnen dood te Batavia aangebracht.

[2]) Ook in den Java-oorlog 1825—1830 had Michiels reeds door schitterende daden uitgeblonken en zich een bij den vijand gevreesden naam verworven.

Quand de l'aigle vaincu, l'aile se fut brisée, [1])
Aux rivages lointains il porta sa pensée,
Alors il pressentait un brillant avenir.
Il combattit trente ans partout où sa patrie,
Fit flotter son drapeau, et trente ans de sa vie
En lettres d'or diront son souvenir.

Ici, vous souvient-il du héros d'un autre âge,
Expirant bravement au feu d'un abordage?
Ruyter, fut salué par les vaisseaux du roi;
La France avec orgueil déclinait sa victoire;
En rendant cet hommage elle doubla sa gloire,
Car de l' honneur elle comprit la loi.

A lui, son char funèbre, au milieu de la foule
Qui se presse, s'agite et tristement s'écoule,
S'avançait escorté d'un cortège de pleurs;
Pour nous disparaissait un brillant météore
Dont la mort implacable et qui toujours dévore,
Avait éteint les splendides lueurs.

Saluons pour toujours sa dépouille mortelle,
Soldats! Inclinez-vous.... La voix de Dieu l'appelle,
Aux parvis éclatants du Panthéon sacré,
J'entends des harpes d'or la douce mélodie
Annoncer un héros à la Sainte patrie,
Au seul séjour de l'immortalité.

ISIDORE TENET,
Brigadier de hussards.

[1]) Hier wordt gezinspeeld op den korten tijd, dien Michiels in 1814, als 2e Luitenant, in het Fransche leger heeft gediend. Hij ging reeds in dat jaar over in Nederlandschen dienst, streed in de velden van Waterloo onder het Oranjevaandel, nam deel aan den veldtocht in Frankrijk en vertrok in Januari 1817 naar Indië.

BIJLAGE C.

(Zie de Noot op Bladzijde 51.)

Eene vergelijking en eene herinnering.

Aanvankelijk was het mijn voornemen, aan dit geschrift, en als daarmede in nauw verband staande, nog een slothoofdstuk toe te voegen, getiteld: de *Pioniers der beschaving*. Om verschillende overwegingen heb ik daarvan echter moeten afzien, en zal dat hoofdstuk wellicht afzonderlijk worden uitgegeven.

In algemeene trekken is daarin geschetst, het oorlogsleven in Indië, hoe onze officieren en soldaten daar voor groote vaderlandsche belangen moeten lijden en strijden en wat zij daar zoo dikwerf gevoelen. In *dat* gedeelte had ik ook onderstaande dichtregelen willen opnemen, doch nu daarop reeds is gedoeld in mijne Noot op blz. 51, wilde ik ze niet achterwege laten, ook omdat de inhoud op *Atjehsche* toestanden toch volkomen past. Laat ik er nog bijvoegen, dat zoowel het oude als het tegenwoordige Ned. Ind. leger, evengoed als het Fransche, op zijne Sidi-Brahim's, Beni-Mered's en op andere plaatsen, roemvoller gedachtenis, kan wijzen. Evenals die coupletten op blz. 123, zijn ook deze ontleend aan het gedicht van Marie Lefêbvre, door hem gewijd aan de komst te Algiers van Prins Napoleon.

Die bijzonderheid bracht mij in herinnering dat *onze* koloniën slechts *éénmaal* door een Prins uit het Stamhuis van Oranje werden bezocht, en wel in het jaar 1837.

Weldra zal dus sedert die voor Indië zoo heuglijke gebeurtenis eene halve eeuw zijn verstreken, maar ofschoon Prins Hendrik *„de goede"* reeds lang ten grave is gedaald, leeft zijne goede herinnering in het verre Oosten nog steeds voort.

Au Prince-Ministre

VIENS!

. . . .

. . . .

Prince, ce n'est pas tout! sur la terre Africaine,
Il est des champs de deuil!
On voit parfois errer des ombres dans la plaine,
Des ombres sans cercueil!

Tu viendras, recueillant des souvenirs funèbres
Les vestiges perdus,
Pleurer sur nos héros tombés dans les ténèbres...
Glorieux inconnus!

Ils sont morts, morts bien loin de la douce patrie
Et des pleurs maternels...
Ils entendront, joyeux, de ta bouche attendrie,
Les adieux éternels!

Voilà Sidi-Brahim où tombèrent sans nombre
Les martyrs du devoir...
On dit qu'hier encore leurs fantômes dans l'ombre
Revenaient chaque soir.

Attendre, l'arme au bras, dans un effort suprême,
Les ordres convulsifs,
Que dans l'air sans écho jetait la lèvre blême
Des officiers pensifs;

Et qu'on les entendait à la mort se résoudre,
En demandant tout bas
S'il leur restait du moins encore assez de poudre
Pour mourir en soldats?

Mais de Beni-Mered la colonne t'appelle...
Devant mille fusils,
Vingt soldats sont restés fiers et debouts comme elle,
Leur nom survécut!... Lis.

Ces noms-là sont à nous! cette gloire est la nôtre!
Oh! quand on te verra,
Une main sur tes yeux, les saluer de l'autre...
L'Afrique applaudira.

Had vooral het Atjehleger weinig reden tot dankbaarheid over de resultaten van het *verzoeningsgezind* bezoek, in Maart 1877 door den Gouverneur-Generaal Van Lansberge aan Atjeh gebracht, toch heeft die reis voor het leger één lichtpunt gehad, omdat Indië's Onderkoning toen ook door enkele edele vrouwen was vergezeld. Op een dier voorjaarsdagen begaf een kleine stoet zich in stilte naar den onafzienbaren doodenakker, die niet ver, zuidwestwaarts van Kota-Radja is gelegen. Wie waren zij, die zoo ter vrome bedevaart togen? Het waren de Landvoogdes, eene Spaansche van geboorte, en eene schoone lieftallige vrouw, in het Oosten geboren en opgegroeid, die, met enkele anderen, hare schreden richtten naar die sombere plek. Zij brachten daar hare bloemen, hare eenvoudige diep gevoelde hulde, aan den onverschrokken aanvoerder, aan den dapperen Pel, aan de tallooze graven der vóór, met en na hem gevallen krijgers. Het Atjehleger heeft de namen van die vrouwen, die ook op het oorlogsveld hare edele roeping niet vergaten, in dankbaar aandenken bewaard.

Ruim twee jaren later bezocht ik diezelfde plek, begeleid

door een jeugdig dapper officier (thans een beklagenswaardigen *invalide*), die mij toen met geestdrift en met een gevoel van erkentelijkheid eene beschrijving gaf van die Atjehepisode, waarbij hij een der toeschouwers was geweest. En toen mijn jongere krijgsmakker zijn verhaal geëindigd had, terwijl ik daar stond voor de laatste rustplaats van den braven Pel, te midden van zoovele met roem gevallen soldaten, kwamen mij, in de doodsche stilte die ons omgaf, de woorden in de gedachten van den grooten Schiller:

Tugenden brauchet der Mann, er stürzet sich wagend ins Leben,
Tritt mit dem stärkeren Glück in den bedenklichen Kampf.
Eine Tugend genüget dem Weib: sie ist da, sie erscheinet
Lieblich dem Herzen, dem Aug' lieblich erscheine sie stets!

